Domnitori
și voievozi

20

ȘTEFAN S. GOROVEI

PETRU RAREȘ

DOMNITORI
ŞI VOIEVOZI

ȘTEFAN S. GOROVEI

PETRU RAREȘ

(1527—1538; 1541—1546)

EDITURA MILITARĂ
BUCUREȘTI — 1982

Coperta: STIHI BOGDAN

CUVÎNT ÎNAINTE

Între marii domnitori pe care neamul Mușatinilor i-a dat Moldovei medievale vreme de două secole, Petru vodă Rareș ocupă un loc deosebit. El a fost unul din marii principi și conducători ai poporului român din veacul al XVI-lea, cel mai vrednic dintre urmașii lui Ștefan cel Mare, al cărui program politic l-a continuat și dezvoltat. Ultimul din șirul marilor Mușatini, Petru Rareș se definește ca o personalitate distinctă prin calitățile sale și prin realismul său politic. Prin acțiunile pe care le-a întreprins pentru a se apropia cît mai mult de Transilvania, Petru Rareș poate fi apreciat ca un precursor al lui Mihai Viteazul. Prezența acestui principe român în destinele principatului românesc intracarpatic a fost de natură să sporească interesul Europei pentru poporul care a făcut din spațiul vechii Dacii adevărată stavilă în calea oștilor Semilunii. În acțiunile duse împotriva expansiunii turcești, românii de pe cele două versante

ale Carpaților s-au găsit, încă o dată, alături; încă o dată s-a putut constata deplina lor identitate — pe care, dealtminteri, nu o va putea anula ori modifica niciodată îndelungata lor viețuire în unități statale diferite, pînă la reunirea în marginile unui stat național unitar.

Strădania de a asigura țării sale libertatea și independența deplină, în condiții internaționale cu totul neprielnice, dar în mijlocul cărora a știut să păstreze orientarea cea mai potrivită, îl desemnează pe Petru vodă Rareș ca unul din conducătorii de frunte ai poporului român în lupta sa pentru o existență liberă și neatîrnată. „În cartea de aur a țării — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu — au rămas nemuritori marii conducători de oști ca Mircea cel Bătrîn, Vlad Țepeș, Ioan de Hunedoara, Ioan Vodă cel Viteaz, Ștefan cel Mare, Petru Rareș, Mihai Viteazul și atîția alții“.

Împrejurările alegerii sale ca domn, fermitatea și iscusința cu care și-a condus țara, neobosita sa strădanie de a organiza rezistența în fața agresiunii otomane, curajul de a fi încercat să se ridice împotriva celui mai puternic dintre suveranii vremii sale, sultanul Soliman Magnificul, temeiurile că a avut conștiința unității dacice a celor trei țări românești — Moldova, Țara Românească și Transilvania —, condițiile dramatice în care a pierdut tronul, pentru a-l redobîndi în împrejurări nu mai puțin dramatice — toate acestea fac

din el un demn urmaș al lui Ștefan cel Mare și un precursor al lui Mihai Viteazul.

Mărturisind aici dragostea cu care m-am îndreptat spre domnia lui Petru Rareș, pentru a o înțelege și apoi a o înfățișa în aceste pagini, adaug că am avut în vedere în primul rînd să explic ce *a fost*, cum *a fost și* de ce *a fost ; o seamă de observații, precizări și interpretări noi s-au impus de la sine, prin adunarea materialului documentar și pătrunderea lui. Ori de cîte ori a fost posibil, am făcut loc textelor contemporane, reproducînd pasaje din scrisorile redactate sub dictarea domnului ori din rapoartele diplomatice care i-au consemnat cuvintele, întrucît din ele se conturează limpede personalitatea celui care a cîrmuit Moldova, în timpuri așa de tulburi, vreme de aproape două decenii.*

Prețuit ca toți marii bărbați ai țării, viu în conștiința neamului, Petru Rareș este una din efigiile noastre. Domnia sa — una dintre cele mai însemnate ale Mușatinilor, dar, cu siguranță, cea mai dramatică dintre ele — oferă nu numai subiecte de cercetare istorică, dar și subiecte pentru creații artistice ; în orașe legate de amintirea sa — Iași, Suceava, Piatra Neamț — i s-au ridicat monumente ; B. Șt. Delavrancea și Horia Lovinescu i-au dedicat piese de teatru.

Oferind iubitorilor de istorie românească paginile care urmează, am dorit să aduc un prinos de iubire trecutului nostru, care îmi este scump nu pentru că e mare ori frumos,

ci pentru că e al nostru. *Țelul îmi va fi de două ori îndeplinit dacă voi fi reușit să aduc și o contribuție la mai buna cunoaștere și înțelegere a acestei mari personalități a Evului nostru de Mijloc.*

Iași, 4 mai 1982

Capitolul I

„DE MULT AȘTEPTAM EU UNA CA ACEASTA..."

La sfîrșitul deceniului trei al secolului al XVI-lea, țările române, Moldova, Transilvania și Țara Românească, se aflau în fața unor situații deosebit de complexe. Pe plan intern se înregistrează pe lîngă o instabilitate accentuată a domniei ca instituție și o creștere a exploatării țărănimii de către feudali, tocmai datorită slăbiciunilor manifestate de puterea centrală față de marii stăpînitori de pămînturi. Pe plan extern, victoria oștilor otomane, de la Mohács, din 1526, dusese la prăbușirea statului feudal maghiar și la creșterea pericolului otoman pentru țările române.

Moldova s-a văzut astfel pusă în fața unui fapt care putea deveni extrem de periculos pentru suveranitatea sa: existența în partea de vest a hotarelor sale a unor importante grupări inamice, conjugată cu un posibil atac și dinspre est a unor forțe ale aceluiași Imperiu otoman.

În atari condiții, venirea lui Petru Rareș pe tronul Moldovei a constituit un moment deosebit pentru toate cele trei țări românești.

La 14 ianuarie 1527, doborît de o boală sau de otrava strecurată de mîna doamnei sale, se stingea, în cetatea Hotinului, principele Moldovei Ștefan al IV-lea cel Tînăr, cunoscut cu numele mîngîietor de Ștefăniță vodă (1517—1527). Revenea acum boierimii sarcina alegerii unui nou cap al țării, din dinastia întemeiată, la mijlocul veacului al XIV-lea, de Bogdan I (1363—1367)[1]. Se vor fi trecut, atunci, în revistă toți acei care, conform datinelor străvechi[2], puteau candida la domnie, „că, pre obiceiul țării, nu să cădiia altuia domniia, fără carile nu vrea fi sămînță de domnu“ (letopisețul lui Grigore Ureche). Din căsătoria cu Stana, fiica lui Neagoe vodă Basarab, Ștefăniță nu avusese copii ; îi rămîneau, totuși, pe urmă-i, un prunc sau doi, de 4—5 ani, ambii nelegitimi, dintre care, peste 45 de ani, unul va înscrie o pagină glorioasă în istoria țării : Ioan vodă cel Cumplit (1572—1574). Din ceilalți trei fii ai lui, Bogdan al III-lea (1504—1517), și frați ai lui Ștefăniță, mai trăia unul singur Pătrașco, prea mic ca să i se dea domnia. Undeva, departe, la ținutul Lăpușnei, necunoscut încă, mai trăia, sub

---

[1] Cf. Ștefan S. Gorovei, *Dragoș și Bogdan, întemeietorul Moldovei*, București, 1973 ; idem, *Mușatinii*, București, 1976, p. 23—26.

[2] Idem, *Mușatinii*, p. 8—20 (succesiunea la tron, condițiile pentru admiterea la succesiune, alegerea, încoronarea, însemnele puterii).

aceeaşi pecete a nelegitimităţii, un alt băiat, de vreo 12 ani, tot al lui Bogdan al III-lea, numit Petru : viitorul Alexandru Lăpuşneanu. Dar nu dintre aceşti copii putea fi ales noul domn al Moldovei în acele împrejurări de mare încordare europeană.

La Istanbul, aştepta, de mult, într-o dregătorie la curtea padişahului de Rum — cum se intitulau sultanii, ca pentru a sublinia apăsat caracterul lor de moştenitori legitimi ai vechilor împăraţi romani (bizantini) — un nepot al lui Ştefan cel Mare, fiu al lui Alexandru (m. 1496), numit tot Ştefan (viitorul Ştefan Lăcustă) ; otomanii încercaseră, zadarnic, să-l aşeze pe tronul Moldovei în iulie 1504 (vor reuşi abia în 1538). În Polonia, frămînta gînduri de domnie moldovenească, tot de la 1504, un Alexandru, nepot de fiu al lui Petru vodă Aron, vrăjmaşul lui Ştefan cel Mare şi ucigaşul tatălui acestuia, Bogdan al II-lea (1449—1451) ; îşi încercase norocul în 1505, şi în 1523, îl va încerca din nou prin 1535 şi va reuşi — pentru cîteva săptămîni — în 1540. Dar acum, în 1527, nici unul din aceştia doi nu putea fi chemat să preia succesiunea lui Ştefăniţă vodă ; se vor fi gîndit boierii că un domn ales în asemenea condiţii putea aduce, după el, îndatorarea întregii ţări faţă de una sau alta din cele două puteri vecine.

Alegerea boierilor a căzut asupra unui fiu nelegitim al lui Ştefan cel Mare. Cum s-a ajuns la această opţiune ? După informaţii lăsate de Grigore Ureche în Letopiseţul său — însuşi Ştefăniţă, fiind „bolnav la Hotin, au

lăsat cuvîntu, ca de să va săvîrşi el, să nu puie pre altul la domnie, ci pre Pătru Măjariul, ce l-au poreclit Rareş, dipre numele muierii ce au fost după alt bărbat, tîrgoveț din Hîrlău, de l-au chiemat Rareş. Aşa, pre Pătru aflîndu-l şi adeverindu-l că ieste de [din] osul lui Ștefan vodă [cel Mare], cu toții l-au ridicatu domnu". *Măjar*[3] însemna pescar, *măji* se numeau căruțele speciale pentru cărat peştele. Aceeaşi ocupație a alesului din 1527 a consemnat-o şi Dimitrie Cantemir, în *Descrierea Moldovei,* adăugînd, însă, amănuntul că, în momentul deschiderii succesiunii lui Ștefăniță, mama lui Petru a fost aceea care s-a prezentat în fața boierilor arătîndu-le „un hrisov al lui Ștefan cel Mare, prin care pe ea o declarase scutită de dări şi pe fiul ei îl recunoscuse drept copilul lui ; prin aceasta, i-a minunat aşa de tare [pe boieri], încît, fără vreo altă consfătuire, au ales domn pe acest Petru, ca fiind fiul domnitorului lor".

La începutul veacului al XVIII-lea, cronicarul Ioan Neculce a inserat, între celebrele sale *O samă de cuvinte* care-i preced cronica, şi o tradiție despre împrejurările aducerii lui Petru Rareş în fruntea Moldovei. Pagina aceasta din viața lui Rareş şi din istoria Moldovei merită reprodusă aşa cum a scris-o cel care a cules-o din gura povestitorului anonim : «Cînd au pus țara întăi domnu pre Petru-vodă Rareş, el nu era acasă, ce să tîm-

---

[3] În secolele XVI—XVII, în Moldova sînt atestate două familii boiereşti cu nume apropiate : *Mînja* (în ținuturile Cîrligătura şi Vaslui) şi *Maje* (în ținutul Neamț).

plase cu măjile lui la Galați, la pește. Și au trimis boierii și mitropolitul haine scumpe domnești și cărătă domnească cu slujitori, unde l-ari întimpina, să-l aducă numai în grabă la scaun, să-l puie domnu. Deci el, întorcîndu-să de la Galați, au fost agiunsu la Docolina, de au mas acolo cu dzece cară, cîte cu șase boi carul, pline de pește. Și piste noapte au visat un vis, precum dealul cel di cee parte de Bîrlad și dealul cel di-ncoaci era de aur, cu dumbrăvi cu totul. Și tot sălta, giuca și să pleca, să închina lui Rareș. Și deșteptîndu-să din somnu dimineața, au spus visul argaților săi, celor ce era la cară. Iar argații au dzis : „Bun vis ai visat, giupîne ; că cum om sosi la Iași și la Suceavă, cum om vinde peștile tot“. Și au și îngiugat carăle dimineața și au purces Petru-vodă înaintea carălor. Și cînd s-au pogorît în vadul Docolinii, l-au și întîmpinat gloata. Și au început a i să închina și a-l îmbrăca cu haine domnești. Iar el s-au zîmbit a rîde și au dzis că „de mult așteptam eu una ca aceasta să vie“. Și cînd au purces de acolo, argații lui au dzis : „Dară noi ce-om face, Doamne, cu carăle cu peștile ?“. Iar el au dzis : „Să fie carăle cu pește, cu boi cu tot, a voastre. Și viniți după mine, să vă fac cărți de scuteală, să nu dați nemică în dzilele mele“».

Noul domn, „chemat — cum scrie Cantemir — de la negoțul cu pește la tron“, era, deci, fiul lui Ștefan cel Mare cu o anume Maria (prenumele îi este atestat de cîteva pomelnice), devenită apoi soția unui Rareș, tîrgoveț

din Hîrlău. Această Maria era — după cum afirmă o veche tradiție — din neamul boierilor Cernat, stăpîni (de la 1448) ai zonei lacului Brateș și strămoși, în linie directă, ai generalului Alexandru Cernat de la 1877 ; o cercetare efectuată de curînd pare să confirme această tradiție : Petru Rareș a stăpînit și el o parte din marele domeniu al familiei Cernat, în special iezere din zona Brateșului, pe care, după ce a devenit domn, le-a dăruit mănăstirilor Probota, Moldovița, Humor și Tazlău[4]. Această lămurire genealogică explică deplin îndeletnicirea lui Rareș înainte de domnie — pescuitul „cu măjile“ și „negoțul cu pește“, care trebuie înțelese în sensul că stăpînea (sau folosea) o întinsă zonă piscicolă, pe care o exploata direct, ajutat, firește, de numeroși argați, împreună cu care se ocupa și de comercializarea peștelui[5].

---

[4] Cf. „Magazin istoric“, nr. 3/1977, p. 36 și „Danubius“.

[5] V., în același sens, Const. C. Giurescu, *Valoarea istorică a tradițiilor consemnate de Ion Neculce*, în vol. *Studii de folclor și literatură*, București, 1967, p. 452—453. Două documente otomane (din 25 ianuarie 1512 și 15 aprilie 1520) atestă faptul că două dintre lacurile din sudul Moldovei (din teritoriul răşluit de Poartă în 1484) fuseseră lăsate principilor Moldovei „ca posesiune a coroanei *(beglik)*“ ; aceasta a îngăduit profesorului N. Beldiceanu să presupună că „nu este imposibil ca viitorul principe [Petru Rareș — *n.n.*] să se fi ocupat de valorificarea pescăriilor coroanei“ (N. Beldiceanu, *La Moldavie ottomane à la fin du XIV-e siècle et au début du XVI-e siècle*, în „Revue des Etudes Islamiques“, 2/1969, p. 258, n. 5). Ipoteza este la fel de plauzibilă ca și cea în legătură cu familia Cernat.

Dar, prin această lămurire, nouă, capătă o altă greutate și relatările lui Ureche, Cantemir și Neculce și nu-l mai putem urma pe I. Ursu, pentru care „legenda că [Petru Rareș] a trăit ca pescar în Moldova nu e admisibilă“ *, socotind, în schimb, că viitorul domn „și-a petrecut tinerețea la curtea sultanului“, unde ar fi fost trimis ca zălog de însuși Ștefan cel Mare. În realitate, cel care se afla acolo e viitorul Ștefan Lăcustă, fiul lui Alexandru (trimis de Ștefan cel Mare, la încheierea păcii din 1486, probabil) și care va amenința domnia lui Rareș începînd chiar din 1527.

Cu privire la viața lui Rareș în perioada anterioară anului 1527, s-a mai formulat o ipoteză, și aceasta acreditată în unele lucrări ; anume, pe temeiul unor documente externe, publicate spre sfîrșitului veacului trecut, A. D. Xenopol a afirmat că Rareș, înainte de a fi domn, ar fi pribegit prin țări străine. N-ar fi nimic neobișnuit într-o asemenea situație, căci atîția alți domnitori și-au petrecut viața, pînă au urcat treptele tronului, dincolo de hotarele țării pe care aveau să o conducă ; numai că documentele nu îngăduie o asemenea ipoteză.

Încă înainte de 1510, domnia lui Bogdan al III-lea fusese tulburată de un anume Petru, adăpostit în Polonia. Solii moldoveni ceruseră cu insistență extrădarea sa. „Petru, care se numește pe sine fiu de voievod“, nu a fost

* I. Ursu, *Petru Rareș*, București, 1923, p. 6.

extrădat, ci doar trimis departe de granițele stăpînirilor lui Bogdan — e drept, foarte departe, tocmai în cetatea Marienburg, fosta capitală a Ordinului teutonic, în Prusia Orientală, sub ale cărei ziduri luptaseră, cu atîta succes, moldovenii lui Alexandru cel Bun la 1422. Acest Petru a rămas multă vreme la Marienburg : documentele îl arată acolo la 1514, 1516, 1517, 1520 [6]. Dar el nu poate fi identic cu viitorul Petru vodă Rareș și iată de ce : prin solia trimisă regelui Sigismund al Poloniei în decembrie 1527, Rareș însuși a cerut, alături de multe altele, „să se taie nările lui *Petru voievod, care e în regat*" [7].

Trebuie, de aceea, să rămînem, la izvoarele tradițiilor noastre : pînă la 1527, Petru Rareș a stat în țară — cum se exprimă, înflorit, și cronicarul Macarie — „ascuns ca odinioară lumina sub obroc" [8]. Întîmpinat domnește la Docolina — moșie aflată (dacă identificarea e corectă) în șesul Bîrladului și care a fost, pînă în secolul al XVII-lea, proprietate a domniei [9], Rareș a fost adus la

[6] Cf., pentru întreaga discuție, studiul vechi — dar rămas valabil — al lui G. Coriolan, *Petru Rareș înainte de urcarea sa pe tron și Petru pribeagul*, București, 1909.

[7] A. Veress, *Acta et epistolae relationum Transilvaniae cum Moldavia et Valachia*, Budapesta, 1914, p. 156.

[8] V., în același sens, Ion Toderașcu, cap. *Inscăunarea*, în vol. *Petru Rareș*, București, 1978, p. 51—53 ; opinie contrară la prof. C. Cihodaru, *Pretendenți la tronul Moldovei între anii 1504 și 1538*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol", Iași, XIV, 1977.

[9] Cf. „Revista Istorică", XXII, 1936, p. 129.

Hîrlău, unde, îndeplinind formalitatea cerută de legile nescrise, boierii l-au ales la 20 ianuarie 1527. Avea, pe atunci, în jur de 45 de ani. Bătrînul mitropolit Teoctist al II-lea l-a uns domn și l-a încoronat, probabil la Suceava, cîteva zile mai tîrziu. Încoronarea a urmat, desigur, după ceremonialul cel vechi[10], consemnat, după amintiri încă vii în secolul al XVII-lea, de Dimitrie Cantemir.

*

Astfel, la 20 ianuarie 1527 Moldova a căpătat un domn nou. După Petru I Mușatinul (1375—1391), unul din ctitorii de țară de la sfîrșitul veacului al XIV-lea, după Petru al II-lea și Petru al III-lea Aron care, în 1456, alesese — în fața năvalnicei puteri otomane — soluția politică în locul celei militare, era, acum, un nou Petru voievod, al patrulea ca nume între principii de pînă atunci ai țării Moldovei.

Momentul înscăunării sale se caracterizează printr-o mare încordare atît internă, cît și externă. Agitata domnie a lui Ștefăniță vodă răscolise profund societatea moldovenească, generase adversități între principalii factori ai conducerii treburilor politice și slă-

---

[10] Cf. Corina Nicolescu, *Le couronnement — „încoronația". Contribution à l'histoire du cérémonial roumain*, în „Revue des Etudes Sud-Est Européenes", 4/XIV, 1976, p. 647—663.

bise puterea țării (la sfîrșitul anului 1527, Rareș va scrie regelui Poloniei că a găsit vistieria goală, bogățiile adunate de vechii voievozi fiind cheltuite de Ștefăniță). După această domnie[11] a Viforului (cum l-a caracterizat Delavrancea), Petru Rareș a venit la tron ca un pacificator al țării. Ales de boieri, el va păstra aproape neschimbat sfatul domnesc al predecesorului său, găsind în el colaboratori vrednici, dintre care unii i-au rămas credincioși pînă la moarte. Va confirma sau va anula unele din confiscările de averi ordonate de Ștefăniță vodă, fără, însă, a mai continua represaliile începute de acesta. Astfel, el se va înfățișa supușilor săi ca un continuator respectuos, pătruns de spiritul dinastic (între marii Mușatini, Rareș e unul dintre cei mai ancorați în tradițiile dinastiei și în cultul monarhic), dar nu lipsit de personalitate. *Faima și tradițiile înaintașilor săi el le poartă, nu le suportă.*

Calitățile sale vor avea să fie puse la încercare mai ales în domeniul politicii externe, care traversa, atunci, momente de maximă încordare, mai ales în condițiile în care, la 29 august 1526, regatul ungar căzuse, sub loviturile imperiului otoman; moștenirea lui

---

[11] Pentru cunoașterea acestei domnii, v.: Horia I. Ursu, *Moldova în contextul politic european (1517—1527)*, București, 1972 și N. Grigoraș, *Ștefan vodă cel Tînăr și Luca Arbore*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol", Iași, IX, 1972, p. 1—26.

era pretinsă de doi candidați la coroana Sfîntului Ștefan, fiecare cu partizanii săi ; voievodul Transilvaniei, Ioan Zápolya (proclamat rege în noiembrie 1526) și arhiducele Ferdinand de Habsburg (proclamat și el rege, în decembrie 1526), fratele împăratului Carol Quintul, de două ori cumnat al regelui răposat : se căsătorise cu sora lui Ludovic al II-lea, care, la rîndu-i, luase de soție pe sora arhiducelui. Această căsătorie dinastică amenințase Polonia cu expansiunea habsburgică ; de aceea, regele acestei țări, Sigismund I cel Bătrîn (1506—1548), a încheiat în 1525 pacea cu turcii, lipsindu-l de ajutor, în înfruntarea cu Imperiul otoman, pe propriul său nepot de frate, Ludovic al II-lea al Ungariei. În aceeași tabără cu otomanii și Polonia se afla și regele Franței, Francisc I, amenințat și el de expansiunea habsburgică, întrucît Franța se găsea acum prinsă între Imperiul romano-german (Sfîntul Imperiu Roman de Națiune Germană) și Spania, ambele conduse de același monarh : Carol Quintul. Astfel, existența unui adversar comun — Habsburgii — a făcut ca, în dauna ideii de cruciadă și în pofida unității creștine a Europei *(Respublica Christiana)* — o utopie care niciodată nu a prins viață — alături de Imperiul otoman să se așeze și două state creștine : Polonia și Franța. Era urmarea a ceea ce istoricii numesc principiul echilibrului european, afirmat cu putere în acest secol XVI, ca o reacție la pla-

nurile de dominație universală ale lui Carol Quintul [12].

Pe fondul acestei scindări a Europei creștine s-a produs dezastrul de la Mohács, în urma căruia trupele otomane au ocupat cetatea Buda. Căderea Ungariei a fost o lovitură considerabilă pentru sistemul de alianțe antiotomane pe care se bazaseră pînă atunci Moldova și Țara Românească, dar, nu mai puțin, ea a atras atenția asupra acestor două principate creștine, care, prin poziția, bogățiile și tradițiile lor de luptă, puteau deveni piloni solizi ai noului sistem care trebuia alcătuit pentru apărarea Europei centrale și occidentale. Un rol de frunte în acest sistem urma să revină în special Moldovei, considerată, încă din vremea lui Ștefan cel Mare, drept „poartă a creștinătății" și „zid al Ungariei și Poloniei" și pe care sfetnicii răposatului rege Ludovic al II-lea o socoteau (la 1523) „fortăreața ambelor regate". Chiar și regele Sigismund al Poloniei — adversar înverșunat al domnitorilor Bogdan al III-lea și Ștefăniță (mai apoi și al lui Rareș, cum se va vedea la locul potrivit) — își dădea seama că din pregătirile pentru noua cruciadă — la care va dori, un moment numai, să colaboreze,

[12] Pentru împrejurările europene ale domniei lui Rareș, vezi, în special : Florentina Cazan, *Politica echilibrului european în prima jumătate a secolului al XVI-lea*, în „Studii și articole de istorie", XXI, 1973, p. 5—13.

prin încercarea (1527) de a-i împăca pe cei doi pretendenți la coroana ungară — nu putea fi exclusă Moldova, căci această țară fusese dintotdeauna — el însuși o scrisese, la 1523 — *„un scut puternic“ al întregii creștinătăți împotriva „necredincioșilor“*.

Ce era, atunci, această țară a Moldovei, în care și peste care se încrucișau atîtea interese, către care se îndreptau și priviri lacome și gînduri pline de speranță — ne-o spune un izvor neprețuit și de neînlocuit atunci cînd e vorba de Moldova lui Rareș : *Chorographia Moldovei* (prima ediție la 1541, a doua la 1550), aparținînd unui cărturar sas din Transilvania care a cunoscut Moldova direct, în cursul cîtorva misiuni diplomatice, Georg Reicherstorffer, fost secretar al reginei Maria a Ungariei și apoi al regelui Ferdinand de Habsburg [13].

Moldova era, în acea vreme, o țară care își avea hotarele statornicite pe crestele Carpaților, la apus, spre țara românească a Transilvaniei și pe apa Nistrului la răsărit, ca și pe vremea lui Alexandru cel Bun [14]. Granița nordică urma o linie convențională, între Prut și Nistru, punctele de trecere fiind localitățile Mihalkow pe Nistru și Snyatin, aproape pe Prut ; această linie separa Moldova de pămîntul Pocuției, obiect al atîtor dispute ale domnilor Moldovei în secolele XV—XVI, cum

[13] O ediție la îndemîna oricui se află în *Călători străini despre țările r*[redacted] 1968, p. 194—203.
[14] *Ibidem*.

se va vedea și din paginile acestei cărți. Restul graniței cu Polonia era format de rîul Ceremușul Alb pînă la confluența sa cu Ceremușul, apoi de acesta pînă la vărsarea în Prut[15]. În sud, Milcovul era hotarul către „l'altra Valachia" — Țara Românească — statornicit, se pare, la începutul secolului al XV-lea, printr-o convenție încheiată de Mircea cel Bătrîn și Alexandru cel Bun ; ieșirea la Marea Neagră nu mai exista din vara anului 1484, cînd Baiazid al II-lea cucerise Chilia și Cetatea Albă, anexîndu-le — împreună cu teritoriile aferente — stăpînirilor sale. Ceea ce fusese pînă atunci „plămînii" principatului moldav devenise o bază pentru incursiunile otomane, un cap de pod pentru agresiuni viitoare. Marile orașe portuare și-au continuat rosturile lor comerciale, de care, într-o anumită măsură, a mai putut beneficia și Moldova[16].

Țara cuprinsă între aceste hotare și numită nu numai Moldova, dar și *Valahia* (una din multele dovezi ale echivalenței acestor nume), „e plină, din belșug, de toate bogățiile", fără să lipsească „nimic din cele care ar putea

---

[15] Radu Rosetti, *Granițele Moldovei pe vremea lui Ștefan cel Mare,* în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice", seria III, tom XV, mem. 3, p. 10.

[16] Pentru cunoașterea istoriei acestor cetăți, de la căderea lor sub turci (inclusiv cucerirea), sînt fundamentale studiile, bazate în special pe documente inedite din arhive turcești, reunite (împreună cu altele) în volumul *Le monde ottoman des Balkans (1402—1566),* Londra, 1976.

folosi oamenilor“ : pămîntul cîmpiilor e „foarte darnic în toate cele trebuitoare nevoilor zilnice și hranei“, țara fiind „cu mult cea mai bogată în locuri de arătură, vii și vite, precum și în lacuri și heleșteie“ cu „tot felul de pești aleși“ ; „munții, înalți, acoperiți cu păduri dese și frumoase“, ascund „mine de aur, argint și sare“. Locuitorii Moldovei, „românii, sînt o seminție italică ce se trage, *după cum zic ei,* din vechii romani“ (subl. ns. ; formula folosită de Reicherstorffer arată, fără putință de răstălmăcire, că la vremea aceea și românii din Moldova aveau conștiința romanității neamului căruia îi aparțineau) ; de altfel — precizează cărturarul sas — această descendență „este întărită de faptul că vorbirea romană mai dăinuie încă la acest neam“ care, „cu un port aproape ca al străbunilor săi, purcede după datina și rînduiala acestora“.

Moldova are o viață orășenească dezvoltată — Reicherstorffer enumeră 12 „cetăți și orașe“, adăugînd că mai sînt și altele, și ei îi corespunde o viață economică intensă (cunoscută mai ales din alte izvoare [17]), pentru care se folosesc monede de aur ungurești și turcești ; bogăția țării îngăduie moldovenilor să nu primească „nici un fel de monedă pe care nu o cunosc“. Dealtminteri, e de observat că în cursul domniei sale, Petru Rareș nu a bătut monedă proprie, ceea ce arată că mo-

---

[17] Cf C. Cihodaru, *Politica internă,* în vol. *Petru Rareș,* București, 1978, p. 60—67.

nedele străine, solide, se aflau în Moldova în cantități suficiente, ca și moneda măruntă, divizionară, atît de necesară micului comerț.

În scrierea sa, Reicherstorffer a strecurat și cîteva amănunte referitoare la ceea ce s-ar numi statutul juridic internațional al Moldovei — el venise în această țară ca reprezentant al unuia dintre regii Ungariei, Ferdinand de Habsburg, așa încît formulările sale sînt menite să trezească interesul arhiducelui și să-l ajute în susținerea pretențiilor sale, dar, nu mai puțin, să-i ofere și o justificare a tratatului pe care urma să-l încheie cu Petru Rareș. „Domnul Moldovei — scrie cărturarul sas — a fost odinioară legat prin jurămînt de regii Ungariei", dar mai apoi Moldova (ca și Țara Românească) au căzut sub suzeranitate otomană —, „spre marea pagubă a creștinătății". În fiecare an, domnul Moldovei trebuie să trimită „sultanului turcilor, pentru a-și feri țara sa de năvălirea lui", un tribut compus din 500 de cai dintre „cei mai de soi și mai ageri [...], 300 de șoimi dintre cei mai aleși, precum și o nespus de mare sumă de galbeni", Reicherstorffer surprinde, în esență, situația exactă a Moldovei, poziția sa față de Imperiul Semilunii, caracterul vasalității și sensul corect al tributului. Trebuie reamintit — pentru a înțelege ulterioarele desfășurări — că Moldova acceptase, în 1455—1456, în urma unui drastic ultimatum trimis de sultanul Mehmed al II-lea care tocmai cucerise Constantinopolul lichidînd ceea ce mai rămăsese din Imperiul bizantin,

să plătească tribut otomanilor pentru a-și păzi integritatea hotarelor. Această vasalitate nu are nimic de-a face cu vasalitatea cunoscută Europei medievale și de care țările române nu erau străine; relațiile de suzeranitate/vasalitate constituiau, la vremea aceea, un mijloc de *integrare* — ca să preluăm un termen contemporan nouă — în sistemul relațiilor internaționale, adesea foarte complicat și regentat de nenumărați factori obiectivi, ca și de cei mai bizari factori subiectivi. Moldova fusese, la începuturile vieții sale de stat, vasală regatului medieval maghiar; Bogdan I întemeiase independența statului care avea să-i poarte — în izvoarele orientale — numele *(Bogdania)*, dîndu-i și o dinastie ai cărei membri erau uneori desemnați tot cu numele său (și Reicherstorffer scria despre „Petru, voievodul Moldovei, poreclit și Bogdan"). La 1387, Petru I acceptase suzeranitatea regelui Jagello al Poloniei, pentru a se pune la adăpost de presiunile regelui Ungariei și a-și asigura veniturile pe care i le aducea marele drum comercial care unea Liovul cu Cetatea Albă. Vasalitatea față de coroana polonă devenise o componentă definitorie a politicii externe a Moldovei și a relațiilor sale internaționale; acceptarea plății tributului la Poartă nu contravenea, în spiritul vremii, suzeranității polone.

Uriașul efort întreprins timp de 13 ani de Ștefan cel Mare pentru a scoate Moldova din dependența față de Semilună nu avusese rezultatul dorit. Cetățile ponto-dunărene smulse

de otomani la 1484, neacordarea vreunui sprijin polon în 1485, pe care domnul îl sperase — iată cadrul în care Ștefan cel Mare a acceptat să reia plata tributului, în 1486 ; în acel an, el „a cedat nu sub presiunea armelor, ci sub anumite condiții" — cum va scrie unul din cei mai avizați cunoscători ai evenimentelor, umanistul italian Filippo Buonaccorsi-Callimachus, sfetnic al regelui Ioan Albert al Poloniei [18]. Obligațiile domnului Moldovei față de Poartă, fixate cu acest prilej, constau în trimiterea anuală a unui tribut de 4000 de galbeni, la care se adăugau diverse daruri și servicii [19] ; între daruri, se menționează caii, șoimii și diverse soiuri de blănuri scumpe (în special samur), mătase și dinți de pește (morsă sau „peștele-spadă") ; între servicii, cel mai însemnat era acela de a trimite ajutoare trupelor împărătești atunci cînd acestea, aflate în expediții în ținuturi apropiate, ar fi avut nevoie. Trei ani mai tîrziu, Ștefan cel Mare a denunțat vasalitatea sa față de coroana polonă și s-a îndreptat spre alianța cu regele Matiaș Corvinul al Ungariei. Statutul internațional al Moldovei fixat de Ștefan cel Mare

[18] Șerban Papacostea, *Politica externă a Moldovei în vremea lui Ștefan cel Mare : puncte de reper*, în „Revista de istorie", 1/28, 1975, p. 16.

[19] Cf. Ștefan S. Gorovei, *Moldova în „Casa Păcii". Pe marginea izvoarelor privind primul secol de relații moldo-otomane*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol", XVII, Iași, 1980, p. 650 (22).

prin actele sale din 1486 și 1489 a fost recunoscut și întărit prin tratatele ungaro-otomane din 1503 și 1519.

Cînd Rareș a luat domnia în Moldova, tributul crescuse — o notiță polonă de pe la 1532 menționează cifra de 10 000 de galbeni [20] ; și celelalte obligații crescuseră simțitor (caii de la 40 la 500, iar șoimii de la 24 la 300), dar țara rămăsese — ca și principatul românesc dintre Carpați și Dunăre — neîncorporată în „Casa Islamului", ci, păzită de drepturile conferite prin tratate, în „Casa Păcii". Poziția sa față de Imperiul otoman era net mai avantajoasă decît cea a Țării Românești ; nu e vorba numai de diferența de tribut (haraci) [21] în aceeași vreme, principatul muntean plătea 14 000 de galbeni (1524), apoi 16 000 (1538), „în afară de daruri" — ci mai ales de amestecul pe care și-l îngăduia Poarta în treburile interne : în Moldova, nici un domn încă nu fusese impus de Poartă, pe cînd în Țara Românească amestecul dregătorilor otomani (și nu numai al celor de la Poartă, ci și al celor de la hotare) era considerabil — de atîtea ori brutal, chiar. Domnia lui Ștefan cel Mare consolidase într-atîta statutul internațional al Moldovei, încît încercările otomane

---

[20] Hurmuzaki-Bogdan, *Documente,* Supliment II, 1, p. 66.

[21] Variațiile tributului au fost urmărite de regretatul prof. M. Berza, *Haraciul Moldovei și Țării Românești în sec. XV—XIX,* în „Studii și materiale de istorie medie" *(SMIM),* II, 1957, p. 7—45.

de a interveni în succesiunea domnitorilor ei au rămas, practic, fără nici un efect. Mai mult : nici un domn moldovean nu mersese pînă atunci la Poartă pentru a primi investitura, aşa cum mergeau domnii Ţării Româneşti ; steagul de învestire — sangeacul cu două tuiuri — le era trimis prin ceauşi sau era adus de marele logofăt. Fuseseră respinse şi o parte din cererile — unele ameninţătoare — de a participa la campaniile otomane : Ştefăniţă vodă şi sfetnicii săi găsiseră mijloacele să evite acţiunea militară în Transilvania, aşa cum o ceruse sultanul în 1521, neprezentîndu-se nici în 1526 în tabăra otomană, unde fusese chemat în vederea expediţiei care avea să se sfîrşească cu lupta de la Mohács.

Toate acestea explică de ce mai ales *sprijinul domnului Moldovei* a fost căutat, începînd din 1527, de ambii regi ai Ungariei, de ce *cuvîntul lui* era aşteptat cu interes şi de ce pe *acţiunea lui* se punea atîta preţ în acele împrejurări atît le tulburi.

Şi ne-am fi aşteptat, poate, ca noul domn, aflat la vîrsta maturităţii şi nepregătit anume pentru domnie, nedeprins din copilărie cu viaţa de curte şi afacerile de stat, să se acomodeze greu noii sale situaţii, să şovăie în primii săi paşi, să găsească anevoie calea cea mai potrivită rezolvării încîlcitelor probleme politice interne şi externe. Nimic din toate acestea : îl vedem pe Rareş preluînd frînele conducerii cu fermitate din primul moment, conducînd treburile politice cu realism şi clar-

viziune, căutînd, pentru rezolvarea lor, o cale proprie, corespunzătoare și momentului și personalității sale — prea adeseori, corespunzătoare mai mult personalității sale, care se întrevede iute din cele dintîi scrisori și acțiuni — astfel încît, la capătul drumului să stea o domnie puternică în interior și neatîrnarea absolută în exterior, prin încetarea plății tributului către Poartă.

O politică externă de anvergura aceleia pe care a desfășurat-o Petru Rareș trebuia susținută de o bună ordine care să domnească în toate „lucrurile denlăuntru", în viața economică și socială, în organizarea și administrarea statului, în raporturile dintre factorii de conducere a țării. Legătura strînsă dintre situația internă și politica externă, interdependența acestor două aspecte ale vieții de stat, impunea o coordonare a eforturilor ; încă din 1456, Vlad Țepeș formulase ideea acestei necesități în cuvinte care rezumă un adevărat program politic : „atunci cînd un om ori domn e puternic și tare, atunci poate face pacea cum vrea ; dar cînd e fără putere, unul mai tare va veni asupra lui și va face cu dînsul ce va voi". Domnia lui Ștefan cel Mare oferă, în această privință, exemplul cel mai luminos, exemplu pe care Petru Rareș — a cărui admirație și dragoste pentru gloriosul său părinte sînt cunoscute — l-a urmat fără șovăire. Nu s-au păstrat, din păcate, știri prea multe și prea bogate despre măsurile pe care,

odată ajuns la cîrma Moldovei, Petru vodă Rareş le-a luat pentru a deveni un „domn puternic şi tare" ; cunoscînd, însă, firea sa autoritară şi fermă, se poate presupune că din primul moment a subordonat idealului său de luptă antiotomană toate eforturile de organizare a vieţii interne. O prezentare, cît de sumară, a structurilor socio-economice şi politice ale Moldovei lui Rareş [23] — structuri care, fireşte, nu sînt specifice doar acestei vremi [24] — nu poate fi lipsită, din acest punct de vedere, nici de interes, nici de utilitate.

Activitatea productivă — temelie a dezvoltării şi a puterii unui stat — se desfăşura în cadrele oferite de cele două unităţi ale vieţii economice şi sociale : satul şi oraşul. Rolul mai însemnat revenea economiei rurale, care furniza produsele destinate atît consumului intern, cît şi exportului. Pămîntul ţării — asupra căruia domnul exercita un drept superior de stăpînire (*dominium eminens*), concedîndu-l supuşilor săi pentru stăpînire şi folosire efectivă (*dominium utile*) — era încă acoperit, în mare parte, cu păduri seculare, defrişările vizînd atît extinderea culturilor, cît şi întemeierea de noi sate. Toţi stăpînii — mari sau mărunţi — de pămînturi îşi legitimau stăpî-

---

[23] Vezi şi expunerea detaliată semnată de prof. C. Cihodaru (cit. *supra*, n. 18).

[24] Rămîne valabilă prezentarea de ansamblu de acum un sfert de veac — V. Costăchel, P. P. Panaitescu, A. Cazacu, *Viaţa feudală în Ţara Românească şi Moldova (sec. XIV—XVII)*, Bucureşti, 1957.

nirea cu un document domnesc, emis în favoarea lor sau a unuia dintre înaintaşii lor, document care era, în acelaşi timp, actul lor de nobleţe şi dovada libertăţii lor. În locul nobilimii cu titluri ereditare din Occident, feudalismul românesc[25] a creat o categorie specială de feudali, cu stratificări destul de vagi, *al căror titlu îl dădea numai stăpînirea pămîntului*. Aceşti stăpîni, mari sau mici, poartă numele de boieri, termen care, într-o accepţie mai restrînsă, desemnează pe titularii unor funcţiuni. Dar înainte de a fi termenul generic pentru dregătoriile statului feudal, *boieria* era, în primul rînd, *o stare* care decurgea automat din stăpînirea liberă, cu uric domnesc, a unei proprietăţi rurale, indiferent de întindere. Este o realitate a istoriei noastre medievale, cu însemnate urmări pe plan economic, social şi politic. Proprietăţi întinse posedau şi marile mănăstiri din ţară, mitropolia şi episcopiile.

Domeniul feudal, unitatea de bază a vieţii economice medievale — compus din ogoare (sate cu pămîntul lor), păduri, heleşteie, prisăci etc — avea un caracter închis : pe întinderea lui se producea aproape tot ce era

---

[25] Pentru înţelegerea feudalismului românesc şi a vieţii rurale, sînt fundamentale lucrările prof. H. H. Stahl, *Contribuţii la studiul satelor devălmaşe româneşti*, I—III, Bucureşti, 1958—1965 ; *Controverse de istorie socială românească*, Bucureşti, 1969 ; *Les anciennes communautés villageoises roumaines*, Bucureşti-Paris, 1969 ; *Studii de sociologie istorică*, Bucureşti, 1972.

necesar acelora care trăiau și munceau acolo. Din roadele pămîntului, lucrat[26] de țăranii aserviți (*vecini*), a zecea parte revenea stăpînilor.

O pătură foarte numeroasă de locuitori ai lumii satelor o formau micii proprietari, care stăpîneau în devălmășie, în calitate de urmași ai unui vechi beneficiar de danie domnească. După cîteva generații, satul, cu „tot hotarul" — în care se cuprindea nu numai așezarea propriu-zisă, *vatra*, ci și ogoarele, fînețele, pășunile, pădurile, iazurile, eventuale locuri de mori și prisăci — era împărțit între nenumărații urmași ai primului stăpîn, fiecare ajungînd să posede, în devălmășie (indiviziune), părți minuscule (1/24, 1/48 etc !). Evident că starea acestor mărunți proprietari îi apropia de ceea ce azi am numi *țărănime liberă* (în izvoarele străine, această confuzie este, de altminteri, frecventă), fără ca ei să fi fost propriu-zis țărani, ci — întrucît descindeau din titularul unui uric domnesc — aparțineau stării sociale a boierilor. Ei formau grosul oștirii și din rîndul lor, domnitori ca Ștefan cel Mare, Petru Rareș, Alexandru Lăpușneanu ori Ioan vodă și-au ales sfetnicii, deveniți, la rîndul lor, întemeietori de mari și bogate neamuri boierești. Această stăpînire în devălmășie a dus la crearea unei categorii de proprietari

---

26 Cf și V. Neamțu, *La technique de la production céréalière en Valachie et en Moldavie jusqu'au XVIII-e siècle*, București, 1975.

care — începînd din ultimul sfert al veacului XVI — apar în documentele moldoveneşti sub numele de *răzeşi* (copărtaşi, coproprietari), termen care, în secolul XVIII, va desemna şi o categorie socială [27].

Un număr mic de sate rămăsese încă în stăpînirea obştiilor libere [28], care îşi întemeiau dreptul nu pe un document domnesc, ci pe stăpînirea din vechime şi care îşi vor păstra autonomia pînă în epoca modernă (Vrancea, Cîmpulung).

Oraşele [29] aparţineau, fără excepţie, domniei. Conform unei practici larg răspîndite în Europa medievală, domnitorii chemau meşteşugari străini, aşezîndu-i în oraşe şi acordîndu-le însemnate privilegii ; majoritatea lor (saşi, secui, unguri) au venit din Transilvania, aducînd cu ei şi modelul de organizare a vieţii orăşeneşti, cu primarul numit *şoltuz* şi consilierii, numiţi *pîrgari* (12 la număr) ; pe de altă parte, comerţul cu nevoile sale a dus la stabilirea, în oraşele româneşti, a unui număr însemnat de străini (armeni, greci, ruşi etc). În felul acesta, vechile noastre oraşe au

---

[27] Pentru aceste probleme, v. D. Ciurea, *Evoluţia şi rolul politic al clasei dominante din Moldova în secolele XV—XVIII*, în „Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „A. D. Xenopol", Iaşi, XVII, 1980, p. 159—229.

[28] V. şi P. P. Panaitescu, *Obştea ţărănească în Ţara Românească şi Moldova*, Bucureşti, 1964.

[29] Cf. C. C. Giurescu, *Tîrguri sau oraşe şi cetăţi moldovene din secolul al X-lea pînă la mijlocul secolului al XVI-lea*, Bucureşti, 1967.

căpătat un caracter cosmopolit (fenomenul este identic în întreaga Europă medievală), ele rămînînd, în fond — așa cum a spus N. Iorga despre orașul Iași — „o creație organică a vechii Moldove, care, ea însăși, este o creație organică a poporului românesc". Chiar și în orașele cu puternice comunități străine (ca Baia sau Suceava), majoritară era tot populația românească, în masa căreia s-a asimilat, pînă la urmă, această pătură de meșteșugari și negutători veniți sau aduși de pe alte meleaguri și care — după cum putuse constata Reicherstorffer — trăiau în Moldova în cea mai bună liniște, „fără ca din cauza deosebirilor de rituri și dogme să se certe între ei". Documentele atestă, pentru vremea lui Rareș, un avînt al vieții orășenești, cercetările arheologice dovedind, în același timp, o însemnată sporire a producției meșteșugărești. Dar, îndeletnicindu-se în primul rînd cu meșteșugurile [30] și comerțul, orășenii nu abandonau complet ocupațiile agricole, ca de altfel în întreaga Europă medievală [31] : orașele aveau țarina lor, cu ogoarele familiilor, atribuite de șoltuzi. Ridicarea orașelor se reflectă și în formarea unei pături superioare între locuitorii lor. Din mijlocul acestui *patriciat* s-au ridicat și colaboratori credincioși ai domnului, precum pîrcălabul de Cotnari, sasul Grigore

---

[30] Cf. Șt. Olteanu, C. Șerban, *Meșteșugurile din Țara Românească și Moldova în Evul Mediu*, București, 1969.
[31] Cf. Jacques le Goff, *Civilizația Occidentului medieval*, București, 1970.

Rosenberger, folosit deseori în solii însemnate. Rămîne pentru o cercetare viitoare să pună în lumină importanța orășenimii și rosturile ei în viața economică, politică și culturală a Moldovei lui Petru Rareș.

Încă de la organizarea statului moldav, un rol principal în viața sa economică l-a jucat comerțul [32], Moldova fiind așezată pe un tronson al marelui drum transcontinental care unea nordul continentului cu Marea Neagră [33] ; porturile de la acest capăt, Chilia și Cetatea Albă, aparțineau Moldovei. Căderea lor sub stăpînirea otomană, în 1484, a însemnat o puternică lovitură pentru economia Moldovei, care a trebuit să-și reorienteze, parțial, relațiile comerciale. S-a intensificat comerțul cu marile orașe transilvănene Bistrița, Brașov, Sibiu (grație registrelor păstrate, relațiile comerciale cu Transilvania sînt cel mai bine documentate [34]), cu cele din Țara Românească și cu unele centre din Polonia, între care locul principal îl deținea Liovul, legăturile cu acest

---

[32] Își păstrează valoarea studiile lui I. I. Nistor, *Die auswärtige Handelsbeziehungen der Moldau im XIV., XV. und XVI. Jahrhundert*, Gotha, 1911 și *Handel und Wandel in der Moldau bis zum Ende des 16. Jahrhunderts*, Cernăuți, 1912.

[33] Cf. P. P. Panaitescu, *Interpretări românești*, București, 1947, p. 107—129.

[34] Radu Manolescu, *Comerțul Țării Românești și Moldovei cu Brașovul (secolele XIV—XVI)*, București, 1965 ; Radu Constantinescu, *Moldova și Transilvania în vremea lui Petru Rareș*, București, 1978, p. 163—261 (registre bistrițene inedite).

oraş fiind consacrate şi reglementate prin privilegii încă din vremea lui Alexandru cel Bun (1408). Se trimitea peste hotare numai ceea ce prisosea, principalele articole de export fiind vitele (comerţ cu vite făceau şi marii boieri şi domnul însuşi), grînele, vinul, peştele, ceara ; se aduceau arme, unelte, pînzeturi scumpe, diferite ustensile ; între alte mărfuri care veneau de la Braşov, sînt menţionate bucăţile de pergament, pe care aveau să se scrie actele domneşti şi cărţile. Comerţul intern, despre care ştirile lipsesc, trebuie să fi fost de mărunţişuri, redus la schimbul de unelte şi de produse între diversele zone ale ţării. Comerţul de tranzit, care aducea cîndva mari venituri domniei prin plata vămilor, ocupa încă un loc însemnat în viaţa economică a Moldovei (e de la sine înţeles că o parte din mărfurile tranzitate era preluată de negustorii localnici, pentru desfacerea internă. Deşi Petru Rareş s-a îngrijit mereu de viaţa economică a ţării (chiar din primul an de domnie a reglementat şi a impulsionat legăturile comerciale ale Moldovei cu Transilvania şi Polonia), campaniile sale militare au stînjenit buna desfăşurare a acestor relaţii. Pe de altă parte, sîntem tocmai în vremea cînd opresiunea otomană începe să se facă simţită şi pe plan economic (acum încep să apară grecii „negustori ai sultanului"), prin ceea ce s-a numit — cu o formulă nu tocmai potrivită — *monopolul otoman.*

Raporturile supremei instituţii a statului, *domnia,* cu clasele şi păturile sociale care al-

cătuiau societatea moldovenească a vremii au rămas pe temeliile anterioare ; chiar dacă simpatiile domnului se îndreptau spre mica boierime și spre orășenime, el nu se putea lipsi de sprijinul marilor feudali, laici și eclesiastici, al căror acord era indispensabil pentru buna cîrmuire a țării. În *sfatul domnesc* — principala instituție a statului feudal, după domnie [35] — au fost păstrați dregători ai domniilor anterioare, ceea ce a asigurat și o continuitate de viață politică ; experiența bătrînilor sfetnici (unii provenind din familii ridicate de Ștefan cel Mare) era utilă, iar încrederea lor era o chezășie a cîrmuirii în liniște. Pe parcurs, relațiile acestea au cunoscut modificări, ajungîndu-se la un moment de încordare, în 1538.

Cea de-a treia mare instituție a statului feudal, *biserica,* — a cărei importanță și al cărei rol erau dintre cele mai însemnate în organizarea vieții medievale — s-a bucurat, în continuare, de o poziție privilegiată ; Rareș, în strădaniile sale pentru apărarea suveranității țării românești de la est de Carpați, a avut sprijinul înalților prelați ai Moldovei — mitropolitul Calistrat va fi unul din ambasadorii săi, Macarie, episcopul Romanului, va scrie cronica domniei sale, iar Grigore

[35] Cf. N. Stoicescu, *Sfatul domnesc și marii dregători din Țara Românească și Moldova (sec. XIV—XVII)*, București, 1968 ; N. Grigoraș, *Instituții feudale din Moldova,* I, București, 1971, p. 209—282.

Roșca, un văr al său (și el viitor mitropolit) va fi cel dintîi stareț al mănăstirii Probota, construită de Rareș și destinată a fi — tocmai prin îndemnul acestui personaj — noua necropolă domnească.

O atenție deosebită a trebuit să acorde Petru Rareș *oștirii*, principalul instrument de realizare a idealurilor sale : apărarea integrității țării și redobîndirea independenței sale depline. Nu se putea imagina un principe puternic fără o armată capabilă să execute acțiunile gîndite de el. Exemplul lui Ștefan cel Mare era, și în această privință, grăitor, iar contextul european în care s-a desfășurat domnia lui Rareș *impunea*, indiscutabil, ca o necesitate stringentă, existența unei puternice forțe de apărare. Chipul în care Rareș s-a îngrijit permanent de această instituție, folosind experiența campaniilor din primii ani de domnie arată cu cîtă grijă a urmărit domnul Moldovei să-și perfecționeze și să-și întărească oastea, într-o vreme cînd evenimentele indicau iminenta angrenare a acestui principe și a oștirii sale în desfășurările din voievodatul transilvan, unde li se rezerva un rol de prim ordin.

Mai întîi, *efectivele* acestei oștiri. Vom vedea că, în grabă chiar, Rareș va putea aduna — pentru campania din vara anului 1531 — 20 000 de ostași ; aceasta reprezenta, desigur, doar un corp de oaste : tot cu 20 000 de ostași promitea, în 1535, să-l ajute pe Ferdinand de Habsburg pentru păstrarea cetății Si-

biului [36]. Un an mai tîrziu, el transmitea arhiducelui şi împăratului, prin Bánffi şi Pempflinger, că dacă ei ar porni într-o „expediţie generală împotriva turcilor", cu care să se ajungă pînă la Constantinopol, el ar da „45 000 de oameni aleşi" [37]. În acelaşi an, Mateiaş vistierul transmitea arhiepiscopului de Lund, solul lui Carol Quintul, că Petru vodă poate cu uşurinţă să ridice 30 000 sau 40 000 de „ostaşi dintre cei mai buni" pentru o intervenţie în Transilvania, adăugînd, însă, că în cazul unei expediţii antiotomane era gata să aducă 60 000 pînă la 80 000 de „ostaşi foarte bine pregătiţi" [38]. Ultima cifră corespunde, desigur, *efortului maxim* pe care Petru Rareş îl considera posibil, căci, altminteri, în mod obişnuit, putea să adune, „cînd nevoia unui război ar cere-o [...], *fără mare greutate şi muncă, făcînd chemare obştească,* o oaste de pînă la 60 000 de călăreţi şi pedeştri" [39].

Domnul avea în permanenţă, la curte, întreţinuţi de el, 3 000 de ostaşi călări, „necontenit sub arme, gata să însoţească oriunde pe voievod" [40]. Din cele 24 de ţinuturi ale Moldovei, se puteau aduna vreo 3 000 de „nemeşi", iar „pentru bătaie şi străji" — alţi 8 000 [41]. Aceste cifre — raportate pentru dom-

---

36 *Călători străini,* I, p. 371.
37 *Ibidem*, p. 378.
38 *Arhiva istorică a României,* I, 1, p. 48.
39 *Călători străini,* I, p. 199 : Reicherstorffer (subl. ns.).
40 *Ibidem.*
41 *Cronica moldo-polonă,* în : *Cronicile slavo-române din sec. XV—XVI,* Bucureşti, 1959, p. 186.

nia lui Alexandru Lăpuşneanu, dar e de crezut că în trei decenii nu se schimbaseră prea mult — reprezintă, poate, efectivele celor două categorii militare, *curtenii* şi *slujitorii*[42]; cetele celor dintîi erau comandate de *vătafi*, iar ale celor din urmă — de *sutaşi* (numiţi şi *iuzbaşi* sau *hotnogi)*[43]. După cît se pare, vătafii au fost instituiţi de Petru Rareş; documentele nu-i atestă — cel dintîi apare la 1532 — decît sporadic, în legătură cu afaceri ale lor. S-a spus că vătafii erau ridicaţi dintre oamenii de rînd; în realitate, din documente se vede că ei aparţineau boierimii mici şi mijlocii (unul din ei, Ion Popovici, menţionat la 1541, era căsătorit chiar cu o vară a domnului!). Cu experienţa luptelor din 1529—1538, Rareş a instituit, în a doua domnie, şi funcţia de *vătaf de ţinut* (mai apoi, *mare vătaf)*: Iurşa, vătaf (vatag) de Dorohoi, apare la 1546. În fiecare ţinut, marele vătaf reprezenta autoritatea militară, aşa cum pîrcălabul era reprezentantul „civil" al voievodului.

În fruntea oastei se afla domnul însuşi. Comanda o avea, însă, de obicei, cînd domnul nu participa la luptă, portarul de Suceava, care, din a doua domnie a lui Rareş, începe să fie numit şi *hatman*. Dar atribuţii militare aveau, uneori, şi marele logofăt şi vornicii şi spătarul, cărora li se încredinţa conducerea unor corpuri de oaste.

---

[42] Cf. N. Stoicescu, *Curteni şi slujitori. Contribuţii la istoria armatei române*, Bucureşti, 1968.

[43] N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 234—235.

Prin mobilizare generală („chemare obștească“) se ridica sub arme *oastea cea mare,* care putea număra de la 60 000 de oameni — adunați fără mare greutate“, cum nota Reicherstorffer — pînă la 70 000, cîți va reuși să aibă în 1538. În cifra maximă, de 80 000, urma să se cuprindă, poate, în intenția lui Rareș, și un număr de mercenari.

Contemporanii au remarcat absența pregătirii militare speciale a modovenilor din oastea cea mare. Astfel, cronicarul polon Martin Bielski, participant la lupta de la Obertyn, le recunoștea modovenilor calitatea de a fi „bravi, meșteri a mînui sulița și pavăza, deși sînt niște țărani proști [= simpli — *n.n.*], luați de la plug și de la vite“ [44]. Acești „țărani“, pe care Bielski îi deosebește de „curteni“, erau „cu șei neacoperite și cu scări de stejar, dar voinici în atacul cu sulița“. Cărturarul ungur Anton Verancsics — care l-a cunoscut personal pe Rareș — se minuna, chiar, că românii puteau avea „o armată țărănească atît de pricepută și atît de dîrză în atacarea dușmanului“ [45]. Românii din această „armată țărănească“ erau „îmbrăcați într-o dimie de culoare brună, grosolană și peste măsură de păroasă, acoperiți pe cap cu o căciulă ascuțită de același fel, în formă de piramidă și încălțați cu opinci și cu fețele negre din cauza bărbii, a părului lung și ne-

---

[44] *Arhiva istorică a României,* I, 2, 1865, p. 168.
[45] *Călători străini,* I, p. 418.

pieptănat, înarmaţi doar cu un ţepoi şi o coasă legată de o prăjină"[46]. Moldovenii, notează acelaşi cronicar, „luptă mai mult călare. Trupe de pedestraşi nu folosesc ei de loc, decît doar pentru a hărţui pe duşmani în locuri muntoase"[47]. Călăreţi prin excelenţă, ei „poartă hrana la oblîncul şeii, anume brînză de burduf şi pîine albă"[48]. Referindu-se la componenţa preponderent ţărănească a oştirilor iluştrilor noştri voievozi, tovarăşul Nicolae Ceauşescu aprecia cu deplin temei : „Îi găsim pe ţărani încă în armatele lui Burebista şi Decebal, îi găsim în armatele de la Rovine şi alte bătălii ale lui Mircea [...] Îi găsim pe ţărani, pe răzeşi, în armatele lui Ştefan cel Mare, care a dus, după cum ştiţi, un mare număr de bătălii pentru neatîrnare şi independenţă. Îi găsim pe ţărani, pe moşneni, în armatele lui Mihai Viteazul, care, cu aproape 4 secole în urmă, a realizat pentru prima dată unirea românilor, a ţărilor româneşti, într-un singur stat"[49].

Aceleaşi izvoare contemporane oferă unele informaţii utile şi despre armamentul folosit de ostaşii lui Petru Rareş. „Armele principale ale moldovenilor — scrie Verancsics — sînt ca şi la tătari : scutul, lancea, sabia şi săgeţile ;

---

[46] *Ibidem,* p. 419.
[47] *Ibidem,* p. 407.
[48] *Arhiva istorică a României,* cit., p. 168.
[49] Nicolae Ceauşescu, *Cuvîntare la încheierea lucrărilor Plenarei Consiliului Naţional al Agriculturii, Industriei Alimentare, Silviculturii şi Gospodăririi Apelor,* Editura politică, Bucureşti, 1982, p. 6—7.

platoşă grea nu are nimeni ; puţini, şi numai din cei mai bogaţi, au doar cămăşi de zale şi coif de oţel ; dar, drept platoşă, ei toţi îmbracă nişte haine de in, umplute cu bumbac în grosime de trei, patru degete, mai ales în partea umerilor şi pînă la coate [...] şi cu cusături în iţe dese la depărtare de un deget şi jumătate una de alta, şi sînt socotite drept platoşă, căci sabia nu le poate pătrunde"[50]. Cam acelaşi armament îl înfăţişează şi Bielski, care adaugă unele amănunte, ca unul care se întîlnise cu aceşti ostaşi ; el vorbeşte despre „un fel de suliţă cu două vîrfuri, unul drept şi ascuţit ca un stilet, celălalt strîmb ca o coasă : trecînd repede pe lîngă duşmani, cu vîrful cel drept străpungeau, iar cu cel strîmb trăgeau de pe cal" ; Bielski spune că moldovenii întrebuinţau această originală armă „mai înainte", dar e de crezut că ea mai era în uz şi pe vremea lui Rareş. „Armurile sînt puţine — continuă Bielski ; pavezele sînt simple, suliţele fără flamuri ; în acest mod, armata e întunecoasă la vedere"[51]. Nu trebuie să se înţeleagă, din această descriere, că armatei moldovene i-ar fi lipsit steagurile : ştirile referitoare la lupta de la Obertyn arată că acolo s-au pierdut cîteva asemenea insemne militare[52], între care steagul cel mare al

---

[50] *Călători străini,* I, p. 407

[51] *Arhiva istorică a României,* cit., p. 168.

[52] V. *Călători străini,* I, p. 315 ; Hurmuzaki-Bogdan, *Documente,* Supliment II, 1, p. 38 ; A. Verres, *Acta et epistolae,* p. 233—234.

țării și cel al ținutului Sucevei. Existau, prin urmare, alături de steagul domnesc, *steaguri ale ținuturilor*, ca și ale boierilor care comandau cetele ridicate de ei : existența steagurilor boierești e atestată încă în cursul veacului XV, în descrieri ale ceremoniei prestării omagiului în fața regelui Poloniei.

În afară de armele așa-zise albe, oștenii lui Rareș foloseau și armele de foc. „Puștile lor sînt bune — scrie Bielski, care le putuse verifica bătaia la Obertyn — dar cam grele". Lipseau, însă, *archebuzele* — în vremea aceea, arma cea mai eficace cu care se cîștigau bătăliile în Europa.

O descriere amănunțită a artileriei ne-a lăsat tot Bielski. Tunurile mici, de fier, care alcătuiau artileria de cîmp (ușoară), „erau [montate] cîte șase sau cîte opt la un loc, pe două roticele ușoare, încît nimic nu poate fi mai trebuincios pentru infanterie, care le duce după sine oriunde merge, le întoarce cum vrea și, înconjurîndu-se cu ele în marș, nu se teme nici de un atac de cavalerie. Tubele [țevile] sînt [legate] astfel, încît se aprind repede una de la alta, succesiv. Încărcarea e grabnică. Cartușele sînt învelite în hîrtie. Lungimea tubelor este ceva peste un cot. Gloanțele sînt ordinare, fie de fier, fie de plumb" [53]. Acestor tunuri de cîmp — *campestrales* — destul de rudimentare ca fabricație [54], dar eficiente, li s-au adăugat, prin victoria

[53] *Ibidem*, p. 169.
[54] *Ibidem*, II, 1865, p. 32. (Paolo Giovio).

de la Feldioara, vreo 48—50 de tunuri mari, de bronz, pentru asedii — *murales* — care pînă atunci lipsiseră armatei moldovene[55], dar care au fost pierdute la Obertyn[56]. Mînuirea acestor tunuri mai mari nu era încă prea familiară moldovenilor și în lupta de la Obertyn grija lor va fi lăsată unui străin (și în Țara Românească folosirea lor crea dificultăți : în 1530, Moise vodă ruga cu insistență pe brașoveni să-i trimită un tunar). Dacă la 1536 lui Rareș îi lipseau încă bombardele — și el cerea lui Ferdinand „5 000 de oameni cu mașini de război, din acelea care sparg zidurile" — în schimb, în 1542 (cînd efectivele oștirii moldovene erau apreciate la 40 000 de oameni[57]) solii străini puteau vedea că are suficiente „bombarde năruitoare de ziduri, care forțează orice cetate sau oraș oricît de întărit" [58].

Cît privește propriul său sistem de fortificații, el era cel moștenit de la Ștefan cel Mare, cu cetăți de graniță și de interior, cărora li se adăugau mănăstirile fortificate. De la începutul veacului, ele nu fuseseră supuse vreunui asediu, care să le șubrezească, astfel încît Rareș nu a avut decît grija întreținerii

---

55 *Ibidem.*

56 Bielski, loc. cit., p. 169 ; relația lui Ercole Dalmatul, în *Călători străini,* I, p. 315 ; I. Ursu, *Bătăliile de la Gwozdziec și Obertyn (1531),* în ARMSI, s. II, (XXXV), 1913.

57 C. Rezachievici, în vol. *Petru Rareș,* p. 249 (document inedit).

58 *Călători străini,* I, p. 392.

şi întăririi lor, înălţînd şi el cîteva mănăstiri fortificate, între care Probota, Moldoviţa şi Rîşca păstrează şi azi frumoasele lor ziduri de incintă.

După închegarea oastei moldoveneşti în veacul al XIV-lea, după aşezarea ei pe criterii teritoriale în vremea lui Alexandru cel Bun (cînd *steagul* devine unitatea militară ridicată de un ţinut) şi după reorganizarea ei de către Ştefan cel Mare, Petru Rareş a fost acela care i-a dat o nouă strălucire, o nouă faimă. Prin grija pe care voievodul a arătat-o oastei, ca şi prin rolul pe care i l-a rezervat în realizarea planurilor sale, domnia lui Petru Rareş constituie o pagină însemnată din istoria militară a poporului român — ultima dintre cele scrise de oştile de ţară, căci succesorii săi în tronul Moldovei se vor orienta, din cauze obiective, asupra cărora nu se poate insista aici, spre recrutarea de mercenari.

*

Fără şovăire, noul domn român s-a orientat, chiar din momentul înscăunării sale, către partida creştină. Încă dinainte de moartea lui Ştefăniţă, arhiducele Ferdinand încredinţase (la 3 ianuarie 1527) unui diplomat al curţii sale, Laurenţiu Misschillinger, misiunea de a atrage de partea sa pe domnul Moldovei [59]. Aflînd de schimbarea intervenită între timp

---

[59] A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, I, Bucureşti, 1929, p. 1—3

la cîrma Moldovei, arhiducele a reînnoit, la 19 februarie, misiunea lui Misschillinger, de data aceasta pe lîngă Rareş[60], căruia i-a şi scris, cinci zile mai tîrziu, explicîndu-i drepturile sale la succesiunea coroanei maghiare şi solicitîndu-i ajutorul; Ferdinand adăuga rugămintea ca domnul Moldovei să trimită imediat un sol de taină, cu care să poată trata chestiunile arzătoare, între care pe primul plan era lupta antiotomană, de neconceput fără sprijinul „Sacrei Majestăţi romane şi catolice", adică a împăratului Carol Quintul[61]. Solul arhiducelui pare să fi plecat din Viena abia spre mijlocul lunii martie; în a doua jumătate a lunii mai, plenipotenţiarul moldovean cerut de Ferdinand era deja la acesta, în Silezia şi ambasadorul englez, aflat şi el acolo, găsea că acest eveniment avea destulă însemnătate ca să-l comunice la Londra cardinalului Wolsey, atotputernicul şi ambiţiosul ministru al lui Henric al VIII-lea, regele Angliei (1509—1547): „Se află aici un ambasador al voievodului Moldovei [...] care mi-a spus [...], prin tălmaciul său, că domnul lui propune regelui Boemiei [Ferdinand avea şi acest titlu — *n. ns.*] orice servicii şi îndatoriri, din toate puterile sale"[62]. Cine era acest „nuntius et commissarius" — venit cu promisiuni de ajutor din partea lui Rareş şi a cărui sosire arhiducele însuşi o confirma domnului

---

60 Idem, *Acta et epistolae...*, cit., p. 144.

61 *Ibidem*, p. 145—146.

62 *Arhiva istorică a României*, I, 1, 1864, p. 16.

Moldovei la 21 mai[63] — nu se știe. Doar cîte ceva din cele discutate se poate înțelege, indirect și în linii mari, din evoluția ulterioară a faptelor. Trimițînd, la 18 iunie, pe Georg Reicherstorffer (viitorul autor al *Chorographiei Moldovei)* în solie la Petru Rareș, arhiducele Ferdinand îl ruga pe prințul moldav să transforme în realitate oferta de ajutor, silind pe domnul Țării Românești și pe secui să fie de partea lui (dacă ei s-ar opune la aceasta) ; în așteptarea unor amănunte cu privire la pretențiile voievodului asupra cetăților din Transilvania, arhiducele propunea să medieze el conflictul pe care Rareș îl avea cu Radu de la Afumați[64] — conflict despre care, la fel, nu avem știri[65]. Din acest noian de lucruri vagi, unul singur e inteligibil : Rareș ceruse să i se confirme stăpînirea feudelor pe care Moldova le avea, din vremea lui Ștefan cel Mare, în Transilvania, domeniile Ciceu și Cetatea de Baltă ; în amîndouă cetățile acestor domenii, pîrcălabii moldoveni sînt constatați documentar din prima parte a anului 1528 (*Toma* la Ciceu, în februarie, și *Mihul Stîrcea* la Cetatea de Baltă, în aprilie).

[63] Andrei Veress, *Acta et epistolae...*, p. 146—147.

[64] Scrisorile de acreditare — pentru el și Ștefan Glinčić — *ibidem,* p. 147—148 ; instrucțiunile în Hurmuzaki, *Documente,* II, 1, p. 86—87, cu precizările din *Călători străini, d.*, I, p. 182.

[65] O explicație încîlcită, despre care N. Iorga scrie că „nu e de admis" — în cartea acestuia, *Istoria armatei românești,* București, 1970, p. 131.

Luptele — soldate cu frumoase victorii ale lui Ferdinand — purtate în vară și la începutul toamnei au întrerupt, pentru cîteva luni, corespondența dintre arhiduce și voievod. Acesta, însă, trimisese, simultan, soli la Cracovia și la Istanbul. Cei dintîi l-au anunțat pe regele Sigismund că Petru fusese „ales și confirmat, prin voturi și înțelegere, de către toate stările țării Moldovei, în voievodatul acestei țări a Moldovei" ; felicitîndu-l pentru urcarea „în scaunul tatălui său", regele îl ruga să primească în țară pe fiul lui Cozma Șarpe-Gănescu (fost postelnic, refugiat în Polonia în 1523, de teama lui Ștefăniță vodă), anume Nicoară Șarpe, „optimus juvenis", și să-i restituie bunurile părintești (ceea ce nu se va întîmpla, însă, niciodată !). Curtea din Cracovia se bucura de schimbarea domniei din Moldova și aștepta acei „soli mai de seamă" pe care voievodul promitea să-i trimită pentru înnoirea vechilor tratate[66]. Solii au și fost repede trimiși : la 12 mai, „nobilii căpitani Vlad [pîrcălab] de Hotin și Toma Barnovschi [staroste] de Cernăuți", însărcinați să trateze „pacea și dreptatea" între Moldova și regat, încheiau cu regele Sigismund, la Cracovia, o convenție care privea, deocamdată, relațiile de frontieră[67] ; solii au rămas, însă, la locul misiunii lor, pentru a perfecta și tratatul propriu-zis.

———

[66] Hurmuzaki-Densușianu, *Documente*, II, 3, p. 600—601.

[67] *Ibidem*, p. 733—744.

Mai complicate apăreau relaţiile cu Poarta [68]; sultanul nu fusese mulţumit de alegerea făcută de boieri şi trimisese, cu oarecare trupe, pe pretendentul ocrotit de el — foarte probabil, viitorul Ştefan Lăcustă; dar — vor declara solii lui Rareş în decembrie, în dieta Poloniei întrunită la Piotrkow — acela „care se zicea a fi voievod al ţării Moldovei, care a fost crescut la turci şi venise cu putere asupra domniei sale voievodului, şi-a primit răsplata ambiţiei sale" [69]. Este vorba, desigur, de o expediţie de mică amploare, neconsemnată de izvoarele interne, organizată nu în chip oficial, ci mai mult ca una personală, a doritorului de coroană. Pentru a preveni asemenea incidente, Rareş a trimis pe marele logofăt Toader Bubuiog la Istanbul, la începutul primăverii, în legătură şi cu prezentarea tributului (care avea loc în jurul datei de 23 aprilie); logofătul avea şi misiunea de a obţine confirmarea domnului, şi de a observa pregătirile otomane. De aceea, el a rămas în capitala imperială pînă la toamnă [70], întorcîndu-se pe la

[68] Pentru istoria Imperiului otoman în această perioadă, v. Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor*, Bucureşti, 1976, şi Aurel Decei, *Istoria Imperiului otoman*, Bucureşti, 1978.

[69] Andrei Veress, *Acta et epistolae...*, p. 155.

[70] La 19 noiembrie, Rareş scria lui Ferdinand că logofătul tocmai revenit de la Istanbul „a petrecut acolo vreme de şapte luni" (Veress, *Acta et epistolae*, p. 150); solii la dieta de la Piotrkow arătau că logofătul a stat în Turcia „toată vara" (*ibidem*, p. 156). S-a întors aducînd cu el şi un medic, care apoi va fugi la Bistriţa, luînd cu el 5 000 de aspri şi doi cai dintre cei mai buni (Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, XV, 1, p. 304—305)!

începutul lunii noiembrie cu vești dintre cele mai alarmante : otomanii se pregăteau să pornească atacul asupra întregii creștinătăți ; erau bine pregătiți, atît pe pămînt, cît și pe apă, cu nenumărate nave și tunuri, iar în aceste pregătiri ei aveau sfatul, sprijinul și ajutorul veneţienilor, pe care Rareș — după informațiile pe care le avea — îi considera principalii vinovați de dezastrele de la Belgrad (1521), din insula Rhodos (1522) și de la Mohács (1526). Toate aceste noutăți Rareș le-a comunicat arhiducelui Ferdinand, la 19 noiembrie, prin solii săi, Simion și Ioan diacul[71] ; el răspundea, astfel, scrisorii prin care arhiducele îi dădea, la 5 octombrie — din Buda, capitala pe care o ocupase la 23 august 1527 — vestea marii sale victorii de la Tókaj (27 septembrie) asupra lui Zápolya[72]. Știrile sosite de la Istanbul plecau, în aceeași vreme, și în Polonia, întîi prin mareșalul coroanei, care fusese trimis de rege în Moldova[73], probabil în legătură cu încheierea „păcii perpetuie" dintre cele două țări : la 21 octombrie, la Hîrlău, Rareș dăduse exemplarul său, destinat regelui, din tratatul care cuprindea însemnate obligații bilaterale[74] ; între altele, regele se angaja să nu tulbure în nici un chip domnia „prietenului" său din Moldova, ci să-l ajute, la nevoie, cu arme și oameni ; Rareș trebuia,

---

[71] A. Veress, *op. cit.*, p. 150—152.
[72] *Ibidem*, p. 149—150.
[73] *Ibidem*, p. 152.
[74] Hurmuzaki-Densușianu, *Documente*, II, 3, p. 725—732 ; exemplarul dat de rege, *ibidem*, p. 602—606

la rîndu-i, să dea — în cazul unui război antiotoman — tot ajutorul regilor Ungariei și Poloniei, cu condiția ca și ei să apere Moldova de invazia otomană. După vechile drepturi, comerțul urma să se desfășoare nestînjenit.

Conform obiceiului, solii domnului Moldovei au fost primiți în dieta de la Piotrkow la 3 decembrie, anunțînd din nou înscăunarea lui Rareș și aducînd la cunoștința regelui și a stărilor regatului dorințele și nevoile sale, dar și primejdia otomană [75]. Cele mai însemnate cereri erau următoarele : subvenții bănești, căci „toate comorile vechilor voievozi au fost risipite de Ștefan" (Ștefăniță) iar tributul către Poartă „crește în fiecare an" ; permisiune de liberă trecere pentru solii trimiși la Moscova să cumpere blănuri și alte lucruri necesare tot pentru tribut ; înapoierea tezaurului pe care sora lui Bogdan al III-lea (și a sa !) îl primise la căsătoria cu ducele Teodor Wiesznowiecki ; în sfîrșit, să se taie nasul lui „Petru voievod, care e în regat". Mai era și o chestiune de procedură : tratatul fusese sigilat, din partea regelui, doar cu sigiliul mic și voievodul, prudent, cerea să i-l întărească, acum, și cu sigiliul mare și cu pecețile arhiepiscopilor, episcopilor, palatinilor și tuturor sfetnicilor.

La toate acestea, regele a răspuns pe loc : tratatul se va parafa după voia domnului — exemplarul regal, dat tot în Piotrkow, are

---

[75] A. Veress, *op. cit.*, p. 155—156

data de 13 decembrie[76] — dar bani nu va primi, pentru că și tezaurul regal s-a golit din cauza războaielor (e vorba de un lung război cu marele cnezat al Moscovei) și chiar dacă în vechime fusese obiceiul ca regii Poloniei să ajute pe domnii Moldovei, „acum alta e fața lucrurilor“ .

Intr-o formă mai puțin tăioasă, mai învăluită cu explicații, aceleași lucruri i le-a spus lui Rareș, în februarie 1528, și mareșalul regatului, Stanislaw Chodecz. Se adăuga, în plus, refuzul de a îngădui drumul spre Moscova pentru cumpărarea blănurilor prețioase de samur și hermină, care urmau să fie procurate din Polonia sau Lituania, întrucît regele nu era, atunci, în relații bune cu marele cneaz al Moscovei. Cît privește „obiectele și tezaurul“ domniței, lucrul trebuia discutat în Lituania[77] (cele două state, Polonia și Lituania, se aflau, de la 1386, într-o uniune dinastică).

Atitudinea mai mult decît rezervată — ostilă, aproape — a regelui Sigismund (adversar mai vechi al domnilor Moldovei, ca unul care rîvnise coroana acestei țări și pentru el se pornise campania din 1497, sfîrșită cu dezastrul din Codrii Cosminului) era la fel de evidentă ca și politica sa duplicitară ; deși afirma că dorește și se străduiește să-i împace pe cei doi regi ai Ungariei, a îngăduit lui

---

[76] Dacă nu cumva e o greșeală de datare — Sf. Lucia (13 decembrie) în loc de Sf. Luca (18 octombrie), care s-ar potrivi mai bine.

[77] A. Veress, *op. cit.*, p. 163—164.

Ieronim Laski, palatin de Sieradz, să plece la Istanbul (decembrie 1527), pentru a sprijini acolo politica lui Zápolya. Cu promisiunea unei „pensii“ anuale de 4 000 de florini, Laski a obținut sprijinul lui Aloisio (sau Ludovic) Gritti, fiul bastard al dogelui Veneției, unul din cei mai bogați bancheri ai Europei, personaj deosebit de ascultat la Poartă. În felul acesta, Laski a putut pleca din Istanbul lăsînd acolo pe Gritti ca reprezentant al intereselor lui Zápolya, avînd nu numai făgăduința sultanului de a-l ajuta pe cel din urmă, dar aducînd cu sine și un act de alianță și o scrisoare către Petru Rareș, căruia i se poruncea *să ocupe Transilvania pentru Zápolya.*

Din momentul în care a aflat despre plecarea lui Laski din Istanbul, Rareș a putut intui ce planuri se țeseau la Cracovia : interesul curții de acolo era nu împăcarea celor doi regi, ci menținerea dezbinării lor și mai ales sprijinirea lui Zápolya, fie și cu ajutor otoman. Replica sa a fost promptă : la 14 februarie 1528, el va scrie episcopului de Agria (Eger) că e hotărît să-l ajute pe Ferdinand de Habsburg contra lui Zápolya, „inamic comun și dușman al întregii creștinătăți“ [78]. La el se afla, atunci, un sol al lui Alexie Bethlen, vicevoievod al Transilvaniei, anume Paul diacul [79] ; pentru a-l atrage mai hotărît în tabăra ferdinandistă, diacul îi spusese — „fără să fi avut învoirea magnaților“ tran-

---

[78] A. Veress, *Acta et epistolae...*, p. 157—158.
[79] *Ibidem ;* v. și p. 167.

silvăneni, cum vor afirma aceştia un an mai tîrziu — că, dacă l-ar sprijini pe Ferdinand, ar putea căpăta cetatea Bistriţei cu cele ce ţineau de ea [80].

Şi astfel, pe cînd Zápolya era din nou înfrînt la Caşovia (Košice, în Slovacia) şi silit să se refugieze în Polonia, pe moşiile familiei Tarnowski, din care se trăgea mama sa ; pe cînd Ferdinand se lăsa felicitat că îl are „atît de credincios pe Român" [81] ; pe cînd sultanul se pregătea să-l sprijine pe Zápolya, pentru ca, sprijinindu-l pe el, să ajungă la Viena — *în mintea Românului a încolţit ideea că, peste luptele celor doi regi, ar putea trage un folos şi neamul său, prin întinderea stăpînirilor sale în Transilvania. Pe acest teren a căzut, în aceeaşi* ***primăvară, porunca sultanului*** *de a ocupa Ardealul pentru Zápolya.*

Soli moldoveni s-au prezentat în aprilie 1528 la Viena, zăbovind acolo vreme de două luni, pînă în iunie [82], probabil în legătură cu această nouă cerere ; curînd, la 12 iulie, se vor trimite, din Buda, lui Ferdinand, explicaţii în legătură cu drepturile moldoveneşti asupra domeniului Ciceu [83].

Lucrurile păreau, astfel, limpezi : Moldova se alinia frontului antiotoman, alături de tabăra creştină. Următoarele luni au adus, însă, o neaşteptată schimbare, o adevărată răstur-

---

[80] Hurmuzaki-Iorga, *Documente,* XV, 1, p. 334.
[81] A. Veress, *op. cit.,* p. 167.
[82] Idem, *Documente...,* p. 5.
[83] Idem, *Acta et epistolae...,* p. 171—172.

nare de poziții. După ce, renunțînd la intențiile de mediere, Sigismund al Poloniei se declarase de partea lui Zápolya — ca și Francisc I al Franței și Veneția — acum, în toamna lui 1528, trupele promise de sultan au sosit în sprijinul lui Zápolya și, împreună cu trupele polone aduse de acesta, au așezat tabăra, pentru iernat, la Lipova. Sultanul însuși pregătea marea expediție din anul următor. Astfel, față de 1527 — ca să împrumutăm formula regelui Sigismund ! — fața lucrurilor era cu totul alta. Pe de o parte, resursele financiare ale arhiducelui Ferdinand erau tot mai precare, întreținerea mercenarilor devenind tot mai dificilă ; pe de altă parte, prin alianța Zápolya-Sigismund-Soliman se forma un bloc, cu interese comune, care înconjura Moldova din toate părțile. În aceste condiții, alianța cu Habsburgii nu numai că nu mai corespundea în nici un chip aspirațiilor domnului român, dar devenea de-a dreptul primejdioasă. Asasinarea lui Radu de la Afumați, în primele zile ale lui ianuarie 1529, la capătul unei politici ferm filohabsburgice, a fost un serios avertisment. În aceeași lună, tratativele moldo-zapoliene — de care se zvonise încă din decembrie — au început. Înainte de a face, însă, pasul unei decisive angajări, Rareș a crezut necesară (potrivit și cu temperamentul său) o demonstrație de forță care să justifice condițiile pe care avea să le pună în cursul tratativelor. De aceea, *în balanța lor, Rareș și-a aruncat spada.*

Capitolul II

DE LA FELDIOARA LA OBERTYN

Campaniile transilvănene au ocupat întregul an 1529. Specialiștii istoriei noastre militare au apreciat în mod deosebit chipul în care Rareș le-a plănuit, le-a organizat și le-a executat, mărturie a calităților sale — dar și a celor ale sfetnicilor pe care se bizuia în treburile militare. Nu este locul, aici, pentru o reconstituire amănunțită a acestor campanii, prezentate deja, cu multe informații, în prețioasa carte pe care istoricul Radu Constantinescu a dedicat-o în mod special relațiilor Moldovei lui Rareș cu Transilvania[1]; în paginile care urmează cititorul va găsi doar o simplă înfățișare, după izvoare, a mersului campaniilor, utilă pentru completarea tabloului primei domnii a lui Petru Rareș.

Miercuri 20 ianuarie 1529, domnul era acolo unde, cu doi ani mai înainte, fusese ales în

[1] Rămîne încă folositoare și expunerea, limpede și documentată, a lui Victor Motogna, *Relațiunile dintre Moldova și Ardeal în veacul al XV-lea*, Dej, 1928.

scaunul Moldovei — la Hîrlău — trimițînd bistrițenilor o scrisoare prin care le cerea să asculte cu atenție ce le va spune, din partea sa, solul Adrian[2]; solia era — și a rămas ! — de taină : nu e exclus ca ea să fi privit expediția care era pe punctul de a porni. La acea dată, oastea lui Rareș era deja adunată. După spusele cronicarului Grigore Ureche era vorba de o „oaste mare", fără ca efectivele să-i fie cunoscute. Cronicarul Macarie, contemporan cu evenimentele, notează (amănuntele se regăsesc și în cronica moldo-polonă) că domnul „a împărțit oastea lui în două pîlcuri și a trecut munții pe două căi", iar din documentele vremii se înțelege că cele două corpuri de oaste au apărut în secuime la 29 ianuarie[3] — primul, care a trecut munții pe la Tulgheș[4] — și la 30 ianuarie, în zi de sîmbătă, al doilea, care traversase Carpații, în frunte cu domnul însuși[5], pe la Oituz. La 4 februarie, cele două corpuri au făcut joncțiunea în secuime[6]; acolo, „în tabăra [...] voievodului Moldovei, în secuime", s-au trimis lui Rareș cele dintîi daruri : coșuri cu pește de la

---

[2] Hurmuzaki-Iorga, *Documente,* XV, 1, p. 310.

[3] Hurmuzaki-Iorga, *Documente,* XV, 1, p. 311.

[4] Radu Rosetti, *Istoria artei militare a românilor,* București, 1947, p. 454 ; Pavel Binder, *Drumurile și plaiurile Carpaților orientali,* în „Studii și articole de istorie", XX, 1972, p. 72.

[5] A. Veress, *Acta et epistolae...,* p. 182—183.

[6] A. Veress, *op. cit.,* p. 181—182.

Bran[7]. A doua zi, oştenii moldoveni erau în Ţara Bîrsei şi se îndreptau spre Braşov. Chemaţi la sfat, reprezentanţii patriciatului săsesc din acest oraş s-au prezentat voievodului cu salutări şi daruri ; la rîndul său, Rareş le-a explicat că dorise doar să pedepsească pe cei care nu-i dovediseră prietenie. Cu prăzi bogate, „domnul Moldovei, cu toată oastea sa, a luat drumul întoarcerii" se anunţa la 8 februarie[8]. „Şi cu pace s-au vîrtejit înapoi, la scaunul său, la Suceava", avea să consemneze Grigore Ureche ; de fapt, pînă la 5 martie nu avem alte ştiri despre acţiunile lui Rareş : abia la data amintită el a atestat la Vaslui, unde va rămîne pînă la mijlocul lunii, cînd va trece la Huşi[9].

Campania din ianuarie-februarie 1529 fusese pentru el mai mult o demonstraţie : se arătase adversarilor care, fiecare, îl voiau de partea sa pe domnul Moldovei, ce putere are acesta, fără să fi făcut mobilizare generală a oştirii sale. Prin succesul repurtat Rareş putea trata, acum, de pe alte poziţii, cu oricare din cei doi crai. În adevăr, dacă la sfîrşitul anului 1528 circula deja zvonul unei apropieri de Zápolya, la începutul celui următor se mai spera, încă, în neutralitatea lui Rareş, dacă nu chiar în participarea sa alături de fer-

---

[7] I. Ursu, *Vornicul Grozav*, în „Convorbiri literare", XLI, 1907, p. 107 ; data „feria quinta, ante Agathae" a fost greşit transpusă de autor la 14 februarie (de unde şi contradicţia din text).

[8] *Ibidem.*

[9] Documentele interne.

dinandişti şi, cu speranţa în această din urmă variantă, saşii din Bistriţa şi-au trimis o parte din ostaşi să lupte alături de vicevoievodul Transilvaniei, Alexie Bethlen. La 25 martie, din Huşi, Rareş adeverea primirea celor 1 000 de florini trimişi, de pe pămîntul românesc al Transilvaniei, de cetatea Bistriţei, datoraţi domnului Moldovei după o convenţie încheiată pe vremea răsposatului rege Ludovic al II-lea (m. 1526) pentru apărarea graniţelor[10]. Locuitorii din Bistriţa luară această primire a banilor drept dovadă a unor sentimente amicale ale domnului Moldovei, ca şi noua solie, prin acelaşi Adrian, pe care Rareş le-a trimis-o o lună mai tîrziu[11].

Starea de incertitudine începea, însă, să se sfîrşească ; la 10 mai, Soliman Magnificul, în fruntea unei oşti care număra 250 000 de oameni şi 300 de tunuri, pornea spre Ungaria, după cum ceruse Ioan Zápolya, care, acum, trimise din nou solie „la Petru, voievodul Moldovei, cu scrisori, rugînd şi cerînd" să-i trimită şi el ajutoare[12]. Intrarea sultanului, pe faţă şi în asemenea forţă, în jocul pentru tronul Ungariei era de natură să decidă şi atitudinea domnului de la Suceava. Imediat, el a răspuns apelului lui Zápolya şi un sol a pornit spre tabăra regală de la Lipova pentru

---

[10] Hurmuzaki-Densuşianu, *Documente*, II, 3, p. 634 ; Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, XV, 1, p. 317 (greşit datat *5 aprilie*).

[11] Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, XV, 1, p. 317.

[12] I. Ursu, *op. cit.*, p. 106 n. 2

a trata cu regele Ioan condițiile colaborării militare și politice contra ferdinandiștilor : un raport din Lipova, din 17 mai, arăta că „în aceste zile a fost aici solul voievodului Moldovei, mitropolitul din Moldova“ *(episcopus in Moldavia primarius)* [13] — la vremea aceea, un anume Calistrat — care a adus cuvîntul principelui român : ajutorul se dădea, întreg, — așa cum se propusese și lui Ferdinand de Habsburg —, în schimbul cetății Bistrița „una cum pertinenciis“ (împreună cu cele ce țin de ea), între care cetatea Ungurașul și valea Rodnei cu bogăția ei de aur [14]. Abia se aduse la Suceava vestea învoielii și solii domnești porniră din nou să treacă munții, pentru a anunța pe conducătorii scaunelor secuiești și săsești să se supună autorității regelui Ioan, căruia îi aparține toată Transilvania [15]. Bistrițenii în mod special erau somați să se supună „fratelui nostru, regele Ioan“ ; domnul Moldovei, care îi anunța că el le este noul stăpîn, prin darul acestui „frate“, îi îndemna să nu asculte de hotărîrile dietei ferdinandiste de la Sighișoara, ci, pentru rezolvarea tuturor afacerilor, să vină judele, cu 100 de călăreți, la

[13] A. Veress, *Acta et epistolae...*, p. 190 ; idem, *Documente...*, I, p. 6—7 (cu data de 11 mai !).

[14] Pentru această condiție, v. scrisoarea din 26 septembrie 1529, din Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, XV, 1, p. 334 și informația lui Ostermayer, citat de I. Ursu, *op. cit.*, p. 106, n. 3.

[15] A. Veress, *Acta et epistolae...*, p. 191 (31 mai 1529) ; Hurmuzaki-Iorga, Documente, XV, 1, p. 319 (2 iunie 1529) ; însemnare secuiască din 5 iunie 1529.

Brașov, unde el însuși va veni, împreună cu Moise vodă al Țării Românești, pentru asediul cetății[16]. Se vestea, astfel, cea de-a doua campanie a anului și a domniei, la care Rareș se pregătea să participe din nou în persoană.

Pe la începutul lunii iunie, pîrcălabul Toma de Ciceu și încă un boier moldovean au cerut să vorbească cu vicevoievodul Alexie Bethlen și cu Grigore Erdely, oamenii lui Ferdinand, pentru a le anunța sosirea domnului lor în Transilvania și a încerca să obțină supunerea fără luptă. În loc de discuții, cei doi nobili maghiari au oferit lui Toma de Ciceu moartea, iar celuilalt boier, închisoarea[17]. Uciderea sau arestarea solilor fiind dintotdeauna încălcări ale dreptului ginților— care prevede inviolabilitatea solilor sau, cum am spune azi, imunitatea diplomatică — echivalau (atunci, ca și azi) cu o declarație de război. Pe de altă parte, înțelegînd că cetatea Ciceului, prin poziția sa, putea deveni — mai ales prin stăpînirea și a Bistriței — o bună bază de operații pentru oștenii lui Rareș în Transilvania, ferdinandiștii s-au străduit să ocupe Ciceul (lipsit de conducătorul militar, pîrcălabul) înainte de sosirea moldovenilor. Războiul era, astfel, hotărît și dacă Rareș a trebuit — din cauza bolii soției sale — să renunțe la conducerea

---

[16] N. Iorga, *Îndreptări și întregiri la istoria românilor după acte descoperite în arhivele săsești, I. Brașovul,* în „Academia Română, Mem. Sect. Ist.", t. XXVII, 1905, p. 33.

[17] A. Veress, *op. cit.*, p. 192.

personală a expediției, la acțiunea militară însăși nu se mai putea renunța.

Cronica moldo-polonă — puțin ulterioară evenimentelor — are un amănunt care pare a lipsi din celelalte izvoare, și anume acela că „împăcarea“ lui Petru Rareș cu regele Ungariei s-ar fi produs la *10 iunie 1529*, regele făgăduind voievodului „cetatea Bistriței și cu tot ținutul Bistriței și cu veniturile, dar boierii unguri nu s-au învoit“. E posibil ca aceasta să fie data cînd acordul dintre Rareș și Zápolya a devenit efectiv (*poate* data exemplarului moldovenesc al tratatului, care nu s-a mai păstrat) ; cert este că expediția moldovenească, anunțată încă din mai, a pornit *abia după această dată,* oastea fiind împărțită și acum în două corpuri, care au trecut munții prin pasurile Cîrlibaba și Oituz. Comanda corpului nordic, care avea misiunea să elibereze Ciceul și să ia în stăpînire Bistrița, cu Ungurașul și valea Rodnei, a fost încredințată pîrcălabului Danciul Huru de Roman și portarului de Suceava, Onufrie Barbovschi ; comanda corpului sudic, însărcinat cu supunerea sașilor din sudul Transilvaniei, o avea vornicul Grozav.

Cele două corpuri au acționat independent și nu se poate ști dacă planul domnului prevedea reunirea lor într-o anumită etapă a luptelor. Chiar de va fi existat o asemenea prevedere, desfășurarea evenimentelor a împiedicat realizarea ei.

Pe cînd luptătorii moldoveni treceau munții, ferdinandiștii abia își adunau trupele, opera-

țiune dificilă, pentru că aveau de făcut față, în același timp, și expediției lui Soliman, care se îndrepta, încet, prin Ungaria spre Viena.

La 18 iunie, corpul nordic pătrunsese deja in ținutul Lăpușului și românii de acolo se alăturaseră românilor care veneau de peste munți, grăbind spre Ciceu[18]; a doua zi, situația era și mai gravă: trupele conduse de Danciul și Barbovschi „se grăbesc să intre în cetate", se spune într-o scrisoare, al cărei autor adaugă: „și dacă se vor grăbi, vor putea reuși chiar în noaptea aceasta"[19]. „Numărul lor — se arată în aceeași scrisoare — nimeni nu-l poate spune cu siguranță: unii zic că ar fi 400 de călăreți, alții că ar fi chiar 2 000."

Corpul sudic — pentru care un cronicar sas contemporan dă cifra, evident exagerată, de 50 000 de oameni — se afla, pe la 20 iunie, la Săcele. La 22 iunie, pe cînd oștenii de sub comanda lui Danciul și Barbovschi luptau sub zidurile Ciceului, Grozav s-a întîlnit pe cîmpul de luptă, sub zidurile cetății Feldioara, cu oastea ferdinandistă, condusă de Valentin Török, comite de Timișoara, de Ștefan Mailat, Marc Pemfflinger și episcopul Nicolae Gerendy[20]. Desfășurarea luptei a rămas necunoscută; se știe doar că, în toiul ei, secuii au trecut de partea moldovenilor și au atacat pe ferdinandiști, ceea ce era să provoace o

---

[18] Hurmuzaki-Iorga, *Documente,* XV, 1, p. 322.
[19] *Ibidem,* p. 323.
[20] Hurmuzaki-Densușianu, *Documente,* II, 3, p. 645.

adevărată catastrofă, dacă Valentin Török nu le-ar fi ţinut piept cu oamenii săi[21]. Pînă la urmă, oastea ferdinandiştilor a fost pusă pe fugă ; Török a fugit la Sibiu, Mailat s-a ascuns sub un pod[22] şi întreaga artilerie a acestuia a căzut în mîinile vornicului Grozav. Socotelile Braşovului menţionează această grea pierdere „în acea nenorocită luptă, ca să nu zicem fugă ruşinoasă" şi adaugă : „niciodată Ţara Bîrsei n-a fost lovită de o nenorocire aşa de mare"[23].

Cu victoria de la Feldioara, oştenii lui Rareş aduceau taberei lui Zápolya o victorie frumoasă, dar care nu încheia lupta, căci marile cetăţi săseşti din sudul Transilvaniei rămîneau fidele regelui Ferdinand. Lupta nu era isprăvită nici la Ciceu, unde, două zile după victoria de la Feldioara, asediul era în toi, iar conducătorii Bistriţei se jeluiau sibienilor de greutatea purtării acestor lupte care se apropiau de cetatea lor, în vreme ce apărătorii ei — localnici sau mercenari — erau împărţiţi între tabăra vicevoievodului ferdinandist Alexie Bethlen şi străjile trimise „să închidă trecătorile şi potecile moldoveneşti".

Pe cînd oştile rămîneau să-şi facă datoria, cuvîntul domnului Moldovei — îndoliat de proaspăta moarte a soţiei sale — se îndrepta, cu ameninţări din ce în ce mai drastice, către conducătorii cetăţilor care nu voiau să se

---

21 V. Motogna, *Relaţiunile...*, cit., p 19.
22 *Ibidem.*
23 Hurmuzaki-Densuşianu, *op. cit.*, p. 646—647.

supună. Din Hîrlău, Rareş scria Bistriţenilor, la 15 iulie, că Bistriţa şi Unguraşul sînt ale lui : „Fiţi veseli de aceasta, căci vă vom lua sub ocrotirea noastră“ [24]. Două săptămîni mai tîrziu, din Botoşani, voievodul scria braşovenilor „care nu ne sînt prea mult iubiţi“, aceste cuvinte, cu care diecii săi aveau să se obişnuiască repede, auzindu-le repetate în forme diferite şi în împrejurări felurite : „Am auzit că nu v-aţi tăiat coarnele şi tot sînteţi răzvrătiţi împotriva craiului Ioan al Ţării Ungureşti. Deci, dacă veţi vedea scrisoarea noastră, îndată să vă aplecaţi către craiul Ioan şi să-l primiţi în ţară. Şi dacă veţi face într-alt chip, şi acum e gata împotriva voastră o mare putere a noastră şi cu turci şi cu tătari vom porni şi pînă şi pe copiii voştri îi voi pedepsi cu fier şi foc“ [25]. Peste două zile, la 31 iulie, altă somaţie pornea către bistriţeni, ca să predea Ciceul în mîinile noului pîrcălab, Simion Draxin : „şi să vă temeţi — adăuga domnul — de mînia noastră“ [26]. Somaţia lui Rareş a avut efect — dar numai cu privire la Ciceu (la 18 august, Simion Draxin se intitula deja „castellanus castri Chycho“ [27]), în timp ce Bistriţa îi refuza pîrcălabii ; o nouă somaţie porni către marea cetate la 22 august, cu ameninţări

---

24 Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, XV, 1, p. 326.

25 *Ibidem*, p. 327 ; N. Iorga, *Îndreptări şi întregiri...*, p. 34.

26 Hurmuzaki-Iorga, *op. cit.*, p. 325 (greşit datat *1 iulie)* ; A. Veress, *Acta et epistolae...*, p. 194 (cu data corectă).

27 Hurmuzaki-Iorga, *op. cit.*, p. 328.

care amintesc practicile lui Vlad Ţepeş, dar care niciodată n-au devenit, din porunca lui Petru Rareş, o realitate: „Am auzit că prin răutatea şi răscoala voastră iarăşi v-aţi ridicat coarnele şi nu voiţi să vă supuneţi nouă şi vă împotriviţi Măriei Sale Craiului şi nu lăsaţi să intre în cetatea voastră pîrcălabii noştri, pe care i-am orînduit. Şi să ştiţi deci voi, bistriţenilor, că vom porni asupra voastră cu putere de război gătită şi mare, şi pe toţi, cu copiii, de la cel mai mare la cel mai mic, pe unii îi vom trece prin fier şi foc şi în patru părţi vă vom tăia şi vă vom pedepsi. Pentru că întîi mi-aţi arătat credinţă şi apoi necredinţă. Şi dacă vreţi să vă dezlegaţi de mînia noastră, îndată ce veţi vedea scrisorile noastre, să şi primiţi pe pîrcălabii noştri în cetatea voastră şi în mijlocul vostru"[28]. Cu purtarea acestei solii a fost însărcinat unul din colaboratorii apropiaţi ai domnului, Grigore Rosenberger, sas din Cotnari, oraş al cărui pîrcălab va fi în curînd. În vremea aceea, la Alba Iulia, alţi soli moldoveni — pîrcălabul de Cotnari, Mihail, împreună cu alt pîrcălab, Solomon, trimişi pe lîngă Ştefan Báthory, locotenent regal al lui Zápolya — aşteptau sosirea unor reprezentanţi ai bistriţenilor, care, însă, s-au oprit în drum, la Cluj. Chiar in ziua cînd Rareş trimitea, din cetatea Neamţului, scrisoarea aceea plină de ameninţări (22 august),

---

[28] Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, XV, 1, p. 329—330; traducere la N. Iorga, *Scrisori de boieri, scrisori de domni*, ed. II, Vălenii de Munte, 1925, p. 193.

Báthory s-a dus la Cluj pentru a se întîlni cu delegații bistrițeni conduși de Wolfgang Forster ; față de rugămintea acestora ca regele Ioan să retragă lui Rareș donația, Báthory le-a răspuns că tratatul trebuie aplicat și, declarîndu-i prizonieri ai domnului Moldovei, i-a închis în turnul din Cluj [29].

*

La 18 august, Soliman Magnificul a ajuns, cu oastea sa, pe Cîmpia de la Mohács, locul dezastrului armatei maghiare din 1526 ; acolo, Ioan Zápolya a fost primit în cortul imperial la ceremonia sărutării mîinii ; în spiritul tratatului turco-maghiar din februarie 1528, sultanul a încredințat cîrmuirea Ungariei — a acelei părți asupra căreia putea să dispună și pe care o considera „dreptul sabiei sale" — lui Zápolya și apoi, cu oștile unite, s-au îndreptat spre Buda. După cîteva zile de asediu, garnizoana austriacă a predat cetatea, iar Zápolya a putut intra în vechiul palat regal [30]. Istoricii turci I. H. Danișmend și I. H. Uzunçarșili au folosit, în lucrările lor, o informație — care, într-o formă apropiată, se află și la Dimitrie Cantemir *(Istoria Imperiului otoman)* — potrivit căreia Petru Rareș s-ar fi dus personal la sultan pentru prezentarea tributului și obținerea unei *ahidname* („carte de legă-

---

[29] V. Motogna, *Relațiunile...*, p. 22—23 ; Radu Constantinescu, *op. cit.*, p. 47.

[30] Aurel Decei, *op. cit.*, p. 175—176.

mînt", tratat, „capitulație"); la Danişmend se află, chiar, şi precizarea că Rareş ar fi venit în tabăra de la Buda la 10 septembrie 1529 şi că „începînd de la acea dată principatul Moldovei a acceptat suzeranitatea otomană" [31]. În realitate, este vorba de o confuzie, în care s-au amestecat — provenind din diverse tradiții păstrate şi perpetuate pe cale orală — mai multe ştiri referitoare la acțiuni deosebite; din analiza lor, se poate deduce că în cursul anului 1527 Rareş a reglementat raporturile sale cu Poarta, obținînd, poate, şi o nouă *ahidname*: este solia logofătului Toader Bubuiog, care a durat şapte luni şi despre care a fost vorba cîteva pagini mai înainte. *O „închinare" la 1529 este cu desăvîrşire exclusă*: la vremea aceea, Rareş acționa, în Translivania, cu mandatul sultanului, îndeplinindu-şi obligațiile în litera legămintelor pe care Moldova le avea față de Poartă [32].

Cu desăvîrşire exclusă este şi prezența lui Rareş la Buda, la 10 septembrie 1529: la această dată, domnul Moldovei era la Hîrlău, scriind de acolo bistrițenilor, amenințîndu-i cu dărîmarea cetății dacă nu-i vor deschide porțile şi nu vor preda Ungurașul [33]. Luptele ne-

---

[31] Tahsin Gemil, în vol. *Petru Rareş*, p. 145; Aurel Decei, *op .cit.*, p. 176 (v. şi p. 187).

[32] Ştefan S. Gorovei, *Moldova în „Casa Păcii"*, cit., p. 648—649, 657.

[33] Hurmuzaki-Densuşianu, *Documente*, II, 3, p. 640 (cu datare topică greşită: *Braşov)*; A. Veress, *op. cit.*, p. 197—198.

ducînd la nici un rezultat, ca şi scrisorile cu cuvinte de foc ale lui Rareş — care promitea, însă, şi despăgubiri „pînă la ultimul ban“ *(ad unicum obolum)* pentru prădăciunile nejustificate de legile aspre ale războiului[34] — dregătorii moldoveni însărcinaţi cu dobîndirea şi administrarea domeniului bistriţean s-au adresat, la 6 octombrie 1529, mai marilor cetăţii Bistriţa cu propunerea să înceapă discuţii sau un schimb de scrisori, ca să poată, apoi, încheia un armistiţiu ; scrisoarea e adresată de „officiales domini nostri Petri Wayvode“ — Mihail, pîrcălabul de Cotnari (care nu e identic cu Mihul, viitor portar de Suceava, la data aceasta pîrcălab de Hotin), pîrcălabul Solomon, originar din Suceava („zwchwawyensis“, cum i se spune în scrisoarea prin care Rareş îl recomanda bistriţenilor în mai[35]), un Golia (sau Golăi), Toma aurarul, Dragoş Rotompan (dintr-o veche familie boierească, atestată de la sfîrşitul veacului al XIV-lea). Un acord de încetare a luptelor s-a încheiat sîmbătă 9 octombrie[36], fără ca el să fie respectat.

Cu forţe noi, Petru vodă a pornit el însuşi spre cetăţile care nu voiau să se supună ; din drum, la 14 octombrie a trimis braşovenilor o scrisoare, cerîndu-le să accepte stăpînirea regelui Zápolya[37]. Peste 11 zile, la 25 octom-

---

[34] Hurmuzaki-Iorga, *Documente,* XV, 1, p. 334—335. (Hîrlău, 26 septembrie 1529).

[35] Hurmuzaki-Iorga, *Documente,* XV, 1, p. 318.

[36] *Ibidem,* p. 337.

[37] *Ibidem,* p. 337—338.

brie, din Prejmerul pe care se pregătea să-l cucerească, o scrisoare nouă pleca spre judele și jurații Brașovului : „Așa ni se pare nouă, că aveți de gînd să vă hrăniți cu pietre. Să știți bine, deci : noi n-am venit pe două-trei săptămîni, ci pînă vă vom îndupleca și vom face ce ne este voia. Și la întorsul nostru înapoi vom arde cu pară de foc această țară a Bîrsei și vom lăsa țara goală și pustie. Și la primăvară vă făgăduim iarăși război și iarăși vom pune să se calce în picioare semănăturile voastre, cînd vor fi crescut, pentru ca iarăși să fiți fără hrană timp de un an. Poate că voi, o, prea nebuni și proști oameni, socotiți că, fiind între pietre, pietrele puteți să le și roadeți. Ci cu atîta vă prăpădiți viața și veți rămîne în deșert..." [38]. Peste două zile, Prejmerul cădea în mîinile lui Rareș, peste încă o zi începea asediul Brașovului ; la 29 octombrie, bastionul cel mare al cetății cădea în mîinile lui, fiind apoi dărîmat din temelie [39] ; în ultima zi a lunii, încă un turn, de lemn, a căzut [40] sub loviturile oastei lui Rareș.

Cînd brașovenii dădură veste că acceptă să discute, Rareș le-a trimis un salvconduct (1 noiembrie 1529) pentru ca 10—20 de jurați

---

[38] *Ibidem*, p. 338 ; N. Iorga, *Îndreptări și întregiri...*, p. 34 ; idem, *Scrisori de boieri, scrisori de domni*, p. 192.

[39] „A fundamento dilapidabimus" — scrisoarea lui Rareș către bistrițeni, 31 octombrie 1529 (Hurmuzaki-Iorga, *op. cit.*, p. 339 ; Hurmuzaki-Densușianu, *Documente*, II, 3, p. 639).

[40] A. Veress, *Acta et epistolae...*, p. 201, n. 1 (după Ostermayer).

din conducerea cetății să vină în tabăra sa. Tratatul s-a încheiat la 3 noiembrie, sub zidurile cetății, și el a însemnat mai puțin o întărire a pozițiilor regelui Zápolya, cît o victorie a lui Rareș : Brașovul, cu întreaga țară a Bîrsei, treceau sub protecția domnului Moldovei, care se obliga să apere și să protejeze *și ținutul Făgărașului,* autoritatea sa suprapunîndu-se, astfel, peste cea a lui Ștefan Mailat, rămas fidel regelui Ferdinand. Mai era, în act, o formulare deosebit de abilă, care lăsa o portiță și brașovenilor, dar și lui Rareș : brașovenii promiteau — și Rareș accepta — să păstreze credință acelui rege care va domni la Buda, va deține Sfînta Coroană și va exercita puterea regală [41]. În momentul acela, condițiile erau favorabile lui Zápolya, dar sorții erau așa de schimbători... În cazul unei noi victorii ferdinandiste, s-ar fi putut uza de această clauză, care devenea favorabilă și domnului Moldovei.

„Să știți că cetatea Brașovului, împreună cu țara Bîrsei, [...] le-am luat cu armele" — proclamația victoriei către bistrițeni, la 5 noiembrie, era însoțită de noi îndemnuri de supunere [42]. După aceea, prin secuime, primind și omagiul Sighișoarei, Petru vodă a pornit pe drumul întoarcerii : la 14 noiembrie era la Bretcu [43]. Campania sa în sudul Transilvaniei era încheiată. În nord, bistrițenii rezistau ; un

---

[41] Hurmuzaki-Iorga, *Documente,* XV, 1, p. 341.
[42] *Ibidem,* p. 342.
[43] *Ibidem,* p. 343.

nou ultimatum, trimis la 29 noiembrie [44], a dus, totuşi, la încheierea unui armistiţiu (14 decembrie) [45], care, şi acesta, avea să fie repede încălcat de noul jude al cetăţii [46].

În toiul campaniilor din Transilvania, la 28 iunie, în Moldova se stingea doamna Maria, cu care Petru vodă Rareş venise la domnie, cu care împărţise greutăţile măjeriei sale înainte de a-şi pune coroana pe creştet. Princiarul ei soţ i-a făcut cinstea să o coboare într-una din criptele gropniţei voievodale de la Putna, lîngă tatăl lui, lîngă fratele şi nepotul lui — cei trei predecesori ai săi în scaunul Moldovei.

Prin legături care au rămas, pînă azi, necunoscute — poate prin intermediul nobililor unguri din tabăra lui Zápolya, poate pe alte căi — alegerea lui Petru Rareş s-a oprit, cînd a trebuit să-şi aleagă o nouă doamnă, asupra prinţesei sîrbe *Elena-Ecaterina Brancovici*. Căsătoria s-a făcut în primăvara anului 1530, registrele braşovene atestînd trecerea prinţesei prin acest oraş în luna aprilie a acelui an [47]. Elena-Ecaterina Brancovici, al cărei rol în istoria Moldovei — sau, mai bine zis, în istoria domniilor lui Petru Rareş — nu a fost încă

---

[44] *Ibidem*, p. 345 ; N. Iorga, *op. cit.*, p. 193.

[45] *Ibidem*, p. 346.

[46] Pentru continuarea conflictului, v. Radu Constantinescu, *op. cit.*, p. 53—62.

[47] *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt in Siebenbürgen*, II, Braşov, 1889, p. 192. În registrele bistriţene, se află o însemnare, din 13 iunie 1531, despre naşterea unui fiu al voievodului Moldovei (Radu Constantinescu, *op. cit.*, p. 215).

studiat amănunțit, se născuse pe la 1490 ; tatăl său, „Despot Țarul“ — cum îi va spune ea în inscripțiile ctitoriilor ei moldovenești — a fost Iovan Brancovici (m. 10 decembrie 1502), iar mama, al cărei nume îl purta (Elena), era fiica lui Ștefan Iacșici (m. 1489) și vară primară cu acel Dimitrie Iacșici, care îl omorîse pe Mihnea vodă cel Rău la Sibiu, în 1510. După tată, noua doamnă a Moldovei cobora din voievozii țarilor Nemanizi ; străbunii ei căpătaseră titluri bizantine : *Branco* (al cărui nume l-a purtat familia toată) fusese *sebastocrator* la Ohrida (1346), iar fiul său, Grigore, dobîndise titlul de *caesar ;* o fiică, Teodora, se căsătorise cu prințul albanez Gheorghe Thopia, iar un alt fiu, *Vuk* (m. 1397), fusese ginerele viteazului cneaz Lazăr, eroul de la Kossovopolje (1389). Fiul lui Vuk, cneazul *Gheorghe Brancovici,* despot la 1427 (m. 1456), a avut ca soție pe Irina Cantacuzino, fiica sebastocratorului Dimitrie Cantacuzino, nepoată și strănepoată a celor doi împărați pe care această mare familie i-a dat Imperiului bizantin : Matei (1353—1357) și Ioan al VI-lea (1347—1354). Din această căsătorie au rezultat mai mulți copii : un băiat, Lazăr, a devenit ginerele lui Toma Paleologul, fratele ultimului împărat bizantin, înrudindu-se, apoi, cu Gheorghe Castriota Scanderbeg, eroul albanez ; o fată, Ecaterina, căsătorită cu nobilul ungur de origine germană, Ulrich, conte de Cilly, a fost, un moment, soacra lui Matiaș Corvinul ; un alt fiu, *Ștefan* (m. 1477), căsătorit cu o rudă a sa, descendentă a prințului albanez Thopia, a lăsat trei copii : despotul

Gheorghe, care, călugărit sub numele de Maxim, a avut de jucat un rol atît de frumos în împăcarea lui Bogdan al III-lea cu Radu cel Mare, aducîndu-le aminte „că sînt creştini şi o seminţie“ ; despotul Iovan, tatăl doamnei Elena Rareş şi o fiică, Maria, căsătorită cu Bonifaciu de Montferrat, dintr-o ramură occidentalizată a Paleologilor bizantini.

Din partea tatălui său, Elena Rareş se înrudea cu marchizii de Montferrat şi cu urmaşii lor, ducii de Mantua, cu întreaga aristocraţie sîrbească şi cu cea albaneză ; ea însăşi avusese două surori : Maria, căsătorită cu Ferdinand de Frangipani, dintr-o mare familie nobiliară maghiarizată, şi Miliţa-Despina (soră numai după tată), soţia lui Neagoe Basarab al Ţării Româneşti. Din partea mamei, avea o mulţime de vere primare căsătorite cu magnaţi unguri din familiile Banffy, Kendeffy, Doczi etc., precum şi o altă vară primară, omonimă, care în 1527 a devenit soţia lui Vasile al III-lea, marele cneaz al Moscovei ; ea a fost mama lui Ivan cel Groaznic.

Mîndria domnului de a fi fiul marelui său părinte şi moştenitor al unor tradiţii glorioase — el însuşi adăugitor al faimei şi gloriei familiei căreia îi aparţinea — avea să se împletească, de acum încolo, cu mîndria doamnei, moştenitoare, şi ea, a atîtor tradiţii, din care, o parte, veneau acum să îmbogăţească tezaurul culturii medievale moldoveneşti. Nu mi se pare exclus ca legăturile de familie ale doamnei Elena să fi determinat acţiunile lui Rareş din

anii următori, dacă nu chiar și reorientarea sa către partida Habsburgilor. În tot cazul, aura de legendă și de glorie pe care urmașa atîtor cnezi, despoți, regi și împărați o aducea în zestrea ei a făcut ca numele domnului Moldovei să capete un plus de strălucire într-o vreme cînd înrudirile și alianțele dinastice aveau un rol așa de însemnat în afacerile politice. Și această aură — în care, desigur, a găsit noi și puternice îndemnuri la acțiuni pe placul inimii sale iubitoare de glorie — îl învăluia în momentul cel mai potrivit, cînd urca ultimele trepte spre punctul culminant al autorității de care avea să se bucure Petru Rareș în întregul spațiu românesc. Încă din toamna lui 1529, se constatase că el acționează în Transilvania ca în țara sa[48]; fruntașii ardeleni ai taberei ferdinandiste avertizau, chiar, că „moldoveanul" cerea sume de bani „spunînd și scriind că această țară [Transilvania — *n.n.*] este a sa, întrucît a cîștigat-o cu sabia"[49]. S-a păstrat, în adevăr, o scrisoare a lui Petru Rareș, din 14 ianuarie 1530, adresată brașovenilor, în care ideea aceasta este exprimată cu aceleași cuvinte : „Iar pentru țara ardelenească, Domnia Voastră știți că am cîștigat țara ardelenească cu sabia și nu o voi da nimănui, nici unui crai, nici lui Ferdinand crai, nici la nimeni altul, numai am s-o dau lui Ioa-

---

[48] A. Veress, *Acta et epistolae...*, p. 202—203.

[49] Radu Constantinescu, *op. cit.*, p. 142 (n. 272) ; „disiendo y publicando que esto Reyno es suyo, por quanto lo avra ganado con la espada..."

năş craiul, căci mi-e frate bun şi prieten" [48]. E limpede că domnul Moldovei ţinea să vorbească despre Transilvania ca despre *o ţară de care putea să dispună după cum îi era voia.*

Spre începutul verii, cînd evenimentele din Ţara Românească luau o întorsătură primejdioasă, amestecul otoman în certurile de acolo ameninţînd şi părţile din sudul Transilvaniei, comitele ferdinandist al saşilor, Marc Pempflinger, a încercat organizarea unei „cruciade" ; singurul care putea dispune de trupe pentru a sprijini pe protejatul ferdinandiştilor, Moise vodă, împotriva pretendentului Vlad vodă susţinut de Poartă, era numai Petru Rareş. Cu daruri bogate, doi soli — Nicolae Apaffi şi Johann Roth, judele Sibiului — s-au înfăţişat domnului Moldovei pentru a-i cere sprijinul ; salutul lor, adresat ca „unui domn şi vecin onorat", a stîrnit mînia lui Rareş : „În ce chip îndrăzniţi să-mi ziceţi *vecin onorat?* Nu sînteţi destul de ştiutori cine sînt ? Pe voi, eu v-am supus mie cu sabia ; socoteam că voi sînteţi supuşii mei credincioşi". Auzind că braşovenii îl socotesc domn al lor pe Ferdinand, Rareş — „atrox ille tyrannus", cum îi spune autorul relatării — a arătat spre cîinele său şi a zis solilor : „Vedeţi acest cîine al meu ? Ferdinand nu este aşa de bun pe cît este cîi-

---

[48] Gr. G. Tocilescu, *534 documente istorice slavo-române din Ţara Românească şi Moldova privitoare la legăturile cu Ardealul (1346—1603)*, Bucureşti, 1931, p. 519 ; scrisoarea e datată doar *Hîrlău, ianuarie 14,* dar critica internă arată că e din anul *1530.*

nele meu, ci este amăgitorul creştinătăţii ; aşadar, să nu-i fiţi lui credincioşi"[49]. La capătul acestui dialog foarte dur — caracteristic, însă, pentru firea vulcanică a lui Rareş, domnul Moldovei a promis, totuşi, să-l ajute pe Moise vodă după ce acesta va fi fost biruitor în propria-i cauză. Clauza era înţeleaptă şi prudenţa s-a dovedit folositoare : a doua zi după ce a intrat în Ţara Românească, împreună cu Ştefan Mailat, Moise vodă a fost înfrînt şi ucis în lupta de la Viişoara. Noul cîrmuitor al principatului dintre Carpaţi şi Dunăre — rămas în istorie sub numele de *Vlad Înecatul* (1530—1532) — va deveni ginerele lui Petru Rareş, în cursul aceluiaşi an 1530 sau în cel următor[50], luînd de soţie pe una din fiicele cele mai mari, Ana[51], a cărei soră, Maria, avea să fie mama lui Ieremia şi Simion Movilă.

Domn al Moldovei, socru al celui al Ţării Româneşti, arbitru al situaţiei din Transilvania şi stăpîn al unor posesiuni în aria intracarpatică — aceasta era, în 1530—1531, poziţia pe care Petru Rareş o dobîndise în spaţiul românesc : la mijlocul drumului dintre Ştefan cel Mare şi Mihai Viteazul.

---

[49] A. Veress, *op. cit.*, p. 212—213.

[50] Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, XI, p. 32 (instrucţiunile polone date în octombrie 1531 lui Wilamowski, trimis la Poartă).

[51] Ştefan S. Gorovei, *Note istorice şi genealogice...*, cit., p. 195—196.

*

Consolidat pe plan intern, cu o poziție tot mai bună pe plan extern, în următoarea perioadă a domniei lui Petru Rareș a intervenit un episod care a contribuit într-o largă măsură la deteriorarea poziției sale externe : revendicarea Pocuției și recuperarea ei, prin forța armelor, în anul 1530.

Pocuția avea vreo 13 orașe și cîteva sute de sate și era locuită de o populație în marea ei majoritate ortodoxă (rutenii). Datorită unor fenomene obișnuite Evului Mediu, ținutul avusese strînse relații cu Moldova. Încă de prin secolele XIII-XIV, în Pocuția și pe teritoriile învecinate se așezaseră mulți români, care și-au păstrat pînă foarte tîrziu organizarea lor originară, în colonii bazate pe *jus valachicum* (dreptul românesc). Relații religioase existau, de asemenea, din vechime, între aceste teritorii și Moldova ; pînă la 1539, preoții din aceste ținuturi erau hirotonisiți în Moldova [52].

Dar acțiunea lui Petru Rareș nu se baza pe considerente de acest gen, ci pe un titlu juridic — uitat și acela, odată cu pierderea actelor, dar cu urme adînci în tradiția politică a domnilor Moldovei. Cu aproape un veac și jumătate în urmă, în 1388, Vladislav Jagello, regele Poloniei, împrumutase de la Petru I, domnul Moldovei, suma de 3 000 de „ruble de

---

[52] P. P. Panaitescu, *Petre Rareș și Moscova*, extras din volumul *In memoria lui Vasile Pârvan*, București, 1934, p. 12.

argint frîncesc", amanetînd, în schimb, cetatea Haliciului cu ţinutul adiacent. În anii următori, acest ţinut a avut o soartă ciudată; căutînd sprijinul Coroanei polone, pentru a dobîndi sau a-şi consolida tronul, unii domnitori au declarat că renunţă la drepturile lor asupra Pocuţiei; cei care veneau ca adversari ai lor reclamau, de obicei, stăpînirea ei. „Titlul juridic" al acestor pretenţii era „chitanţa" împrumutului din 1388[53]. Ştefan cel Mare recuperase cu spada, spre sfîrşitul domniei, „pămîntul bunicului său" *(seynes Grossvaturz Lanth)*[54]; Bogdan al III-lea, plănuind căsătoria sa cu prinţesa Elisabeta, fiica regelui Cazimir al IV-lea (una din surorile regelui Sigismund I cel Bătrîn, contemporanul lui Rareş), cedase Pocuţia în 1505, sperînd să o recapete ca zestre, ceea ce ar fi pus capăt conflictului (devenea proprietate a Coroanei moldovene). Dar căsătoria nu s-a mai realizat şi Bogdan a trebuit şi el să recupereze Pocuţia cu armele, în anul următor, pentru a o pierde din nou în 1509. S-a recurs, apoi la arbitrajul regelui Ungariei, cîteva sate fiind încredinţate logofătului Tăutu pentru administraţie, ca o zonă-tampon. Dar arbitrajele nu au dus la nici un rezultat, iar la moartea lui Bogdan polonii au ocupat şi acele sate. Conflictul părea, ast-

---

[53] O expunere succintă a conflictelor pentru Pocuţia, la I. I. Nistor, *Campania lui Mihai Viteazul în Pocuţia*, în „An. Ac. Rom., Mem. Secţ. Ist.", s. III, t XXVI (1943), mem. 2.

[54] *Ibidem*, p. 6.

fel, închis. Cel care l-a redeschis a fost Petru Rareş [55].

Încă din 1528 el sondase la Istanbul poziţia Porţii faţă de eventuala revendicare de la poloni a unor „anumite teritorii care îi aparţineau“, dar răspunsul nu fusese încurajator. Nu mi se pare, însă, exclus ca, ulterior, ajutorul dat lui Zápolya, aliatul sultanului, să fi modificat opinia dregătorilor otomani şi Rareş să fi crezut că se poate baza măcar pe acordul lor tacit. Oricum, cînd a fost evident că efortul militar din Ardeal putea fi slăbit fără teamă — Bistriţa supunîndu-se, în sfîrşit, domnului Moldovei în octombrie 1530 — Petru vodă a trimis soli (august 1530) pentru a-i anunţa regelui Sigismund dorinţa sa de a i se înapoia moştenirea ce i se cuvenea de la tatăl şi înaintaşii săi, ameninţînd că, altminteri, o va lua cu armele. Ceea ce, în urma refuzului regal, s-a şi întîmplat.

---

[55] Pentru evoluţia acestui conflict în general şi pentru unele aspecte particulare, v.: I. Ursu, *Bătăliile de la Gwozdziec şi Obertyn (1531)*, în „Ac. Rom., Mem. Secţ. Ist.“, s. II, t. XXXV, 1913; I. Corfus, *Activitatea diplomatică în jurul conflictului dintre Petru Rareş şi Polonia* în „Romanoslavica“, X, 1964, p. 315—339; idem, *Pagini de istorie românească în noi publicaţii poloneze*, în „Anuarul Institutului de istorie şi arheologie „A. D. Xenopol“, Iaşi, V, 1968, p. 229—231 (despre Zd. Spieralski, *Campania de la Obertyn din anul 1531*, Varşovia, 1962 — în limba polonă); Manole Neagoe, *Cîteva observaţii critice în legătură cu bătălia de la Obertyn*, în „Studii şi materiale de muzeografie şi istorie militară“, 4—5 (1971—1972), p. 96—104; D. Ciurea, *Relaţiile externe ale Moldovei în secolul al XVI-lea*, în „Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „A. D. Xenopol“, Iaşi, X, 1973, p. 9—12.

În octombrie, îngrijorat, regele Sigismund anunța dietele provinciale, printr-o circulară, că domnul Moldovei, gîndindu-se la război, își adună trupele[56]. În aceeași lună au avut loc, se pare, primele incursiuni ale oștenilor moldoveni în Pocuția[57]. Din documente se vede limpede că, în acele luni, pe graniță era stare de alarmă. La 30 noiembrie, palatinul Podoliei, Stanislaw Lanckoroński, scria din cetatea Camenița — de unde supraveghea Hotinul și frontiera nordică a Moldovei — că Rareş se afla „cu armata sa, cu nu puțini oameni“[58], la Botoşani, fără să i se poată încă şti intențiile și palatinul se întreba pe unde ar putea trece domnul Moldovei cu oamenii săi, căci drumul părea închis de nişte mlaștini și de o revărsare a Prutului. Și totuși a trecut, în zilele imediat următoare; istoricul polon Zd. Spieralski a putut stabili că moldovenii au intrat în Pocuția cel mai tîrziu în seara zilei de 3 decembrie. O săptămînă după aceea, regele Sigismund își anunța palatinii că domnul Moldovei cucerise Colomeea și ținutul Pocuției, cu toate orașele și satele sale[59].

Populația ruteană a ținutului, oprimată de nobilii poloni catolici, l-a primit pe Rareș ca pe un eliberator: „aproape toți aleargă la el — scria, uimit, vicecancelarul Coroanei —

---

[56] Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, XI, p. 5.
[57] *Ibidem*, p. 6.
[58] A. Veress, *op. cit.*, p. 216.
[59] *Ibidem*, p. 216—217.

şi i se supun cu bucurie, iar el îi primeşte şi-i tratează bine"[60]. Încurajat de această bună primire din partea rutenilor — atît oameni de rînd, cît şi nobili — Rareş a încercat, cu ajutorul lor, pe la jumătatea lunii decembrie, să asedieze cetăţile Liov şi Cameniţa[61], mai mult pentru a-şi speria adversarii decît cu intenţia răspicată de a le cuceri ; ştirile privind aceste acţiuni sînt din 18 şi 19 decembrie. În zilele următoare, lăsînd 12 garnizoane sub comanda starostelui de Cernăuţi, Toma Barnovschi, Rareş s-a înapoiat în Moldova ; la 24 decembrie, era în curţile de la Bădăuţi îngrijindu-se de cumpărarea, din Transilvania, a unor lucruri necesare curţii sale[62]. Trupele s-au retras — cu excepţia garnizoanelor, fireşte — pînă în ultima zi a anului, cînd, chiar în acea zi, au fost atacate la trecerea Nistrului, în dreptul Hotinului, de un detaşament de mercenari poloni, care, însă, au fost înfrînţi.

Revenindu-şi din surprinderea pe care i-o produsese cuprinderea Pocuţiei, regele Sigismund a luat primele măsuri pentru a contracara acţiunea lui Rareş. Dieta regatului, întrunită la Piotrkow, a hotărît adunarea unei oşti, stabilind şi obligaţiile fiecărei provincii ; la 3 ianuarie 1531, aceste hotărîri erau anunţate public de către regele Sigismund[63] ; în

---

[60] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 11.
[61] I. Ursu, *op. cit.*, p. 3—4 (n. 9).
[62] Hurmuzaki-Iorga, *Documente,* XV, 1, p. 360.
[63] Hurmuzaki-Iorga, *Documente, XI,* p. 11—16.

aceeași zi, demonstrativ, regele a declarat confiscate în folosul Coroanei toate proprietățile acelor nobili pocuțieni care trecuseră de partea lui Petru vodă, dăruindu-le hatmanului Jan Tarnovski, unul dintre cei mai iscusiți bărbați de arme ai regatului medieval polon, căruia îi va încredința și conducerea expediției din vară. Tot în ianuarie, Rareș a trimis, din Suceava, o scrisoare regelui Sigismund, pentru a-i argumenta mobilul ocupării Pocuției, care „din vechime ține de țara Moldovei" ; răspunsul regelui, din 3 februarie 1531, era destul de veninos. Acuzîndu-l, întîi, de ruperea tratatelor și călcarea jurămintelor, regele contesta stăpînirea vechilor domni moldoveni asupra Pocuției ; nici chiar *Stephanus ille Magnus*[64] — Ștefan cel Mare — nu ar fi stăpînit-o, de vreme ce (la 1485) a prestat jurămîntul vasalic față de tatăl regelui la Colomeea, centrul acestui ținut ; iar Bogdan al III-lea — pe care, în ironie, îl numește *tatăl* lui Rareș — a ocupat Pocuția cu forța și apoi s-a retras. Și, la capătul demonstrațiilor de acest gen : „poruncește oamenilor și căpitanilor tăi să se retragă din zisul ținut al nostru..."[65].

Din Hîrlău, la 21 februarie, Rareș a răspuns tăios lui Sigismund că el e fiul lui

[64] E cea dintîi dată cînd apare, în documente, această formulă, preluată, desigur, din scrisoarea lui Rareș. Ea apare și în documentele otomane, cam în aceeași vreme.

[65] Hurmuzaki-Bogdan, *Documente,* Supliment II, 1, p. 21—22.

„Ștefan voievod cel Mare, de fericită amintire“ și frate cu Bogdan voievod, de la care Pocuția a fost smulsă sub haina înșelăciunii, căci îi fusese promisă „sora Majestății Voastre“. „Ci acuma avem nevoie de țara aceea; de aceea am luat-o de la Domnia Ta, pentru că ne este adevărată și legiuită moșie“. Și urma ceva care a pus pe gînduri pe poloni: invocarea numelui sultanului: „Și dacă Domnia Ta socoți că acel ținut al Pocuției nu se ține de Moldova, să trimiți Măria Ta un om să întrebe: întîi la prea puternicul împărat turcesc, apoi la chiar dumnealui Ioan, craiul țării ungurești, care vor face drept județ și dreptate între noi“ [66]. Aceasta a părut o aluzie la o înțelegere prealabilă cu sultanul. Nedorind să ajungă la un conflict deschis cu Poarta și sfătuit în acest sens și de Gritti — care tocmai fusese numit (26 decembrie 1530) guvernator al Ungariei zapoliene — regele Sigismund a trimis la Istanbul un sol, pe Jan Ocieski, pentru a afla dacă Rareș avusese sau nu consimțămîntul otoman pentru atacarea și anexarea Pocuției. Spre surprinderea sa, Ocieski a aflat, din gura sultanului și a marelui vizir, că Rareș nu numai că nu acționase cu învoirea Porții, dar că îi fusese chiar notificat *dezacordul* ei!

De fapt, cum am mai spus, cred că Rareș a avut, dacă nu un îndemn direct, măcar o

[66] *Ibidem*, p. 23—24; textul tradus și la N. Iorga, *Scrisori de boieri, scrisori de domni*, p. 195.

promisiune a neamestecului otoman în acestă privință. El avea, dealtminteri, exemplul propriului părinte, care ocupase Pocuția, fără ca aceasta să-i deterioreze relațiile cu Poarta; din contra, în războiul din 1497 primise ajutor și din partea otomanilor. Și cazul se va repeta sub Alexandru Lăpușneanu, care și el va fi îndemnat de dregătorii Porții „să recupereze Pocuția". A presupune că și lui Rareș i se lăsase, tacit, mînă liberă, nu mi se pare că depășește sfera posibilităților. Mai este un amănunt care îndeamnă la o asemenea presupunere; anume, într-o discuție cu Iskrycki, starostele cetății Camenița, Rareș va spune în 1533: „cea mai mare bucurie a păgînilor și vicleșugul lor este să ațîțe ceartă între domnii creștini" [67]. Cuvintele acestea pot fi interpretate și ca o aluzie la promisiunea — eventuala promisiune — otomană.

La Poartă, Ocieski a fost sprijinit de Gritti, în mintea căruia începea să încolțească planul care-l va duce, apoi, la pieire: înțelegînd slăbiciunea lui Zápolya și bizuindu-se pe puterea otomană, pe care o reprezenta în Ungaria, el a putut avea viziunea unui bloc pus sub cîrmuirea sa și alcătuit din Ungaria cu Transilvania și principatele române extracarpatice — puse sub conducerea celor doi fii ai săi. Această ipoteză — controversată în

---

[67] *Călători străini despre țările române*, I, București, 1968, p. 353.

istoriografia noastră[68] — își are un temei în chiar cuvintele rostite de Rareș în diferite ocazii, cum se va vedea imediat; de aceea, ipoteza nu mi se pare fantezistă.

Promițînd regelui Sigismund să-l sprijine la Poartă împotriva domnului Moldovei, Gritti a și plecat la Istanbul, în februarie 1531[69]. *Din această primăvară a anului 1531 s-a născut, pe malurile Bosforului, ideea înlocuirii lui Petru Rareș.* Pentru tronul Moldovei se afla, la Istanbul, un pretendent, viitorul Ștefan Lăcustă, cu care Ocieski a și avut, în aprilie, o întrevedere; în cursul ei, pretendentul a cerut solului polon să intervină pe lîngă rege pentru ca acel *țăran* să nu mai fie lăsat în domnie[70]. Astfel, cercul intrigii se strîngea: pe de o parte, la Istanbul, acest Ștefan vodă și Gritti — se pare că era și o înrudire între ei, ori se punea la cale o căsătorie a lui Ștefan cu o fiică bastardă a acestui bastard fiu de doge, și aceasta e tot în sprijinul planurilor „fantaste" ale lui Gritti, care își asigura și gineri domnești — iar pe de altă parte, Sigismund al Poloniei.

Nu a fost greu lui Rareș — ai cărui oameni au sosit și ei la Istanbul aproape odată cu Ocieski, aducînd scrisori domnești pentru

---

[68] Cf. Tahsin Gemil, în vol. *Petru Rareș*, p. 148. V. și N. Iorga, *Bizanț după Bizanț* (1935), București, 1972, p. 46.

[69] Aurel Decei, *Aloisio Gritti în slujba sultanului Soliman Kanunî, după unele documente turcești inedite (1533—1534)*, în *SMIM*, VII, 1974, p. 106.

[70] G. Coriolan, *op. cit.*, p. 28.

capuchehaia de acolo — să afle la timp aceste intrigi care vizau detronarea sa și să ia măsurile de apărare care-i stăteau în putere. „Am mai aflat — răspundea Rareș regelui polon în toamna lui 1532 — că Majestatea Voastră a binevoit să-și pună speranța în Gritti, care, prin daruri, ar fi trebuit să facă pe lîngă sultan tot ceea ce ați fi vrut Majestatea Voastră; astfel, *Gritti a asigurat pe Majestatea Voastră că sultanul va pune alt domn în țara noastră, în locul nostru*; dar darurile trimise de Majestatea Voastră au fost pagubă curată, căci acum treaba e tot așa de posibilă, ca și cum Gritti ar trebui să devină rege al Ungariei sau Laski rege al Poloniei. Căci era planul lor, prezentat sultanului. Dacă Dumnezeu ar fi ajutat sultanului în Germania, *Gritti l-ar fi omorît pe regele Ioan și ar fi devenit rege al Ungariei...*“ [71].

Ocieski pleca de la Istanbul și cu un rezultat pozitiv din punctul de vedere al scopului misiunii sale: scrisoarea sultanului Soliman Magnificul către regele Sigismund [72]. „Noi n-am ordonat nimic care să contravină vechilor noastre convenții“, răspundea Soliman în legătură cu atacarea Pocuției; „numitul voievod al Moldovei a făcut-o de la sine, iar de aici [de la Poartă — *n.n.*] nu a avut nici urmă de asemenea poruncă“. Sultanul îl

[71] Hurmuzaki-Bogdan, *Documente,* Supliment, II, 1, p. 65 (subl. ns.).

[72] *Ibidem,* p. 24—27; Hurmuzaki-Iorga, *Documente,* XI, p. 20—21 (aici, cu data întreagă: 15 mai 1531).

asigura pe rege că, în schimb, va cere lui Rareș să se retragă din Pocuția. Gravă, în această scrisoare, era pretenția sultanului, agresiv formulată, că atît domnul Moldovei cît și cel al Țării Românești nu ar avea *dreptul de reprezentare*, dreptul de a primi și trimite misiuni diplomatice, întrucît ei sînt — proclama Soliman — „sclavii mei și tributari și posesiunile lor, încorporate între celelalte state ale noastre în același fel ca Bosnia și Semendria, constituie proprietatea noastră". Poziția agresivă a Porții era evidentă: asemănarea țărilor române cu cele două provincii sud-dunărene [73]. În același timp, sultanul a trimis și domnului Moldovei o scrisoare despre care s-a păstrat știrea că era „plină de amenințări" *(plenas minarum litteras)* și că printr-însa îi poruncea să părăsească Pocuția, adăugînd pentru boieri îndemnul să-și decapiteze principele și să-i trimită capul la Poartă [74].

E de prisos, desigur, a spune că nimic din acestea nu s-a petrecut. Încercarea sultanului de a-și aroga drepturi pe care tratatele (așa-zisele „capitulații") nu le confereau Porții și de a include, dintr-o trăsătură de condei, principatele române în ceea ce se nu-

---

[73] Cf. Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor*, București, 1976, p. 167: în Bosnia se instalase administrația otomană, era în uz legislația otomană, iar religia musulmană era propagată oficial.

[74] Hurmuzaki-Densușianu, *Documente*, II, 4, p. 12—13.

mea „Casa Islamului“ a rămas o simplă pretenţie [75].

În timp ce regele Sigismund şi consilierii săi adunau, cu mare greutate, banii pentru tocmirea mercenarilor — continuînd, însă, şi schimbul de scrisori cu Rareş — Soliman Magnificul plănuia o expediţie contra... Imperiului romano-german. Încă din decembrie 1530, el ceruse domnilor Moldovei şi Ţării Româneşti, precum şi lui Zápolya, să fie pregătiţi ca în primăvară să pornească la război [76]. Primind această poruncă, Rareş insistase, spre sfîrşitul iernii, pentru reglementarea relaţiilor cu Polonia, trimiţînd un sol la regele Sigismund, dar, din ordinul acestuia chiar, solul fusese oprit de palatinul de Sandomierz, Otto de Chodecz, ceea ce l-a aţîţat şi mai tare pe domnul Moldovei [77], care a răspuns violent, prin scrisoarea din 21 februarie 1531, amintită în rîndurile precedente. Acceptînd să-l ajute în continuare pe Zápolya, gîndul lui Rareş fugea din nou spre Habsburgi ; e posibil ca intervenţia sa pe lîngă Zápolya, la 2 aprilie, de a acorda braşovenilor „iertarea“, reprimindu-i în „graţia regală“ [78], să fi fost făcută tocmai în intenţia unei reconcilieri cu partida germană din Ar-

---

[75] Cf. Ştefan S. Gorovei, *Moldova în „Casa Păcii“*, loc cit., p. 658.

[76] A. Veress, *op. cit.*, p. 222—223 (raport din Viena, 3 ianuarie, 1531).

[77] Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, XI, p. 18—19.

[78] Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, XV, 1, p. 362.

deal. Şi cine poate şti dacă nu cumva şi absenţa sa de la asediul Sibiului (mai 1531) — unde totuşi a trimis 1000 de ostaşi şi 16 bombarde [79] — nu a fost tot o manifestare a intenţiei de apropiere de tabăra habsburgică (nu e mai puţin adevărat, însă, că, în acea primăvară, Rareş a fost — după unele ştiri — şi grav bolnav [80]).

În acest răstimp, Ocieski se întorsese de la Istanbul, cu răspunsul limpede al sultanului, iar trupele polone de mercenari — cu un efectiv de vreo 6 000 de oameni — erau pregătite, sub comanda palatinului Galiţiei, Jan Tarnowski [81]. La sfîrşitul lui iulie, această oaste era la hotarul Pocuţiei ; în primele zile ale lui august (2—4), provincia litigioasă a fost ocupată de trupele polone, iar garnizoanele comandate de Toma Barnovschi — alungate. E de la sine înţeles efectul pe care ştirea acestei pierderi — adusă, probabil, de Barnovschi însuşi — l-a putut avea asupra domnului Moldovei şi a curţii sale. În cîteva zile, Rareş a pus pe picioare — spre uimirea diplomaţilor străini — aproape 30 000 de ostaşi „foarte în ordine şi experimentaţi în arta militară" [82]. Pe lîngă artileria lor obişnuită, uşoară, de

---

[79] A. Veress, *op. cit.*, p. 227—228 ; V. Motogna, *Relaţiunile...*, p. 31 ; ultima cercetare arată că domnii români n-au luat parte *personal* la asediu (Radu Constantinescu, *op. cit.*, p. 63).

[80] N. Iorga, *Istoria armatei româneşti*, p. 140.

[81] I. Corfus, *Pagini de istorie românească*, loc. cit., p. 230.

[82] Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, XI, p. 25.

cîmp, moldovenii mai aveau și cele 50 de tunuri mari, de bronz, abia dobîndite în lupta de la Feldioara. Concentrată în Țara le Jos a Moldovei (poate, ca de obicei, în zona orașului Roman), oastea moldoveană a trebuit să parcurgă în marș forțat distanța pînă în Pocuția. Un corp de oaste, numărînd 6 000 de oameni, pus sub comanda lui Toma Barnovschi, staroste de Cernăuți și a pîrcălabului Vlad de Hotin, se adunase, probabil, în nordul țării, unde-și aveau dregătoriile cei doi comandanți ; putînd pleca mai repede, lui i s-a încredințat misiunea de a recuceri fortăreața Gwozdziec, care, în intenția lui Rareș, urma să devină o „bază de operație pentru recucerirea provinciei pierdute“ [83].

Cronologia acestei campanii fulgerătoare ar fi aceasta : la 4 august, garnizoanele moldovenești au fost alungate din Pocuția ; cel mai devreme a doua zi, la 5 august, Rareș va fi ordonat mobilizarea ; adunarea oștilor a durat (conform unui raport contemporan din Cracovia) opt zile [84], ceea ce ar însemna pînă la 13 august. După bătălie, Rareș va afirma că trupele sale fuseseră obosite după un marș de *o săptămînă*, din Țara de Jos pînă în Pocuția [85]. În adevăr, sosit la Cernăuți la 20 august [86], Rareș a intrat a doua zi în Pocuția :

---

[83] I. Ursu, *Bătăliile de la Gwozdziec și Obertyn*, loc. cit., p. 5.

[84] Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, XI, p. 25.

[85] I. Corfus, *Activitatea diplomatică...*, loc. cit., p. 323, n. 1.

[86] I. Ursu, *op. cit.*, p. 6.

marşul trupelor durase o săptămînă. Faţă de încetineala cu care regele Poloniei adunase, în atîtea luni, abia 6 000 de oameni, cele două săptămîni care i-au trebuit lui Rareş ca să fie pe pămîntul de unde fusese alungat dau dreptul să se vorbească de o acţiune fulgerătoare, într-o vreme cînd oamenii erau tocmai ocupaţi cu muncile agricole. Toate acestea arată cît de bine funcţionau toate serviciile oştirii moldovene în timpul domniei lui Petru vodă Rareş [87].

Asediul fortăreţei Gwozdziec a început „cel mai tîrziu la 15 august" (cum a stabilit istoricul polon Spieralski [88]) şi a durat pînă la 19 august ; în ajutorul asediaţilor, Tarnowski a trimis întîi cîteva sute de călăreţi, apoi un întreg corp de oaste, comandat de Mikolaj (Nicolae) Sieniawski ; în cele din urmă, a venit Tarnowski însuşi. Lăsînd pe cîmpul de luptă vreo 2 000 de morţi (a treia parte din efective !) iar în mîinile duşmanului mulţi prizonieri, Barnovschi şi Vlad de Hotin s-au retras, înfrînţi, la 19 august, de sub zidurile cetăţii Gwozdziec.

A doua zi, cînd Rareş a ajuns cu grosul oştii la Cernăuţi, cei doi comandanţi au trebuit să dea, acolo, seama de neizbînda lor, în faţa domnului, care, înfuriat, a vrut să-i taie ; i-a salvat un grup de boieri, care au intervenit,

---

[87] Cf şi General Radu Rosetti, *Istoria artei militare a românilor*, Bucureşti, 1947, p. 465.

[88] I. Corfus, *Pagini de istorie românească*, loc. cit., p. 230.

în frunte cu Mihu, portarul Sucevei, sub cuvînt că se vor sili, cu toții, să dobîndească izbînda finală. Vlad și Barnovschi au atras domnului atenția asupra faptului — constatat de ei — că trupele polone le erau superioare ca armament și pregătire: „niciodată n-au fost ei mai bine pregătiți pentru război", la care Rareș ar fi răspuns: „vedea-voi eu pe polonii aceia așa de pregătiți și de viteji, pe care-i lăudați voi și pe care, cu comandantul lor cu tot, îi voi mîna eu la Suceava, în funii și în lanțuri".

Părăsind tabăra de la Gwozdziec, Tarnowski se retrăsese spre satul Obertyn, ceea ce Rareș a interpretat drept o încercare de fugă și, ca s-o împiedice, a desprins încă un corp din oastea sa, pus sub comanda portarului Mihu, trimițîndu-l înainte cu misiunea de a opri trupele polone. De fapt, Tarnowski nu se retrăgea, ci căuta, tocmai în vederea luptei, un loc mai potrivit. Acest loc a fost găsit la Obertyn, între dealuri, unde generalul polon și-a așezat tabăra sub forma unui patrulater înconjurat cu șanțuri și — după vechiul model husit — cu care legate între ele cu lanțuri. În interiorul taberei, trupele erau ingenios orînduite, potrivit planurilor lui Tarnowski: pedestrașii (infanteria) sub care, cavaleria grea la nord și sud, iar cea ușoară la est și vest. Pe direcția din care se aștepta atacul moldovenilor, fusese orientată artileria.

La 22 august, în zori, un detașament de vreo mie de moldoveni a pornit, „clamoribus

magnis“ (cu strigăte puternice) asupra taberei inamice urmărind să sperie şi să alunge caii care s-ar fi aflat în afara ei ; caii erau, însă, în interiorul taberei. A început, apoi, de ambele părţi, obişnuita acţiune de sondare a puterii şi efectivelor adversarului, prin ostaşi experţi în „ars speculatoria“ (cercetare) ; unul din aceşti „speculatores“ moldoveni, prins de poloni, a spus lui Tarnowski că domnul Moldovei se afla, acum, în fruntea întregii oşti, de 20 000 de oameni. Vestea era, oarecum, neaşteptată, căci, „recunoscînd adevărul faptului, comandantul [Tarnowski] nu socotea că va veni voievodul însuşi, cu atîtea trupe“. S-a ţinut sfat şi unii dintre subalternii lui Tarnowski au fost, la început, de părere să se părăsească tabăra ; aceasta însemna, însă, să se abandoneze tunurile şi, oricum, să se fugă fără luptă din faţa unui adversar, ceea ce nu s-ar fi îngăduit. În tot acest timp oastea moldoveană continua înaintarea urmărind să înconjoare tabăra polonă ; lupta nu se mai putea evita. Şi, odată pornită, ea a durat circa cinci ore.

S-a început printr-un duel de artilerie, deschis de poloni ; cînd au început să tragă şi tunurile moldovenilor, s-a văzut că ghiulelele treceau pe deasupra taberei adverse, din cauză că tirul nu fusese bine reglat ; pentru a-l corecta a intervenit Rareş însuşi. În timp ce trupele lui Tarnowski, lovite continuu de artilerie, rămîneau pe poziţie, pentru a-l deter-

mina pe Rareş să se avînte în ofensivă, acesta din urmă se aştepta, din contra, ca Tarnowski să părăsească tabăra, socotind să rămînerea în defensivă a comandantului polon era determinată de frică. Socotind că retragerea forţelor adverse s-ar fi putut face numai spre o pădure, Rareş a trimis într-acolo ostaşi pentru a le tăia calea, *înainte de a se fi dat lupta propriu-zisă,* ceea ce specialiştii consideră o mare greşeală [89]. Manevra plănuită de Rareş avea să eşueze, căci 800 de pedestraşi poloni, cu cîteva tunuri, vor apăra zona respectivă. Prin divizarea forţelor grupării moldovene se slăbea în mod evident tăria acesteia. Sesizînd acest fapt Tarnowski a executat o manevră abilă pentru a putea lovi în ceea ce se putea considera „poarta din spate" a taberei sale, adică acolo unde se aflau puţini luptători moldoveni. Surprins de acest atac, Rareş a hotărît să trimită pe direcţia ameninţată 6 000 de ostaşi. Această nouă dislocare, de forţe a slăbit considerabil centrul grupării trupelor moldovene ; atacînd aici cu cavaleria sa grea, Tarnowski a reuşit să captureze cu destulă uşurinţă faimoasele tunuri ale lui Rareş. Atacul forţelor poloneze a luat apoi aspectul unei ofensive generale, căreia moldovenii, întinşi deja pe un front prea larg, nu i-au mai putut face faţă. Ca urmare, ei au fost nevoiţi

---

89 Manole Neagoe, *Cîteva observaţii critice în legătură cu bătălia de la Obertyn,* în „Studii şi materiale de muzeografie şi istorie militară", nr. 4—5/1971—1972, p. 100.

să înceapă retragerea; paharnicul Popescul a fost cel dintîi care a dat dispoziţii alor săi să se retragă de pe poziţie, ceea ce a determinat pe istoricul I. Ursu să creadă că, trădător fiind, boierul respectiv „a dat mai întîi semnalul de fugă“; în realitate, aşa cum s-a arătat mai apoi, paharnicul a ordonat retragerea „cînd panica cuprinsese aproape toată oastea moldoveană, cînd însuşi Rareş era nevoit să fugă“ [90]. În adevăr, domnul, în haina-i de mătase verde ţesută cu aur şi împodobit cu două lanţuri groase de aur (moda va rămîne pînă tîrziu în costumul domnilor moldoveni), îşi întorsese şi el calul. Numai că, derutaţi de neaşteptata schimbare a situaţiei, moldovenii nu au apucat să observe că drumul pe care porniseră în retragere trecea printr-o baltă. În consecinţă, un număr însemnat de oşteni şi-au pierdut viaţa în ea. Şi calul lui Rareş s-a înfundat în noroaiele ei, dînd prilej unui soldat polon să se apropie şi să-l lovească pe domn, aruncîndu-i coiful. L-a scos de acolo un sfetnic, care l-a observat la timp.

Campania se încheia, astfel, cu pierderi grele: vreo 5 000 de morţi, un mare număr de prizonieri, ostaşi de rînd şi mulţi boieri, între care şi membri ai sfatului domnesc (logofătul Toader Bubuiog, vornicul Efrem Huru, paharnicul Popescul, vameşul Verişan ş.a.); cele 50 de tunuri capturate, mai multe

[90] Manole Neagoe, *op. cit.*, p. 99.

steaguri pierdute — între care „steagul mare al întregii țări a Moldovei", cu capul de bour și steaua între coarne, unul al ținutului Sucevei și cîteva mai mici, ca și steagul primit de la Poartă la investitură[91].

*

Pentru Rareș, însă, înfrîngerea de la Obertyn a fost mai dureroasă decît alte eșecuri ale domniei lui. Pierderea artileriei era ireparabilă. Cîteva mii de oameni morți însemna o scădere considerabilă a efectivelor oștirii sale. Pocuția din nou pierdută însemna o ambiție frîntă. Vreme de șapte ani, politica externă îi va fi dominată de litigiul cu regele polon pentru „acea bucățică de pămînt".

Lupta de la Obertyn — campania întreagă, dealtminteri — pusese în evidență, însă, calitățile oastei moldovene : mîndria și bucuria polonilor de a fi învins o asemenea oaste dau măsura valorii și puterii ei. Înfrîngerea s-a datorat nu trădării vreunui grup de boieri — care au rămas, cu toții, credincioși în luptă și mulți au și căzut prizonieri, fiind apoi răscumpărați de Rareș — ci unui complex de împrejurări ; întîi, am văzut că trupele fuseseră adunate în grabă și tot în grabă duse în Pocuția ; pentru a le da un răgaz, Rareș a trimis acea avangardă, cu Vlad și Barnovschi,

---

[91] Relatarea lui Ercole Dalmatul, în *Călători străini*, I, p. 315.

ca să angajeze primele lupte. Cele cîteva greşeli săvîrşite de Rareş în cursul luptei s-au adăugat oboselii oştenilor. Dar cel mai greu a tras în cumpănă superioara înzestrare a mercenarilor poloni, înarmaţi cu archebuze, arme de foc portabile, care în acei ani reprezentau noul în materie de armament. Se poate aprecia că archebuzele au decis, în ultimă instanţă, soarta luptei de la Obertyn. În această luptă, oastea moldoveană a suportat, pentru prima oară, efectul acestor arme de foc portabile — archebuzele — cu cadenţă de tragere relativ mare pentru acea vreme. Trebuie menţionat că salvele trase de archebuze au fost potenţate de faptul că archebuzierii erau protejaţi de carele de luptă cu care Tarnowski îşi înconjurase tabăra. Cu toate că luptătorii români au dat dovadă de ingeniozitate în manevra adversarului, totuşi efectul focului archebuzelor ca şi influenţa psihologică asupra oştenilor au fost deosebite. Rareş însuşi a înţeles însemnătatea acestor arme şi, cîţiva ani mai tîrziu, cînd se pregătea pentru confruntarea cu puterea otomană, între ajutoarele cerute regelui Ferdinand erau şi 1 000 de archebuzieri [92].

Lupta de la Obertyn, cu multiplele ei aspecte, a scos însă în relief şi evidentele calităţi ale oştirii moldovene, cum au fost : executarea unor marşuri forţate pe distanţe mari ; dislocarea rapidă a forţelor dintr-o zonă

---

[92] Manole Neagoe, *op. cit.*, p. 103.

în alta ; posibilitatea de adaptare la condițiile grele ale terenului. Din punct de vedere al artei militare, forțele lui Rareș, cu toate că au fost înfrînte, au demonstrat, în lupta de la Obertyn, aceleași însușiri tradiționale ca hărțuirea continuă a inamicului, combinarea atacului cu mișcarea, folosirea cavaleriei ușoare, suplă și manevrieră.

Capitolul III

„NU-MI VOI CRUȚA NICI VIAȚA..."

În capitolul anterior am stăruit, cu bună știință, asupra evenimentelor din anii 1529—1531, deoarece îi socotim *cei mai însemnați din întreaga domnie a lui Petru Rareș.*

Între problemele deosebit de acute ce se ridicau în fața lui Rareș, conflictul moldo-polon ocupa un loc aparte. Odată deschis acesta era greu de aplanat căci, pe de o parte, nici una din părți nu înțelegea să renunțe la obiectul disputei, dar, pe de altă parte, nici nu-și îngăduiau — nici cei implicați direct, nici mediatorii — o poziție fermă, categorică, *pro* sau *contra*. Astfel, Sigismund Jagello, fără să renunțe la Pocuția, nu putea să adopte față de Rareș acea poziție dură pe care ar fi dorit-o, fără să se teamă de o deteriorare a relațiilor sale cu Poarta. La rîndu-i, Soliman Magnificul, intervenind ca mediator, nu putea să accepte nici ultragierea sa în persoana „tributarului său" din Moldova, dar nici desfacerea alianței cu regatul polon ori îndepărtarea lui Rareș de protejatul otoman din Ungaria,

Ioan Zápolya. Din motive similare, nici mediația acestuia din urmă nu putea fi mai eficientă, căci a fi de partea lui Rareș însemna a fi împotriva lui Sigismund Jagello, care îi dăduse atîta sprijin, material și diplomatic, iar a fi cu Sigismund însemna a pierde ajutorul lui Rareș, care se dovedise de atîta folos în 1529—1530. Cu tot așa de puțin succes va interveni, mai apoi, și Ferdinand de Habsburg (ales, la 5 ianuarie 1531, rege al romanilor, titlu premergător aceluia imperial).

Singurul care, profitînd de toate aceste interese contradictorii, s-a străduit să păstreze o poziție fermă, de vehementă apărare a drepturilor sale, de acțiune continuă în același spirit și în toate direcțiile a fost Petru Rareș.

Mai întîi, la frontiera nordică luptele au continuat. Astfel, în documente se menționează o incursiune a oștilor moldovene în Pocuția în octombrie 1531 și una poloneză în Moldova, la începutul lui noiembrie. O luptă în care polonii au pierdut peste 100 de oameni s-a dat în ultima zi a anului 1531. Aproape dublu au pierdut apoi, în înfrîngerea pe care Rareș le-a provocat-o, la 4 februarie 1532, la Tărăsăuți [1].

De necontenitele incursiuni și prădăciuni poloneze Rareș s-a plîns și la Poartă. Formu-

---

[1] Cf. I. Corfus, *Pagini de istorie românească*, loc. cit., p. 231.

lele cu care acesta s-a adresat sînt uşor de bănuit : se încălca şi se prăda pămîntul pus sub ocrotirea sultanului. Totodată, s-a adresat şi regelui Zápolya. Mediaţia comună, turco-ungară, s-a consumat în primele patru luni ale anului 1532. De la Poartă a plecat un diplomat iscusit, polon renegat, pe nume Kierdei — care va îndeplini şi alte misiuni diplomatice în legătură cu evenimentele din Moldova, — iar din partea lui Zápolya a venit la Cracovia un înalt cleric transilvan, căruia şi Rareş îi dăduse o plenipotenţă [2]. În fruntea soliei române pare să fi fost însuşi marele logofăt Toader Bubuiog, unul din prinşii de la Obertyn. Prepozitul Transilvaniei, Francisc, solul lui Zápolya, a prezentat regelui polon propunerea — care era, desigur, a domnului Moldovei — pentru un armistiţiu de şase luni, începînd cu data de 1 martie. Tratativele — în care s-a amestecat şi episcopul Transilvaniei, Ioan Statilius, rudă îndepărtată a lui Rareş (probabil prin doamna sa, Elena-Ecaterina Brancovici) — s-au împotmolit repede, pentru că Rareş nu înţelegea să renunţe la despăgubiri şi la înapoierea prizonierilor şi a tunurilor ; la începutul lunii aprilie, eşecul tratativelor era evident. În mintea sfetnicilor regelui Sigismund începu să se contureze ideea că, pentru a face faţă mai departe în

---

[2] Descrierea amănunţită a tratativelor din 1532—1534, la I. Corfus, *Activitatea diplomatică...*, loc. cit., care stă la baza expunerii din paginile de faţă.

conflictul cu Moldova, era necesară încheierea unei păci cu Poarta. Un sol polon, Iacob Willamowski, fusese trimis încă din toamnă la Istanbul, pentru a justifica, din punctul de vedere polonez, campania din vara lui 1531. Întors la Cracovia în mai 1532, Willamowski a adus știrea că sultanul însuși este interesat în încheierea armistițiului moldo-polon. Soliman cerea ca solii ambelor părți să se prezinte la Buda, unde tratativele trebuiau să se desfășoare sub supravegherea regelui Zápolya și a lui Gritti. Intervenția personală a sultanului marca interesul pentru cele ce se petreceau la aceste frontiere ale imperiului său în vremea cînd el tocmai pornise o nouă expediție (a cincea dintre expedițiile sale personale) împotriva lui Ferdinand de Habsburg. Și, pe cînd cetățile ungurești treceau din mîinile austriecilor lui Ferdinand în ale otomanilor lui Soliman, solii poloni așteptau la Buda sosirea trimișilor Moldovei. Așteptarea a fost zadarnică; Rareș nu și-a trimis solii și, astfel, în august 1532 și această etapă a tratativelor a eșuat.

Pentru a pune în aplicare ideea unei alianțe mai strînse cu Poarta, ceea ce ar fi îngăduit Poloniei o atitudine mai dîrză față de Moldova, la Istanbul a fost trimis Petru Opaliński, un demnitar al curții fiului regelui polon. Primul punct din instrucțiunile lui Opaliński privea încheierea unei păci pe un termen cît mai lung. Sultanul trebuia rugat să sprijine rezolvarea diferendului pentru Pocuția în favoarea Poloniei, ca și Gritti, care trebuia căutat și

găsit numaidecît, pentru a i se transmite rugămintea regelui polon. Tratatul dorit de Sigismund s-a încheiat, la începutul anului 1533 [3], consemnînd statornicirea unei „păci eterne" între cele două state.

Solia lui Opaliński a stîrnit îngrijorarea lui Rareş, care a încercat, mai întîi, să-l împiedice pe solul polon să ajungă la destinaţie. Apoi, s-a adresat regelui cu propunerea reactivării tratativelor pentru armistiţiu păstrîndu-şi, însă, neştirbită pretenţia asupra Pocuţiei. Faţă de răspunsul regelui, care întorcea literalmente pe dos toate afirmaţiile cuprinse în scrisoarea domnului Moldovei (scrisoare, din păcate, pierdută), acesta a trimis, pe la începutul lui noiembrie 1532, o altă scrisoare — aceasta păstrată — şi în care se regăseşte tonul ferm cunoscut încă din scrisorile pe care le adresa, cu cîţiva ani mai în urmă, cetăţilor ardelene nesupuse. În scrisoarea sa [4], Rareş arăta că Pocuţia aparţinuse şi înaintaşilor săi şi că ar lăsa-o regelui, dacă acesta şi-ar lua sarcina să-l ajute cu cinci ori şase mii de florini pentru plata tributului. De fapt, arăta domnul, Moldova respectase tratatele mai

---

[3] În *Călători străini*, I, p. 342, se dă „începutul anului 1533" (după 15 ianuarie); Ven. Ciobanu, în volumul *Petru Rareş* (cap. *Apărător al moştenirii lui Ştefan cel Mare)* dă chiar data de 15 ianuarie 1533 (*loc. cit.*, p. 129); I. Corfus, *op. cit.*, p. 332: „a doua jumătate a lunii ianuarie 1533".

[4] Hurmuzaki-Bogdan, *Documente*, Supliment II, 1, p. 62—63 (în polonă), 64—65 (în franceză); fragmente la N. Iorga, *Scrisori...*, p. 196.

vechi de pace, căci, cuprinzînd Pocuția, care îi aparținea de drept, nu atacase nici una din provinciile Coroanei polone. Față de refuzul regelui de a-i înapoia tunurile și de a-i plăti oarecari despăgubiri, incursiunile în țara sa au fost iminente, căci — adăuga vodă — *„cît vom trăi, nu vom suferi să fim tratați în bătaie de joc sau să ni se facă pagube“*. Aceasta este scrisoarea în care Petru Rareș a arătat regelui polon că avea cunoștință de planurile lui Gritti, ca și de speranțele pe care regele și le pusese în abilitatea venețianului copleșit de daruri : „darurile trimise de Majestatea Voastră au fost pagubă curată...“

Cu peripeții pe care le-a istorisit el însuși [5], amenințat mereu de cursele pe care i le întindea domnul Moldovei, Opaliński s-a întors la Cracovia la mijlocul lui aprilie 1533 cu proiectul de tratat și cu scrisoarea sultanului către regele Poloniei. „Dorim cu tărie — scria Soliman — ca toate convențiile care există între noi de multă vreme să fie menținute și respectate ; voievodul Moldovei fiind servul și tributarul nostru, *trebuie ca nimeni să nu-i aducă vreo atingere* și porunca noastră e să nu se facă nici un atac împotriva provinciei noastre de frontieră“ [6]. Firește, știrea despre încheierea păcii a pus capăt și acestei noi tentative de reglementare, prin tratative, a con-

---

[5] *Călători străini*, I, p. 344—349.

[6] Hurmuzaki-Bogdan, *Documente*, Supliment II, 1, p 68 (datat : 29 decembrie 1532—26 ianuarie 1533) ; subl. ns.

flictului moldo-polon. Deşi definită, poziţia Porţii rămînea ambiguă, lăsînd liberă mai ales calea lui Petru Rareş ; e de crezut că el a văzut *aşa*, pentru că altfel nu s-ar explica insistenţa cu care a continuat să ceară Pocuţia. În iulie 1533, a trimis spre Cracovia doi soli, amîndoi meniţi unor mari cariere în anii care au urmat : Petru Vartic şi Avram Banilovschi. Întrucît regele se afla la Wilno, în Lituania, pregătind războiul împotriva marelui cnezat al Moscovei, solii moldoveni au ajuns acolo, arătînd lui Sigismund că domnul lor e dispus să înceapă tratative la un nivel mai înalt, prin sfetnicii săi — pentru care se şi cereau salv-conducte (paşapoartele acelor vremi !) — dar că, în acelaşi timp, în problema Pocuţiei poziţia îi rămăsese la fel de fermă. Soli ai hanului tătăresc, veniţi în aceeaşi vreme, au cerut subsidii, în absenţa cărora ameninţau că se vor uni cu duşmanii regelui : Moldova şi marele cnezat al Moscovei [7]. În adevăr, soli moldoveni la Moscova sînt menţionaţi în 1532 şi chiar cu un an mai înainte, în 1531, se putea scrie despre solia de taină trimisă de Petru Rareş la marele cneaz al Moscovei [8]. (Soţia marelui cneaz Vasile era — am arătat mai în urmă — o vară primară a soţiei lui Petru Rareş, Elena-Ecaterina Brancovici). Dar planul lui Rareş — dacă domnul Moldovei se va fi gîndit la o coaliţie moldo-

[7] I. Corfus, *op. cit.*, p. 333.
[8] P. P. Panaitescu, *Petre Rareş şi Moscova*, loc. cit., p. 6.

moscovito-tătară — era sortit eşecului; tătarii erau aliaţi cu totul nesiguri, iar regele Poloniei i-a cumpărat, cu daruri şi promisiunea unor subsidii anuale. La Moscova, marele cneaz Vasile va muri în decembrie 1533, lăsînd ca urmaş un copil de trei ani (viitorul Ivan cel Groaznic).

Pe cînd solii moldoveni mai discutau la Wilno, de la Istanbul porneau ştiri de natură să schimbe cursul evenimentelor. În iunie, se încheiase pacea cu Ferdinand de Habsburg, pace în schimbul căreia — recunoscîndu-i-se o fîşie din Ungaria — arhiducele se obliga să plătească un haraci anual de 30 000 de galbeni. Pe de altă parte, prin solul polon Ocieski s-a aflat că Poarta intenţionează să scoată pe Rareş din domnia Moldovei, ţel pentru care marele vizir cerea concursul regelui Sigismund. Intenţia apăruse încă din primăvara anului 1531, cum s-a văzut cu mai multe pagini în urmă, în discuţiile dintre Ocieski şi Gritti; acum, era readusă în discuţie prin aceiaşi diplomaţi. Problema a fost discutată pe larg, tot în 1533, cu prilejul trecerii prin Istanbul a castelanului de Cracovia, Andrei Tencinski, urmaşul unei familii care avusese atingeri cu Moldova încă din veacul al XIV-lea. Aflat în drum spre Ierusalim, castelanul avea şi misiunea de a obţine pentru suveranul său rolul de mediator între cei doi regi competitori la coroana Ungariei. În cursul discuţiilor cu Aias paşa şi cu Gritti, lui Tencinski i s-a comunicat şi poziţia Porţii

față de domnul Moldovei. Rareș urma să fie înlăturat din domnie printr-o acțiune comună otomano-polonă și înlocuit cu un alt voievod, care va păstra o atitudine prietenoasă față de rege. Se avea în vedere atragerea, în această coaliție, și a regelui Zápolya — deranjat de autoritatea domnului moldovean în Ardeal — și se conta și pe sprijinul tătarilor.

Deocamdată, toate acestea[9] erau planuri de viitor : în octombrie 1533 începuse războiul împotriva Iranului și interesul sultanului se îndrepta acum spre zona aceea. Din parte-i, regele Poloniei înteți pregătirile pentru o campanie împotriva marelui cnezat al Moscovei, război care se și dezlănțui în 1534.

Ceva din planurile țesute pe malurile Bosforului ajunsese și la urechile domnului Moldovei, fie prin oamenii săi la Istanbul, fie prin indiscreții ale unor demnitari otomani, fie chiar printr-un joc dublu al acestora. Mai conciliant în problema Pocuției, Rares ceru să i se trimită un sol polon mai mărunt, cu care să aibă o întrevedere. Spre sfîrșitul verii lui 1533, acest sol a sosit : era starostele Cameniței, Nicolae Iskrzycki. Raportul său, asupra discuțiilor avute cu Rareș, e un document cu deosebire interesant pentru cunoașterea felului de a fi și a gîndi al domnului român[10]. În imagini colorate, Rareș și-a în-

---

9 I. Corfus, *op. cit.*, p. 336—338.

10 Textul, tradus, în *Călători străini...*, I, p. 352—355. Editat în Hurmuzaki-Bogdan, *Documente*, Supliment II, 1, p. 72—76, după care N. Iorga a dat traducerea pasajelor care aparțin lui Rareș în *Scrisori...*, p. 197—198.

fățișat gîndurile și sentimentele, îndemnîndu-l pe Iskrzycki să spună și el ce gîndește. „Ar fi mai bine — i-a zis Rareș — și mai cuviincios ca [regele] să mă despăgubească și să mi se dea acea bucată de țară, pe care am cerut-o pentru marile mele pagube, făcîndu-mă prin aceasta îndatorat față de dînsul, decît să-și pună toată nădejdea în păgîni, căci niciodată nu am auzit aceasta: ca un cîine să aibă treabă între sfinți sau să ajungă la ceva bun. Așa este păgînul între domnii creștini, căci cea mai mare bucurie a păgînilor și vicleșugul lor este să ațîțe ceartă între domnii creștini". Aluziile la planurile țesute la Istanbul sînt evidente. A patra zi, chemat la palat, Iskrzycki a stat de vorbă cu boierii, întrucît domnul era bolnav; sfetnicii lui Rareș — care în vară se adresaseră și în scris consilierilor regelui[11] — i-au cerut să intervină pe lîngă hatmantul Jan Tarnowski (învingătorul de la Obertyn), pentru ca acesta să mijlocească împăcarea cu regele. Boierii au insistat asupra faptului că Rareș dorea ca regele să-i trimită un sol cu împuterniciri; numai așa s-ar putea face pacea, „pentru că domnul nostru, fiind stăpînul nostru — au adăugat boierii — nu se ia întotdeauna după sfaturile noastre și, precum singur știi acum, nu dă voie să se spună un cuvînt despre aceasta [despre pace], pînă nu va veni solul, ca să se facă pace, ci spune că va face război". A doua zi, Iskrzycki

---

[11] Hurmuzaki-Bogdan, *Documente*, Supliment II, 1, p. 78—79 (răspunsul consilierilor regali).

a fost din nou primit de Rareş, care i-a cerut să transmită rugămintea sa de a i se înapoia Pocuţia, ori, cel puţin să fie despăgubit. „Căci, precum îmi spune solul împăratului tătarilor, care este la mine, Măria Sa regele trebuie să-i dea în fiecare an 15 000 de galbeni şi alte daruri în valoare de 5 000 de galbeni. Deci, dacă Măria Sa regele ar face pace cu mine, iar eu mi-aş îndeplini cele cuvenite în slujba lui, atunci nu ar mai trebui să dea nimic tătarilor, căci dacă într-un an ar opri să li se mai dea acestea, aş interveni eu cu toată credinţa şi stăruinţa — dacă tătarii ar intra în ţara Măriei Sale regelui — ca să-i nimicim cu totul şi să fie spre cinstea şi bucuria Măriei Sale. [...] Iar dacă Măria Sa regele vostru nu va voi să termine cu mine, [...] jur şi acuma că nu voi înceta şi mă voi răzbuna, chiar dacă-mi voi pune capul; iar acela în care Măria Sa regele are nădejde nu mă va împiedica în aceasta, pentru că eu voi şti cu ce şi cum să-i umplu gura şi eu nu voi renunţa, chiar de ar fi să se prăvălească lumea toată asupra mea".

Starostele Cameniţei îşi încheia raportul menţionînd că la curtea domnului Moldovei mai fuseseră, odată cu el, un sol tătăresc şi unul moscovit, care l-au asigurat — ca şi toţi cei cu care a stat de vorbă — că Rareş „este hotărît să înceapă lupta".

Principele Moldovei îşi definise, în această convorbire, poziţia; arătase că nu-i erau străine planurile puse la cale de suveranul

polon şi făcuse o aluzie destul de străvezie la *acela în care regele are nădejde* şi care este, desigur, Aloisio Gritti. Războiul turco-persan (1533—1536) şi cel polono-rus (1534—1537) îi ofereau lui Petru Rareş un răgaz pentru a se pregăti să întîmpine coaliţia care se închega împotriva lui. Era nevoie de o alianţă nouă şi Rareş a crezut că poate afla sprijinul de care avea nevoie la Ferdinand de Habsburg. Încă din 1531, solul său de taină, pîrcălabul de Cotnari, Grigore Rosenberger, fusese trimis pe drumurile pe care le mai bătuse şi alteori ; cele două solii ale sale — înainte şi după campania din Pocuţia — au constituit începutul reluării relaţiilor Moldovei cu ferdinandiştii ; în primăvara anului următor, circula deja zvonul despre o înţelegere tainică între arhiduce şi domnul Moldovei [12]. A intervenit, apoi, campania sultanului împotriva Ungariei ferdinandiste, secondată de expediţia lui Gritti prin Ţara Românească şi Transilvania. Cu acest prilej, Rareş a încercat să-l lichideze pe veninosul său duşman despre care mai aflase că îi vînează tronul pentru unul din fii săi [13]. Încredinţat că din Ţara Românească — unde îşi aşezase tabăra la Tîrgovişte — Gritti va voi să treacă şi în Moldova, Rareş a aşezat la locurile de trecere gărzi puternice, cu porunca de a prinde şi

---

[12] Radu Constantinescu, *op. cit.*, p. 65 ; V. Motogna, *op. cit.*, p. 35.
[13] V. Motogna, *op. cit.*, p. 34

tăia pe Gritti și însoțitorii săi[14]. Avertizat la timp, Gritti a scăpat, s-a întors la Tîrgoviște și apoi și-a urmat drumul prin Transilvania pînă în inima Ungariei, de unde a plecat în martie 1533 la Poartă, pentru a lua parte la tratativele în vederea încheierii păcii cu Ferdinand de Habsburg. În cursul acestor tratative — soldate cu încheierea păcii, la 23 iunie 1533 — solii austrieci au vorbit și despre zvonurile care circulau cu privire la intențiile lui Gritti față de Zápolya și de domnitorii Moldovei și Țării Românești ; fiul de doge s-a scuturat de asemenea acuzații : „Să mor ca un cîine, a zis el, dacă voi avea vreodată sau dacă am avut pînă acum astfel de dorință !“ [15]. Strîmb sau nu, jurămîntul acesta a devenit o sumbră profeție : Gritti a avut moarte de cîine. Zvonurile circulau cu atîta insistență, încît toți cei care se simțeau amenințați au găsit o platformă comună în atitudinea față de acest dușman — sau presupus dușman — comun.

Trebuind să plece el însuși pe frontul persan, sultanul Soliman l-a însărcinat pe Gritti să **pornească în Ungaria „ca** să orînduiască, prin arbitrul său, asupra hotarelor“, în urma încheierii tratatului turco-austriac[16]. Însoțit de puțini ostași (în jur de 2 000), Gritti a plecat din Istanbul la 18 iunie 1534, o săptă-

---

[14] Relatarea lui Francesco della Valle, însoțitor al lui Gritti, în *Călători străini*, I, p. 323.
[15] Aurel Decei, *Aloisio Gritti...*, loc. cit., p. 108.
[16] *Ibidem.*

mînă după ce Soliman părăsise și el capitala imperială. Intrarea sa în Țara Românească (25 iulie) a dat prilej unui grup de boieri munteni să-și manifeste opoziția față de domnul țării, Vlad-Vintilă (1532—1535). În această acțiune, voievodul muntean a văzut o confirmare a veștii că Gritti „umblă să-și facă fiul domn al Țării Românești și că acest lucru l-ar aduce la împlinire mulți nobili [...] pentru că l-ar dușmăni..." [17]. Acest zvon i-l comunicase Emeric Czibák, episcop de Oradea și guvernator al Transilvaniei. Prinși de Vlad vodă (unii dintre ei chiar în cortul lui Gritti !), boierii răzvrătiți au fost tăiați. Din aliat, Vlad-Vintilă deveni, astfel, un adversar al lui Gritti, ca și Petru Rareș, al cărui mare logofăt, Toader Bubuiog, l-a întîmpinat pe omul sultanului la Tîrgoviște, însoțindu-l la trecerea munților, în Transilvania (1 august). Zece zile mai tîrziu, Emeric Czibák a fost asasinat de doi nobili unguri, Urban Batthyány (proaspăt numit căpitan al armatei lui Gritti) și viceguvernatorul Dóczy. Asasinarea unuia dintre partizanii credincioși ai lui Zápolya a adus, astfel, în rîndul adversarilor lui Gritti și nobilimea ardeleană. În chiar tabăra celor care ar fi trebuit să asculte de sultan, se punea la cale înlăturarea reprezentantului acestuia ! Închis între zidurile cetății Mediaș, asediat de ardeleni, Gritti văzu adăugîndu-se asediatorilor săi și oamenii lui Petru vodă Rareș (la

---

[17] Relatarea lui Tranquillo Andronico, secretar al lui Gritti, în *Călători străini*, I, p. 250.

trupele conduse de logofătul Bubuiog s-a alăturat, în septembrie, un alt corp de oaste moldoveană, în frunte cu vornicul Huru). Avînd de înfruntat nu numai asediul, dar şi ostilitatea locuitorilor Mediaşului, care nu voiau să-şi vadă oraşul dărîmat de loviturile bombardelor, Gritti a trebuit să părăsească cetatea. Din tabăra moldoveană i se trimisese, mai întîi, o scrisoare cu asigurări că nu va păţi nimic şi că i se va îngădui să plece oriunde va voi. Predat ungurilor, fiul de doge veneţian şi-a aflat sfîrşitul zilelor la 28 septembrie 1534[18]. Colaborarea domnilor Moldovei şi Ţării Româneşti cu Ştefan Mailat (sufletul revoltei împotriva lui Gritti) a fost expresia hotărîrii acestora de a zădărnici — cum avea să scrie N. Iorga — *„crearea unui Ardeal turcesc cu un aventurier creştin în frunte, cea dintîi lovitură pentru a întinde şi dincoace de Dunăre stăpînirea directă şi arbitrară a sultanului"*[19].

În ziua cînd Gritti îşi pierdea viaţa, Soliman Magnificul intra în Tebriz. O solie moldoveană a făcut drumul pînă în Orient, pe urmele sultanului, ajungîndu-l în tabăra de la Bagdad, pentru a explica lui Soliman rolul jucat de Rareş în suprimarea lui Gritti[20].

---

[18] Cîteva relatări în *Călători străini*, I, p. 253—255 (Tranquillo Andronico), 336—340 (Francesco della Valle), 365—367 (Agostino Museo).

[19] N. Iorga, *Istoria Românilor*, IV, Bucureşti, 1937, p. 369 (subl. a.).

[20] Tahsin Gemil, *În faţa impactului otoman*, în *Petru Rareş*, p. 147—149.

După tragica întîmplare de la Mediaş, a fost convocată la Turda dieta Transilvaniei ; Ştefan Mailat a fost ales, după dorinţa nobilimii, voievod al Transilvaniei, deşi atitudinea sa proferdinandistă era de mult cunoscută. Regele Zápolya, prezent la lucrările dietei, a trebuit să accepte această alegere, în împrejurările în care toate forţele implicate în evenimentele din spaţiul carpato-dunărean îşi îndreptau atenţia spre Ferdinand de Habsburg.

Încă din martie 1534, Georg Reicherstorffer — care mai fusese în solie în Moldova — primise însărcinarea, din partea lui Ferdinand, de a trata cu Rareş [21]. Spre sfîrşitul anului, după consumarea episodului Gritti, tratativele au fost reluate ; un sol al lui Rareş, preotul Francisc, a fost trimis la Viena, pentru a transmite principala condiţie a domnului Moldovei : cetăţile Ciceu, Cetatea de Baltă, Unguraşul şi oraşul Bistriţa „să rămînă în mîinile sale şi în puterea sa" [22]. La 10 martie 1535, Ferdinand îi îndeplinea dorinţa [23] ; peste nici o lună, la 4 aprilie, în Iaşi, se scria actul [24] prin care Moldova accepta ca suzeran pe Ferdinand. Pentru intrarea „sub graţia şi tutela" noului rege al Ungariei, se aducea, ca argument, poziţia identică a înaintaşilor domnului moldovean — Ştefan cel Mare, Bogdan şi Ştefăniţă. De fapt, era mai mult decît un act de

---

[21] Hurmuzaki, *Documente*, II, 1, p. 83—87.
[22] *Ibidem*, p. 90.
[23] *Ibidem*, p. 91.
[24] *Ibidem*, p. 91—94.

alianță; Rareș promitea, în schimbul protecției la care se aștepta, că va veni cu trupe în ajutorul lui Ferdinand, cînd ar porni împotriva dușmanilor săi, mai ales a otomanilor și tătarilor. Făgăduia că, pe cît îi va fi posibil, nu va îngădui trecerea oștilor Porții spre stăpînirile lui Ferdinand, că nu va merge la Poartă, dacă va fi chemat, că nu va încheia alianțe cu turcii și nici nu va spori tributul, iar dacă, în viitor, s-ar vedea eliberat de suzeranitatea otomană, va trimite în fiecare an o solie care să înnoiască omagiul. Sistemul de dublă protecție, care funcționase din vremea lui Ștefan cel Mare pînă în anul bătăliei de la Mohács, părea, astfel, că se reface. Pe de altă parte, Rareș acționa și pentru o pacificare generală, pentru o diminuare a fricțiunilor dintre taberele adverse, în așa fel încît să se poată ajunge la o solidă coaliție antiotomană, întrucît el considera — așa cum îi va scrie regelui Ferdinand — că era vremea cea mai potrivită pentru o acțiune, *atunci,* cînd sultanul avea eșecuri pe frontul persan [25]. Cu tratative, cu insistențe, cu amenințări, coaliția părea că prinde viață. La 1 mai 1535, la Rîșnov, solii moldoveni și munteni, împreună cu un reprezentant al voievodului ardelean Ștefan Mailat, au semnat un „tratat defensiv de colaborare antiotomană"; unsprezece zile mai tîrziu, un „armistițiu perpetuu" s-a încheiat între cei doi regi ai Ungariei [26]. Politica pentru care

---

[25] *Ibidem,* p. 96.
[26] Radu Constantinescu, *op. cit.,* p. 77.

Petru Rareş făcuse şi sacrificii, renunţînd la protectoratul asupra cetăţilor săseşti, părea să dea roadele dorite, toţi conducătorii statelor ameninţate de puterea otomană aflîndu-se uniţi prin felurite tratate şi alianţe, care îi legau între ei, dar şi faţă de Zápolya şi faţă de Ferdinand [27] — la rîndul lor împăciuiţi prin armistiţiul de la 12 mai.

Totul nu era, însă, decît o părere. Unirea era doar pe hîrtie, nu şi în cugetele şi simţirile celor care trebuiau să o patroneze. Pe de o parte, Zápolya, prinzînd un sol al lui Rareş cu scrisori către Ferdinand, a pus mîna pe acte şi le-a trimis la Poartă [28]; pe de altă parte, rivalitatea pentru Transilvania lua acum forme noi între Petru Rareş şi Ştefan Mailat. Scriind lui Ferdinand, Rareş îi cerea să nu numească vreun voievod în Transilvania înainte de a-l întreba pe el ; „e limpede — observa N. Iorga — că se *oferea pe dînsul*" [29]. Ardealul devenea, în relaţiile cu unul sau altul din cei doi regi ai Ungariei, aproape ceea ce Pocuţia era pentru relaţiile cu Polonia.

Care era sensul acestor necontenite strădanii în privinţa Transilvaniei, care, acum, se îndrepta încet spre statutul de principat autonom ?

---

[27] *Ibidem*, p. 78.

[28] *Arhiva istorică a României*, I, 2, p. 152—154 ; amănuntul a fost dat cu prilejul unui schimb de solii între Ferdinand şi Iliaş Rareş, în anul 1552

[29] N. Iorga, *op. cit.*, p. 372.

S-au pus, de multă vreme, în evidență acțiunile întreprinse de Petru Rareș pentru a coaliza forțele celor trei principate născute pe pămîntul fostei Dacii, ca și tendința sa — aș zice : *tentația* sa, tentație de adevărat fiu al lui Ștefan cel Mare — de a fi socotit în fruntea unei asemenea confederații. Din scrisori, ca și din rapoarte diplomatice — unele consemnîndu-i aidoma cuvintele — s-a văzut că acțiunile sale în Transilvania nu erau simplul rezultat al unei conjuncturi prielnice, ci transpunerea în practică a unui plan elaborat, a unui *program*, bazat pe idei nutrite de cunoașterea unor realități. A fost foarte simplu să se tragă concluzia că unitatea românilor din spațiul intra și extracarpatic devenise un lucru cunoscut societății medievale românești. Astfel, se putea presupune, cu dreptate, că în numele acestei unități românești a acționat Petru Rareș, mai cu seamă în prima domnie și mai ales în privința Ardealului. (*Mai ales în privința Ardealului* — pentru că principatul dintre Carpați și Dunăre își avea cîrmuirea sa, românească, o dinastie de două ori seculară și Rareș, ca și tatăl său, a urmat politica alianțelor dinastice și de două ori, în cursul celor două domnii ale sale, principatele românești extracarpatice s-au aflat sub semnul acestor alianțe, patronate de socrul princiar de la Suceava ; în Transilvania, însă, unde „Unirea celor trei națiuni" exclusese participarea românească la conducerea țării, este evident că Rareș a intervenit și în numele

„națiunii“ ai cărei reprezentanți, deși majoritari, erau totuși socotiți ca tolerați).

Imediat după primele sale victorii ardelene, Petru Rareș își va proclama dreptul de arbitru al situației așa de tulburi de acolo — și am citat, la locul potrivit, acele documente din care se vede că el afirma fățiș că țara este a sa (cum scriau sibienii regelui Ferdinand la 15 decembrie 1530). Umanistul italian Paolo Giovio, cu ale cărui mărturii ne vom mai întîlni, scria, referindu-se la aceleași evenimente : „moldoveanul, mîndrindu-se de norocul ce avusese și gîndindu-se să nu lupte pentru alții, și-a băgat în cap să cuprindă Ardealul“. Marcus Pempflinger raporta și el că Rareș „cere țara pentru el“.

Interpretarea știrilor de acest fel — din surse diverse și care nu pot fi bănuite de contaminare — întărește ideea unei acțiuni conștiente, întreprinse pentru sine, chiar dacă se efectua sub haina îndeplinirii unei porunci a sultanului. *Avem în față un adevărat program politic,* de care vor trebui să țină seama și cei doi regi ai Ungariei : *„Moldoveanul nu dorește nimic mai mult pe lume decît Transilvania“* [30].

În acest program politic trebuie să se vadă expresia unui foarte puternic impuls popular, al conștiinței de neam, întemeiat pe constatarea unității de limbă, tradiții, obiceiuri etc. ? Sau poate fi adusă în discuție și ideea înaltă, abstractă, a unității derivate din unitatea ini-

---

[30] A. Veress, *Acta et epistolae...*, p. 255.

ţială, a Daciei? Cu alte cuvinte, în toată această imensă zbatere — în care s-a văzut o „repetiţie generală moldovenească" a epopeii lui Mihai Viteazul[31] — ideea Daciei a fost prezentă? Fără îndoială, numele regatului antic circula în epocă, mai ales la cărturarii străini şi autohtoni; în cercurile noastre, oamenii politici aveau s-o reînvie, în parte şi prin lumea apuseană a Renaşterii, în cazul Transilvaniei, din „orizontul" bizantin-ortodox, în cazul celorlalte două ţări româneşti.

Există temeiuri pentru a se afirma că Petru Rareş a fost animat de idealul dacic, că a avut cunoştinţă de *unitatea dacică*[32] a celor trei state carpato-dunărene.

Cam în vremea cînd el îşi începea domnia, izbucnise în lumea eclesiastică sud-dunăreană un mare scandal, un mitropolit de Smederevo încercînd să se desprindă de arhiepiscopia de Ohrida, ai cărei titulari erau în excelente relaţii cu Poarta. A urmat o lungă răzmeriţă, încheiată — cu ajutorul Patriarhiei ecumenice, al Porţii şi al... aurului — în favoarea arhiepiscopului Prohor de Ohrida. În timpul acestui mare conflict, pentru a se stabili limitele în care se întindea puterea jurisdicţională a arhi-

---

[31] Dan Zamfirescu, *Independenţă şi cultură*, Bucureşti, 1977, p. 65.

[32] Cele ce urmează reprezintă o formă rezumată a comunicării *Petru Rareş şi idealul dacic*, citită în şedinţa din 25 aprilie 1980 a Institutului de Istorie şi Arheologie

episcopiei de Ohrida, s-a apelat la celebra culegere juridică, *Sintagma* sau *Pravila* lui Matei Vlastares. În această carte, un capitol privea arhiepiscopia Justiniana Prima, fundație a împăratului bizantin Justinian I (527—565), pe care cărturarii de mai tîrziu au identificat-o cu Ohrida ; cu privire la întinderea jurisdicției arhiepiscopiei întemeiate de Justinian, în *Sintagmă* se citează o *novella* a acestui împărat, în care, între ținuturile aflate sub oblăduirea Justinianei Prima sînt și Dacia Mediterranea și Dacia Ripensis. Cu prilejul conflictului din sec. XVI, s-a adus, desigur, în discuție întinderea puterii jurisdicționale a scaunului de la Ohrida și atunci, pentru intepretarea *novellei*, un călugăr cărturar de la Muntele Athos, Macarie (egumenul mănăstirii Hilandar, veche ctitorie sîrbească), a „tălmăcit" termenii geografici din *Sintagmă* cu ajutorul *Geografiei* lui Ptolemeu. Ori, cele două Dacii — Mediterranea și Ripensis — au fost create în sudul Dunării *după* retragerea administrației romane din Dacia (sec. III e.n.), în vreme ce *Geografia* lui Ptolemeu e din veacul anterior ! În chipul acesta, Daciile din *novella* lui Justinian au fost identificate — destul de nebulos, dealtminteri — cu principatele românești nord-dunărene. În această „tălmăcire" despre „țările dacice și despre hotarele lor", se arată că „Dacia... este Țara Moldovlahia și Ungrovlahia, care și Muntenia se cheamă", în vreme ce „Dacia Mediteranea acum este Hațegul și Ardealul și Munca-

ciul"[33]. Din acest pasaj, interpolat în textul *Sintagmei* lui Matei Vlastares, s-a născut legenda despre dependența eclesiastică a Moldovei și Țării Românești de scaunul de la Ohrida, simplă legendă, lipsită de temeiuri logice și documentare, după cum au arătat istoricii M. Lascaris (1927) și T. Simedrea (1967)[34]

„Tălmăcirea" lui Macarie datează din 1526—1528. Cîțiva ani mai tîrziu, *Macarie însuși a venit în Moldova și a fost primit de Petru Rareș.* Faptul s-a petrecut la Vaslui, în martie 1533 și ni s-a păstrat actul care a consemnat rezultatul acestei întrevederi : Rareș și soția sa au devenit „ctitori ai mai sus-zisei mănăstiri, ca să se numească de acum mănăstirea domniei-noastre", făgăduind cîte 3 000 de aspri anual, plus alți 300, de „cheltuială celor trimiși" și cu adausul că dacă țara se va mîntui „din mîinile neamurilor străine, nu numai aceste mai sus-scrise vom da, ci și mai multe"[35].

---

[33] Damaschin Mioc, *Date noi cu privire la Macarie tipograful,* în „Studii" 2/XVI, 1963, p. 432—433. Pasajul tipărit în 1956 de istoricul sîrb G. Sp. Radojičic, fusese comentat încă din 1958 de P. P. Panaitescu într-un studiu apărut în 1961 (cf. P. P. Panaitescu, *Contribuții la istoria culturii românești,* București, 1971, p. 332), în care identitatea cu tipograful omonim este respinsă.

[34] Vezi, recent, și Mihai Maxim, *Les relations des Pays Roumains avec l'archevechê d'ohrid, à la lumière de documents turcs inédits,* în „Revue des Etudes Sud-Est Européennes", 4/XIX, 1981, p. 653—671

[35] *D.I.R.,* 1/XVI, nr. 323, p. 357.

E lesne de imaginat că între subiectele discutate de Rareş şi Macarie de la Hilandar a fost şi conflictul eclesiastic sud-dunărean ; dovada abordării acestui subiect o constituie înscrierea, în marele pomelnic al mănăstirii Bistriţa, a numelui arhiepiscopului Prohor de Ohrida şi al colaboratorului său foarte apropiat, mitropolitul Nicanor de Novo-Brdo. Acest din urmă personaj e tocmai cel care a introdus „tălmăcirea" (explicaţiile) lui Macarie cu privire la „ţările dacice" în *Sintagma* lui Matei Vlastares.

În acea primăvară a anului 1533, în contextul politic abia evocat în paginile precedente, egumenul Macarie a vorbit aceluia care se dorea şi stăpîn al Transilvaniei, despre *unitatea dacică* a celor trei principate carpato-dunărene [36]. Se introduce, astfel, un element nou în înţelegerea strădaniilor lui Rareş de a-şi păstra şi a-şi întări influenţa în Transilvania. Cînd, spre sfîrşitul anului 1535, va circula zvonul încheierii unei noi înţelegeri între Rareş şi Zápolya, autorul unui raport diplomatic va adăuga cuvintele reproduse deja : „Moldoveanul nu doreşte nimic mai mult pe lume decît Transilvania".

---

[36] Vezi, în această privinţă, Manole Neagoe, *Problema unităţii ţărilor române în secolul al XVI-lea*, în „Revista arhivelor", 4/LII, 1975, p. 428—431 (cu replica lui C. Rezachevici, *„Neam" şi „naţiune". Unirea politică a ţărilor române sub Mihai Viteazul. Critica unor interpretări*, în „Revista de istorie", 9/30, 1977, p. 1714—1715) şi Ştefan Andreescu, *Restitutio Daciae*, Bucureşti, 1980.

În aceeași zi cînd, din Camenița, se scriau aceste cuvinte, în Moldova se alcătuia (1 decembrie 1535) o scrisoare de acreditare pentru Grigore Rosenberger, trimis în solie la regele Ferdinand[37]. Omul lui Rareș ducea, se pare, un răspuns complet *(relatione plena)* la o solie pe care o purtase în Moldova un anume Michael Posgay[38]; din drum, acesta a trimis regelui o scrisoare, pentru a se scuza de întîrzierea provocată de o boală. Anunțînd că anumite răspunsuri urmează să le prezinte personal regelui, Posgay îi comunica îndemnul pe care Rareș i-l adresa, lui și fratelui său, împăratul Carol, „ca să se pornească îndată toate oștile Majestății Sale, deoarece acum a și sosit timpul, căci Satana l-a și luat pe împăratul turcilor [războiul din Persia era în plină desfășurare — *n.ns.*] și împreună cu el și trupele sale". Domnul Moldovei mai ruga pe Ferdinand „să trimită un alt om la regele Poloniei pentru a pregăti pacea"[39]. *Cu aceasta, se definesc cele două principale direcții ale politicii lui Petru Rareș din următorii doi ani: campania antiotomană și reglementarea conflictului cu regatul polon.* Regele Ferdinand îi cerea să-l ajute în supunerea Transilvaniei, al cărei voievod, Ștefan Mailat, trecuse în tabăra lui Zápolya. Alături de Ferdinand rămăsese numai cetatea Sibiului.

---

37 A. Veress, *op. cit.*, p. 254.
38 *Ibidem*, p. 255—256.
39 *Călători străini*, I, p. 371.

Primele luni ale anului 1536 au adus unele clarificări. La 8 ianuarie, Soliman Magnificul, încheind campania din Persia, s-a întors în capitala sa de pe malurile Bosforului și curînd se va zvoni că intenționează să trimită oastea pentru „a pedepsi pe Moldovean și pe transilvăneni pentru moartea lui Gritti“ [40]. Pe de altă parte, în raporturile cu Ferdinand schimbul de solii se făcea cu greutate, știrile ajungeau cu întîrziere, diplomații se încurcau pe drumuri ocolite, așa încît — deși Rareș promisese lui Ferdinand, prin Posgay, că va interveni în Ardeal dacă regele însuși va avea inițiativa, trimițînd, cu măcar 1 000 de călăreți, în Maramureș, pe Balthasar Bánffi (rudă a sa, prin doamna Elena-Ecaterina Brancovici) — toate proiectele au devenit inutile în fața succesului lui Mailat, care la 29 februarie a supus și cetatea Sibiului.

Doi soli ai lui Ferdinand de Habsburg porniseră, în ianuarie 1536, către Moldova : Bánffi și Marc Pempfflinger (căruia arhiducele-rege îi dăduse titlul de „baron de Ciceu și Cetatea de Baltă“, deși acestea făceau parte dintre posesiunile lui Rareș...). Cu ei, se întorcea și Grigore Rosenberger. Cei doi soli au ajuns în Moldova la date diferite (mai întîi Bánffi, în primele zile ale lunii martie) ; pe cînd ei își îndeplineau misiunea la curtea lui Rareș, au sosit acolo și soli ai sultanului și ai lui Zápolya. Soliman îi cerea participarea la cam-

---

[40] Hurmuzaki, *Documente,* II, 1, p. 104 (raport din 4 aprilie 1536).

pania împotriva lui Ferdinand de Habsburg, proiectată împreună cu Zápolya ; în schimbul acestei participări (era vorba de 6 000 de oameni, în timp ce domnul Munteniei urma să dea numai 4 000), sultanul promitea că „îl va ierta de moartea lui Gritti și că ar încuviința ca el [Rareș] să dobîndească pe veci pămînturile și stăpînirile pentru care se poartă război cu regele Poloniei“ [41]. La promisiunile sultanului se adăugau acelea ale lui Zápolya, dar Rareș, „fără a ține seama de făgăduielile unuia și altuia, nu a primit cererea să dea trupe“ pentru campania antihabsburgică [42]. În ceea ce privește acțiunea cerută de Ferdinand — intervenția în Ardeal în sprijinul său — Rareș a atras atenția solilor ferdinandiști că situația se schimbase prin căderea Sibiului : „Acuma, însă, după pierderea Sibiului — raportau cei doi soli — este mai greu să meargă înainte cu expediția în Transilvania, din faptul că el are mulți care îi sînt dușmani, anume turcul, tătarii, regele Poloniei și Ioanisbeck [Zápolya] și nu ar putea ține piept puterii lor, fără ajutorul osebit al trupelor Majestății Voastre sau al împăratului [Carol Quintul]. *Mai ales că, dacă ar începe războiul, nimeni nu i-ar da ajutor, deoarece Majestatea Voastră, de cînd a luat conducerea, nu i-a dat pînă acum nici un sprijin la cererile sale repetate*“. Cu condiția ca și Ferdinand să trimită

[41] *Călători străini*, I, p. 376—377.
[42] *Ibidem*, p. 377.

cîteva mii de oameni, domnul Moldovei se arăta, totuși, gata „nu numai să ocupe Transilvania, dar chiar *să atace părțile de sub ascultarea sultanului și tot imperiul turcesc, cu întreaga sa putere...*" [43].

Discuția aceasta a avut loc, probabil, la începutul lunii mai 1536, după care solii au luat drumul întoarcerii. În scurt timp, Rareș a primit o grea lovitură : la 25 mai, oamenii lui Zápolya au ocupat cetatea Ungurașul [44]. Mînios, domnul Moldovei a trimis știre grabnică celor doi soli ferdinandiști, anunțîndu-i să se pregătească cu trupe „ca să intrăm împreună [...] în Transilvania". Pentru a stabili detaliile acestei colaborări — care era să nu se mai întîmple niciodată — cei doi au trimis în Moldova pe un alt nobil maghiar, din aceeași tabără ferdinandistă, Petru Gerendi. Spre sfîrșitul lunii iulie, el s-a întors la Košice, în Slovacia, unde rezidau cei doi diplomați ; raportul lor, din 31 iulie, reproduce cuvintele pe care Rareș le-a spus lui Gerendi și din care se deslușește atitudinea sa față de problemele cu care era confruntat și se întrezăresc, mai precis conturate, ideile sale cu privire la campania antiotomană : „Eu sînt gata să slujesc pe Majestatea Cezaree și catolică [împăratul Carol] și pe cea regească [regele Ferdinand] și toată creștinătatea, *punîndu-mi capul și domnia mea și nu-mi voi cruța nici viața, nici averea, ci sînt pregătit să înfrunt*

---

43 *Ibidem*, p. 377 (subl. ns.).
44 A. Veress, *op. cit.*, p. 266, n. 1.

toate primejdiile pentru apărarea creştinătăţii şi pentru binele obştesc, numai doar ca Majestăţile Lor să-şi dea concursul şi sprijinul *ca să pot să-mi urmez gîndul meu mai uşor şi fără vătămarea mea şi a acestei ţări a Moldovei.* Căci de pretutindeni sîntem înconjuraţi, şi eu, şi ţara mea, de mari duşmani. Dacă voi face vreo expediţie militară, aceştia se vor ridica împotriva mea şi dacă nu voi avea cine să-mi dea ajutor şi voi fi părăsit de Majestăţile Lor, voi pieri şi eu, împreună cu ţara". Cu numai 5 000 de oameni, trimişi de Habsburgi cu cîteva „maşini de război, de cele ce sparg zidurile", Rareş se angaja să aducă sub control habsburgic „întreaga ţară a Transilvaniei". Gîndul său, însă, ţintea mai departe : „Iar cînd vor veni Majestăţile Lor să facă o expediţie generală împotriva turcilor, să trimită 15 000 de oameni, la care voi adăuga din ţara mea 45 000 de oameni aleşi, 20 000 ai Transilvaniei şi 25 000 ai Ţării Româneşti". Expediţia „generală" era gîndită „pînă la Constantinopol" [45]. O adevărată cruciată...

Profitînd de prezenţa, la Oradea, a unui sol al lui Carol Quintul, arhiepiscopul Ioan de Lund, Rareş a trimis acolo pe marele său vistiernic, Mateiaş, care avea şi misiunea de a tatona căile posibile pentru redobîndirea Ungurașului. Vistierul Mateiaş s-a adresat arhiepiscopului de Lund, avînd cu el dese întîlniri, în cursul cărora i-a făcut cunoscute pla-

---

[45] *Călători străini,* I, p. 378 (subl. ns.).

nurile domnului Moldovei, pentru ca, la rîndul său, diplomatul imperial să le transmită împăratului. Și, în adevăr, aceste vești au fost consemnate în raportul din 6 septembrie 1536 [46] : „...vistiernicul voievodului moldovean, principe fără îndoială foarte puternic, [...] mă vizitează adeseori în taină și cere să nu se încheie pacea cu Ioan voievod [Zápolya, al cărui titlu regal nu era recunoscut de către ferdinandiști]. Promite că, la oricare cerere a mea, domnul său va veni cu 30 000 sau 40 000 de ostași dintre cei mai buni și va supune Transilvania sub ascultarea regelui Ferdinand, iar dacă Majestatea Voastră va întreprinde ceva pe uscat contra turcilor, domnul său se va prezenta în slujba Majestății Voastre cu 60 000 pînă la 80 000 de ostași foarte bine pregătiți".

Toate aceste tratative și discuții nu au avut nici un rezultat pozitiv. Redobîndit pe hîrtie, Ungurașul a rămas în stăpînirea efectivă a oamenilor lui Zápolya, de la care va fi cumpărat, cu 6 000 de florini, de Ștefan Mailat [47]. Carol Quintul a părăsit ideea reconcilierii celor doi regi ai Ungariei și a întrerupt tratativele de la Oradea. Planul expediției în Ardeal a rămas doar în corespondența diplomatică, iar cruciata — doar un proiect de viitor.

---

[46] B. P. Hasdeu, *Arhiva istorică a României*, I, 1, București, 1864, p. 48 ; Hurmuzaki-Densușianu, *Documente*, II, 4, p. 103—104 (urmăm, cu ușoare modificări, traducerea lui Hasdeu).

[47] Radu Constantinescu, *op. cit.*, p. 82—86.

Lipsite de un rezultat pozitiv au fost și încercările de aplanare a conflictului moldo-polon. Incursiunile au continuat și în cursul anului 1535, cu incendieri și prădăciuni [48], nelipsind, însă, nici unele schimburi de soli [49]. Rugat de Rareș, regele Ferdinand a intervenit, propunînd lui Sigismund al Poloniei să accepte un armistițiu [50] (ianuarie 1536). Solul lui Ferdinand, croatul Ștefan Glinčić, trebuia să obțină acordul regelui polon pentru tratative și apoi să meargă el însuși în Moldova ; dar, încurcat pe drum cu ceilalți doi soli ai lui Ferdinand (Bánffi și Pempfflinger), Glinčić n-a reușit decît să predea lui Sigismund scrisoarea, fără să mai ajungă în Moldova ! Răspunsul regelui polon — dat din Wilno, capitala Lituaniei, unde se afla din pricina războiului cu marele cnezat al Moscovei — era limpede : „cu acest român" *(cum isto ipso Valacho)* nu se putea încheia o pace folositoare [51]. Cu toate acestea, la 4 februarie 1537 regele Ferdinand comunica lui Rareș că a obținut un armistițiu din partea lui Sigismund [52] ; după dorința domnului Moldovei, Ferdinand a obținut, în aprilie, prelungirea pentru cîțiva ani

---

[48] Hurmuzaki-Bogdan, *Documente,* Supliment, II, 1, p. 80—86.

[49] *Ibidem,* p. 81, 87—88.

[50] Hurmuzaki, *Documente,* II, 1, p. 97 (din 7 ianuarie) ; Hurmuzaki-Densușianu, *Documente,* II, 4, p. 106 și Hurmuzaki-Bogdan, cit., p. 88—89 (din 20 ianuarie).

[51] Hurmuzaki-Densușianu, cit., p. 107 și Hurmuzaki-Bogdan, cit., p. 90—91 (6 martie 1536).

[52] Hurmuzaki, *Documente,* II, 1, p. 119.

a armistițiului, căzîndu-se de acord ca tratativele de pace să se desfășoare la Cracovia [53]. Reprezentanții lui Ferdinand erau baronul de Wartenberg și un jurist elvețian, Claude Chansonette (numit în documente *Claudius Canciuncula*), „specialist în probleme de drept internațional" [54], iar solul Moldovei — Grigore Rosenberger. În aceeași lună, Rareș scria lui Ferdinand că regele polon a fixat data de 20 mai pentru încheierea păcii [55], dar tratativele s-au dovedit mult mai spinoase, așa încît abia la 15 iulie 1537 comisarii regali au putut trimite domnului Moldovei, prin Rosenberger, proiectul de tratat (cu aceeași dată) însoțit de lămuriri mai ample și o scrisoare cu noi stăruințe pentru acceptarea condițiilor lui Sigismund [56]. Dar condițiile lui Sigismund — pe care chiar un raport contemporan le judeca drept multe și aspre *(tante conditioni et aspere)* [57] — erau prea depărtate de ceea ce Rareș însuși, într-o scrisoare trimisă la 3 iulie din tabără *(ex castris nostris)* arătase că ar fi dispus să accepte, anume : un armistițiu pentru o perioadă mai îndelungată (3—6 ani) în care — pînă la o mediațiune acceptată de toți — asupra Pocuției să nu se exercite stăpînirea nici uneia din cele două părți interesate [58].

---

[53] *Ibidem*, p. 120—124.
[54] D. Ciurea, *op. cit.*, p. 11.
[55] A. Veress, *op. cit.*, p. 270—271.
[56] Hurmuzaki, *Documente*, II, 1, p. 137—144.
[57] Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, XI, p. 35 (din 8 august 1537).
[58] Hurmuzaki, *Documente*, II, 1, p. 136—137.

Față de acestea, i se propunea renunțarea la pretenția asupra Pocuției, urmînd, însă, ca în răstimp de doi ani să aibă loc și mediația.

Tot din tabără, la 24 iulie, Rareș a răspuns atît regelui, cît și diplomaților ferdinandiști [59]. Ambele scrisori dezvăluie același spirit ferm și neînduplecat întru apărarea demnității țării pe care o conducea. În scrisoarea către rege, Petru Rareș strecura iarăși aluzii cu privire la relațiile sale cu sultanul : „Țara aceasta e a prea-înălțatului și nebiruitului împărat turcesc, domnul meu cel prea-milostiv, și ne-a dat-o nouă s-o stăpînim : să trăiască Măria Sa împărătească ! [...] Și mai nădăjduim că pentru apărarea țării împăratului va veni cu oaste turcească" [60]. Adevărul e că, după toate probabilitățile, *în acel moment relațiile cu Poarta erau rupte.* Paolo Giovio, contemporan cu evenimentele, a consemnat știrea că Rareș a suspendat plata haraciului [61] ; această știre nu se poate raporta decît la intervalul imediat anterior campaniei moldovenești a lui Soliman, din 1538. Afirmații ca acelea reproduse din scrisoarea către regele polon erau menite doar să producă impresie. Diplomaților trimiși de Ferdinand li se adresa, însă, în alt chip : „noi, din partea aceasta a țării Măriei Sale craiului *am fost și sîntem de apărare, ca un scut, și dinspre tătari, și dinspre turci.* Ci Măria Sa

---

59 *Ibidem,* p. 147 (către rege), 147—148 (către comisari).

60 N. Iorga, *Scrisori...,* p. 198—199.

61 *Arhiva istorică a României,* II, 1865, p. 36.

socoate toate acestea drept un lucru de nimic...". Rareş afirma, astfel, cu deosebită claritate, concepţia sa despre rosturile politice ale Moldovei în această parte a Europei, concepţie pe care o moştenise, dealtfel, de la înaintaşii săi ; ea făcea parte din moştenirea politică a lui Ştefan cel Mare, care o afirmase în repetate rînduri (1475, 1477, 1503), fiind apoi însuşită şi de monarhii vecini.

Totuşi, după ce o nouă revărsare de mînie a fost trecută pe hîrtie, Rareş a pus să se scrie o altă scrisoare, către aceiaşi soli ferdinandişti şi trimisă prin acelaşi Rosenberger, care o va preda la 6 august, anunţînd că, de hatîrul regelui Ferdinand şi ca să nu mai curgă sînge creştin, lăsa regelui polon veşnica stăpînire a acelei ţări a Pocuţiei („sit terra illa Pokwciensis assignata omni iure Serenissimo Rege Polonie possidenda imperpetuum") [62]. Dar la Cracovia această scrisoare nu a fost luată în serios (nici nu pare să fi fost trimisă cu o asemenea intenţie !), aşa că la începutul toamnei era limpede că negocierile nu aveau deloc sorţi de izbîndă [63]. După tratative şi ameninţări (Sigismund ameninţase că va năvăli în Moldova cu 70 000 de ostaşi, la care Rareş i-a răspuns, ironic, că ar avea nevoie, ca să facă aşa ceva, de 70 000 de vase cu bani de aur...), discuţiile de la Cracovia au fost întrerupte, continuînd numai pregătirile militare, care, dealtfel, nu conteniseră în tot acest

---

[62] Hurmuzaki, *Documente*, II, 1, p. 149.
[63] *Ibidem*, p. 167—168 (din 3 octombrie 1537).

răstimp [64]. Dar campania proiectată de regele Sigismund împotriva Moldovei *(generalis bellica expeditio)*, pentru care adunase 60 000 de călăreți [65], nu s-a mai produs din cauza răzvrătirii șleahtei, nemulțumită de prea mulți ani de război — al treilea război cu Moscova se desfășura tocmai în această perioadă (1534—1537). Petru Rareș întreținuse, în această vreme, relații diplomatice cu Moscova, încercînd chiar să obțină pacea atît de dorită prin presiuni exercitate de către boierii-epitropi (regenți) care cîrmuiau Moscova în timpul minoratului lui Ivan al IV-lea. Aceste încercări, atestate în 1536 și 1537 [66], nu au avut, însă, nici ele un rezultat pozitiv și încheierea păcii polono-moscovite nu a influențat relațiile moldo-polone.

În toamna lui 1537, regele Sigismund a reluat strădaniile pentru organizarea expediției în Moldova, întîmpinînd aceleași dificultăți din partea șleahtei : „ordo equester", dornic de pace și libertăți (confirmate prin privilegii regale !), refuza să răspundă chemărilor regale. La auzul unor asemenea știri, firește, Petru Rareș a fost cuprins de bucurie, iar un document de la sfîrșitul anului 1537 zugrăvește starea de spirit a ambelor tabere ; în

---

[64] Hurmuzaki-Bogdan, *Documente*, Supliment, II, 1, p. 92—100 (instrucțiuni regale pentru pregătiri de război, din iunie 1536 pînă în aprilie 1537).

[65] Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, XI, p. 35.

[66] P. P. Panaitescu, *Petru Rareș și Moscova*, cit., p. 9—10.

același document se adaugă amănuntul, deosebit de interesant, că Rareș, ca să-și bată joc de dificultățile regelui polon, — *dar și ca să-i încurajeze pe moldovenii săi, într-un moment de mare încordare* — organizase „un fel de jocuri în capitală și în alte locuri", punînd oameni pricepuți să întruchipeze persoana regelui și pe fruntașii șleahtei și să imite înfruntările dintre ei.

Eșecul tuturor încercărilor de mediere în conflictul moldo-polon și pericolul tot mai evident al invaziei otomane — menționat și în documentul comentat acum, de la sfîrșitul lui 1537, ceea ce arată încă o dată rostul adevărat al cuvintelor lui Rareș din scrisoarea de la 24 iulie — l-au îndemnat pe domnul Moldovei să se adreseze direct împăratului Carol Quintul. Solul său, episcopul Vasile, a părăsit țara la începutul toamnei — scrisoarea către împărat e datată „din Hîrlău"[67] *(ex arce Bahloviense)*, 14 septembrie 1537 — îndreptîndu-se către Veneția; acolo, trebuia să se întîlnească cu unul din agenții lui Carol Quintul, Dionisio della Vecchia, către care ducea și o scrisoare a lui Rareș, scrisă *în sîrbește*[68]. Acest agent diplomatic era, de fapt, un sîrb, se numea Bojidar Vuković și lui i se datorește întemeierea tipografiei sîrbești de la Vene-

---

[67] Al. Ciorănescu, *Petru Rareș și politica orientală a lui Carol Quintul*, în „A.R.M.S.I.", s. III, t. XVII (1936), m. 12, p. 11—12; idem, *Documente privitoare la istoria românilor culese din arhivele din Simancas*, București, 1940, p. 17—18.

[68] Idem, *Petru Rareș și politica orientală...*, cit., p. 11.

ția[69]. Socotindu-se descendent al familiei Brancovici, el trebuia considerat drept rudă a soției lui Rareș. Nu întîmplător scrisoarea îi fusese adresată lui și îi fusese redactată în limba sîrbă. Della Vecchia (alias Vuković!) a preluat epistola lui Rareș către împărat și, după discuții cu episcopul Vasile, care i-a lămurit pasajele cifrate, a trimis-o împăratului, în Spania, la 7 decembrie, alăturîndu-i și „cifrul", grație căruia scrisoarea este inteligibilă și pentru noi. Numindu-l pe împărat *Doctor Froim* (la Veneția exista, realmente, o familie evreiască, Ephraim, căreia i-au aparținut mai mulți medici), Rareș i se adresa astfel : „Generosule domn, stimate prieten, ne rugăm de Domnia Voastră ca de un prieten necunoscut și credem că pentru reciproca noastră prietenie nu va refuza Domnia Voastră să se ostenească pentru noi. Rugăm, deci, pe Domnia Voastră, ca pe un amic de încredere, ca *să binevoiască Domnia Voastră să ne viziteze curînd, pentru a ne lecui de boala noastră,* căci noi, pentru osteneala Domniei Voastre, vom îngriji o sumă de bani buni, adică 3 000 ducați. [...] Iar ca să înțeleagă Domnia Voastră despre boala noastră și în ce fel s-a întîmplat, iată că au trecut doi ani, sau puțin mai mult, de cînd, fiind la baie, în vreme de iarnă, pe cînd am ieșit din baie ne-a lovit un vînt rece, și așa urechea noastră

---

[69] Andrei Pippidi, *Hommes et idées du Sud-Est européen à l'aube de l'âge moderne*, București, 1980, p. 39—40, 260—261.

dreaptă din vremea aceea e parcă ar fi astupată și astfel ne țiuie urechea, parcă ar bate un vînt necontenit în ureche". „Boala", căpătată la vreme de iarnă, e întoarcerea sultanului din Persia (deși nu trecuseră tocmai doi ani) ; propunerea de „vizitare" însemna trimiterea oștilor, iar promisiunea recompensei de 3 000 de ducați însemna că domnul Moldovei va pune la dispoziție un corp de oaste de 25 000 pînă la 30 000 de oameni. Se pare că împăratul i-a răspuns, căci în primăvara anului 1538 o altă scrisoare moldovenească va sosi în Spania. Dar încetineala — în parte, justificată de greutățile care trebuiau depășite — cu care se puneau în practică planurile de cruciată ale lui Carol Quintul a făcut ca și aceste strădanii să rămînă fără vreun efect pozitiv, inițiativele împăratului fiind depășite de evenimentele din vara și toamna anului 1538.

*

Lui Petru Rareș i se reproșează că s-a bazat prea mult pe alianța sa cu Habsburgii. Faptul este de netăgăduit, însă în acea perioadă Habsburgii reprezentau un element care s-ar fi putut opune cu succes expansiunii otomane. În această atitudine a domnului român nu trebuie să se vadă expresia unui nerealism politic ori a unei nepriceperi sau nechibzuinți. Trebuie să se țină seama că vechiul echilibru de forțe în care se aflase pînă atunci Moldova fusese distrus prin dispariția regatului ma-

ghiar ; cei doi regi ai Ungariei luptau mai mult pentru întinderea stăpînirilor lor, ca și regele Poloniei, dealtfel. Zápolya și Sigismund încheiaseră tratate cu sultanul. În cine își mai putea pune speranțe noi domnul Moldovei ? Habsburgii erau, totuși, în apogeul puterii lor, în împărăția lor Soarele nu apunea niciodată (cum îi plăcea lui Carol Quintul să spună) ; spre împărat se îndreptau privirile tuturor celor care vedeau în cruciata plănuită de el o cale de a scăpa de oprimarea otomană. Momentul era oarecum asemănător cu acela pe care îl va trăi Mihai Viteazul, la sfîrșitul aceluiași veac ; și, ca și Mihai, Petru Rareș nu a avut de ales decît între sultan și împărat. Alegerea a fost, în ambele cazuri aceeași : suveranitatea țării sale.

Capitolul IV

„PE UN DRUM NEUMBLAT ȘI ASPRU..."

Eșecul tratativelor lasă deschisă calea rezolvărilor prin lupte. Și altfel, Petru Rareș se afla „în tabără" încă din vara anului 1537, fie pentru a interveni în Transilvania, la cererea lui Ferdinand de Habsburg, fie pentru a tranșa conflictul cu regele Sigismund altfel decît prin discuții a căror sterilitate s-a văzut numaidecît. Anul 1538 — *cel mai greu an al domniei lui Petru Rareș și unul din anii de mare cumpănă pentru Moldova* — urma să aducă în scenă ostașii de care domnitorul era așa de mîndru.

*

Din noiembrie 1537, incursiunile reciproce pe granița moldo-polonă au început să ia amploare ; unități ale armatei permanente a regatului polon au intrat în Moldova chiar în acea lună ; în replică, Rareș a intrat în sudul Poloniei, în ianuarie 1538, cu o trupă de 20 000 de oameni ; urmărit la întoarcere, a

zdrobit într-o luptă pe malul Siretului, la 1 februarie, detașamentul polon care-l urmărea [1]. Înfrîngerea aceasta, care a adus moartea cîtorva sute de șleahtici, a determinat, în cele din urmă, Seimul să aprobe impozitele pe care regele le ceruse cu insistență pentru a avea banii cu care să tocmească oastea de mercenari.

Evenimentele se precipitau; la 8 februarie, la Roma, s-a închegat Liga Sfîntă, prezidată de papa Paul al III-lea și din care făceau parte Carol Quintul, fratele său Ferdinand, rege al Ungariei, și dogele Veneției. Două săptămîni mai tîrziu, la 24 februarie, la Oradea, cei doi regi ai Ungariei (Ioan Zápolya fusese încoronat la 10 noiembrie 1526 la Alba Regală, iar Ferdinand de Habsburg la 17 decembrie același an la Pozsony) au încheiat un acord — mijlocit tot de papa Paul — în baza căruia Ferdinand renunța la stăpînirea Transilvaniei și Ungariei răsăritene în favoarea lui Zápolya, urmînd ca acesta să i le lase după moarte (nu era căsătorit și se spera că nici nu va fi). Legăturile lui Zápolya cu Poarta erau, teoretic, anulate. Coaliția europeană antiotomană era aproape încheiată.

În fața acestor pregătiri, care nu puteau rămîne ascunse, oricît de secrete ar fi fost tratativele și schimburile de scrisori, Soliman nu putea rămîne indiferent. A încercat, întîi, să îndepărteze Moldova de Liga Sfîntă prin

[1] Hurmuzaki-Bogdan, *Documente*, Supliment II, 1, p. 103—104.

ceea ce s-ar numi o diversiune internă. Sultanul știa că o parte a marii boierimi era ostilă domnului, din cauza atitudinii sale autoritare; unii dintre boieri i se adresaseră chiar, în ascuns, comunicîndu-i nemulțumirile lor. Profitînd de aceste nemulțumiri, dar și cu gîndul la stăpînirea Transilvaniei, Soliman ar fi vrut să pornească mai de mult împotriva Moldovei lui Rareș, dar — cum scrie Verancsics, unul din adversarii domnului de la Suceava — „s-a temut [...] ca nu cumva, cînd ar încerca el să ocupe Transilvania, sau Țara Românească, sau Moldova, toate aceste țări să se unească împreună și să se apere..." [2]. Pe de altă parte, însă, e tot atît de adevărat că din mai pînă în noiembrie 1537 sultanul fusese ocupat cu fantezista campanie din Italia, vizînd cucerirea regatului napolitan și a... Romei și căreia i-a pus brusc capăt, din motive cu totul nelămurite [3]. Este vremea — vara și toamna lui 1537 — cînd, cum am văzut, Rareș s-a adresat împăratului Carol, cînd, suspendînd plata haraciului, și-a manifestat pe față atitudinea antiotomană și cînd — după mărturia aceluiași Verancsics — aduna oaste lăudîndu-se că „nu împotriva altora se înarmează, ci împotriva otomanilor" [4]. Organizarea Ligii Sfinte — în cadrul căreia Petru Rareș intrase prin însuși faptul că încheiase în 1535 tratatul

---

[2] *Călători străini,* I, p. 418.

[3] Aurel Decei, *Istoria Imperiului otoman,* cit., p. 183—184.

[4] *Tesaur de monumente istorice,* III, 1864, p. 154.

cu Ferdinand de Habsburg — a fost de natură să-l determine pe sultan să pornească la acțiune. Răspunzînd boierilor care îl chemau — *punîndu-i, însă, condiția să nu ocupe țara pentru el, să nu facă omoruri, prădăciuni, robiri, să nu schimbe legile și credința țării, ci doar să li-l schimbe pe Petru vodă* — sultanul și-a trimis solii în Moldova; primiți la curte, în sala sfatului domnesc, solii otomani au înmînat logofătului o scrisoare și au îndemnat pe boieri — *cu domnul de față!* — să-l prindă pe voievod și să-l trimită legat la Poartă, ceea ce, se înțelege, boierii au refuzat[5]. Verancsics, care a notat aceste detalii, nu a precizat și *data* acestui episod, dar poate nu sîntem departe de adevăr fixîndu-l în primăvara anului 1538, cînd sultanul mai spera, poate, să rezolve problema moldovenească fără război. Dar în luna iunie[6] expediția împotriva Moldovei era hotărîtă și sangeacbeilor și beilerbeilor li s-a trimis poruncă să se pregătească în cel mai scurt timp de război și să vină la Istanbul pentru noi și definitive instrucțiuni. E de crezut că la această decizie a contribuit și solia regelui polon, trimisă sultanului prin Erasm Kretkowski, castelan de Brest; instrucțiunile date acestui sol la 7 mai 1538[7] cu-

---

[5] *Ibidem*, p. 154—155.

[6] *Cronici turcești privind țările române*, I, București, 1966, p. 261 (cronica lui Mustafa Gelalzade).

[7] Iancu Bidian, *Moldova în tratativele polono-otomane într-un document din 1538*, în „S.M.I.M.", VII, 1974, p. 310—319.

prindeau invitația la o acțiune comună în Moldova: „ceea ce înainte fusese sfătuit și îngăduit de către înălțimea Voastră imperială, cu privire la pedepsirea valahului, Majestatea Regală a hotărît să se împlinească. Din care pricină Majestatea Regală roagă că dacă Majestatea Sa îl va lovi cu război [pe domnul Moldovei] să binevoiască și Înălțimea Voastră imperială să se îndrepte împotriva lui și să-l înlăture din demnitatea pe care o deține acum". După solul polon purtător al îndemnului de a pune în aplicare înțelegerile mai vechi, a sosit și știrea că, la 18 iunie, la Nisa, Carol Quintul și regele Francisc I al Franței — pînă atunci dușmani neîmpăcați, Francisc fiind și unul din aliații sultanului — încheiaseră un armistițiu pentru zece ani. Cu aceasta, Liga era pregătită de război; flota ei — o mare flotă, pusă sub comanda amiralului genovez Andrea Doria — urma să lovească stăpînirile otomane din Mediterana, pentru ca, în primăvara anului următor, în frunte cu însuși Carol Quintul, să pornească spre Constantinopol [8].

Replica otomană nu mai putea să întîrzie, nu se putea aștepta să se pună pe picior de luptă și oștile de uscat ale Ligii. Încredințînd lui Barbaros Hayreddin, amiralul flotei otomane, apărarea posesiunilor din Mediterană (el va repurta o strălucită victorie asupra flotei Ligii de sub comanda lui Andrea Doria la

---

[8] Al. Ciorănescu, *Petru Rareș și politica orientală...*, cit., p. 13—14.

28 septembrie 1538, într-un golf albanez, la Preveza), Soliman a pornit la 8 iulie din Constantinopol [9], spre Adrianopol. Scopul expediției nu era încă anunțat; solul polon, Erasm Kretkowski, fusese oprit la Poartă și nu a plecat de acolo decît odată cu sultanul. Zece zile mai tîrziu, la 18 iulie, sultanul cu fiii săi (Mehmed și Selim) au ajuns la Adrianopol. Abia aici s-a anunțat că „războiul sfînt“ *(gazâ)* era îndreptat împotriva Moldovei, cu scopul de „a o alipi împărăției“ [10]. În vremea popasului la Adrianopol (18—26 iulie), sultanul a răspuns și regelui Sigismund, confirmîndu-i primirea soliei sale prin Kretkowski și anunțîndu-l că și el vine cu armata sa „contra acestui răufăcător, voievodul Moldovei“ [11]. Oastea otomană — despre care sultanul spunea că „seamănă cu o mare“ — număra circa 150 000 de oameni (cifra se află, identică, la doi contemporani, Verancsics [12] și Górski [13], cu al cărui nume ne vom mai reîn-

[9] Datele sînt preluate din itinerarul expediției (*Călători străini*, I, p. 382—385), controlate și confruntate cu cronicile otomane.

[10] *Cronici turcești...*, cit., p. 269.

[11] Hurmuzaki-Bogdan, *Documente*, Supliment II, 1, p. 104—106 (datată doar *iunie sau iulie*, dar, fiind trimisă din Adrianopol, nu poate fi decît din intervalul 18—26 iulie).

[12] *Tesaur de monumente istorice*, cit., p. 157.

[13] Ștefana Simionescu, *Noi date despre situația internă și externă a Moldovei în anul 1538 într-un document inedit*, în „Studii“, 2/25, 1972, p. 232.

tîlni) și avea 225 sau 230 de tunuri mici de cîmp *(campestres)*[14].

Știrea despre direcția de înaintare a armatei otomane și despre intențiile sultanului — *care nu mai ascundea gîndul că dorește să transforme Moldova în sangeacat, în frunte cu un Mehmed-bei*[15], care nu era altul decît unul din fiii săi, celuilalt fiindu-i rezervat un rost identic în Transilvania[16] — trebuie să fi străbătut distanțele cu mare iuțeală, determinîndu-l pe regele Sigismund să poruncească plecarea oștirii (20 000 de oameni, comandați de marele hatman Jan Tarnowski) spre Moldova. Din partea sa, Petru Rareș a trimis sultanului doi soli, ale căror nume, în cronica lui Mustafa Gelalzade (care însoțea armata otomană), sînt deformate : kapugibașa Onkor — probabil un *portar* cu numele Ungurul[17] — și terzimanul Ayvankoyu — probabil un *tălmaci* cu numele *Ivancu*[18]. Ei au ajuns în tabăra sultanului la 7 august, aducîndu-i daruri bogate (blăni de samur și șoimi) ; înțe-

---

[14] Prima cifră la Verancsics *(loc. cit.)*, a doua — într-o scrisoare a lui Mailat, din 18 septembrie 1538 (Hurmuzaki, *Documente*, II, 1, p. 188).

[15] Hurmuzaki-Densușianu, *Documente*, II, 4, p. 141 și 143 (scrisori din august 1538). V. și Tahsin Gemil, în vol. *Petru Rareș*, p. 155.

[16] Hurmuzaki-Densușianu, *Documente*, II, 4, p. 153.

[17] Familia *Ungurul* e atestată documentar în Moldova în veacul XVI (un dregător cu acest nume e în sfatul lui Ștefan Lăcustă) ; era înrudită cu Găneștii.

[18] Radu Constantinescu, *op. cit.*, p. 89 : Petru Ungurul și tălmaciul Ivanco (ca și în *Cronici turcești*, I, p. 264) ; dar data (7 iulie) e greșită.

legînd, din discuția cu sultanul, că Moldova e ținta expediției, portarul l-a trimis imediat îndărăt pe Ivancu, să ducă lui Rareș această veste primită chiar din gura lui Soliman. A doua zi i s-a dat drumul și portarului, însoțit de un dregător turc (moldovean de origine, care mai îndeplinise misiuni și pe vremea lui Ștefăniță, în 1521), Sinan Celebi, cu o scrisoare prin care domnul Moldovei era anunțat că ar putea dobîndi iertarea numai dacă s-ar înfățișa personal „înaintea tronului".

În aceeași vreme, lui Zápolya i se trimitea poruncă să-l aresteze pe Rareș[19], iar spre granițele Moldovei se îndreptau nu numai trupe poloneze conduse de hatmanul Tarnowski, ci și forțe tătărești din Crimeea — în număr de 150 000, după știrea consemnată de Verancsics[20] — în frunte cu însuși hanul lor, Sahib Ghiray. Despre Rareș se știa, în același răstimp, că se află „în tabără, cu 80 000 de oameni"[21]. Locul acestei tabere nu e precizat, dar din cronica lui Mustafa Gelalzade se vede că solul turc Sinan Celebi l-a întîlnit pe Petru

---

[19] Mustafa A. Mehmed, *Documente turcești privind istoria României*, I, București, 1976, p. 29—30.

[20] *Tesaur de monumente istorice*, cit., p. 157.

[21] Hurmuzaki-Densușianu, *Documente*, II, 4, p. 141; scrisoare din august 1538 a lui Verancsics; ulterior, în opera sa, Verancsics va corecta această cifră, dînd 70 000 oameni (*Tesaur de monumente istorice*, cit., p. 157). Aceleași cifre și la cronicarii otomani Mustafa Gelalzade și Nasuh Matrakci.

Rareș *la Iași,* deci e posibil ca tabăra să fi fost așezată în zona acestui oraș, unde se puteau aștepta mai ușor decît la Suceava știri despre înaintarea otomanilor spre Dunăre. Lui Sinan Celebi, Rareș nu i-a dat un răspuns hotărît — pentru a cîștiga timp, pretinde Mustafa Gelalzade ; după o cronică grecească, însă, el a refuzat categoric să meargă, argumentînd că „pînă acum n-a venit, din Bogdania [Moldova] nici un voievod. Eu cum aș merge, dacă nu este obiceiul ?". E mai plauzibil că solul turc s-a întors cu *un asemenea răspuns* în tabăra sultanului, care acum era la Babadag (17 august). *În aceeași zi, oastea lui Tarnowski a ajuns la Nistru*[22], începînd — a doua zi[23], — asediul Hotinului. În fața primejdiei ca Rareș să nu poată opune nici o rezistență sultanului, lăsînd astfel drumul deschis spre Transilvania și Ungaria, cei doi regi ai Ungariei s-au adresat lui Sigismund, cerîndu-i să încheie pacea cu Rareș, în care ei își puseseră mari speranțe. În timp ce solii celor doi regi se aflau încă în Polonia, a sosit servitorul lui Erasm Kretkowski, aducînd știrea că sultanul are de gînd să treacă — după pedepsirea lui Rareș — în Transilvania și în Ungaria, „ca să răzbune moartea lui Ludovic Gritti și a

---

[22] Th. Holban, *Documente românești din arhivele polone și franceze*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol", XIII, 1976, p. 285.
[23] N. Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*, București, 1899, p. 319.

fiilor săi", intenționînd să ierneze în Ungaria [24].

La 28 august, cu 46 000 de ostași, Petru Rareș a sosit în fața Hotinului, așezîndu-și tabăra într-un loc mlăștinos, la distanță de o milă de cea polonă [25]. Cu o oaste de două ori mai mare — la care se adăuga și garnizoana din cetatea Hotinului — Rareș ar fi putut obține ușor victoria ; „faptul că domnul n-a pornit despresurarea cetății, așezîndu-și tabăra la distanță relativ mare de cea polonă, într-o poziție defensivă, dovedește că *nu avea intenția să atace pe poloni*" [26]. Din contra, prin mai mulți soli trimiși la Tarnowski, el a propus încheierea păcii — și pacea s-a încheiat, pe la 29 sau 30 august, în condițiile oferite de el, prima fiind renunțarea la pretențiile asupra Pocuției [27]. Rareș spera să obțină măcar o parte din oștenii lui Tarnowski, ca să-i aibă de ajutor în confruntarea care se anunța, angajîndu-se să plătească el cheltuielile [28], ceea ce hatmanul — în virtutea tratatului pe care Sigismund îl avea cu sultanul — a trebuit să refuze. Lăsînd Hotinul în

---

[24] *Ibidem*, Hurmuzaki-Densușianu, *Documente*, II, 4, p. 141.

[25] *Ibidem*.

[26] Constantin Rezachevici, *Tratatul între Petru Rareș și Sigismund I (28—31 august 1538) din vremea campaniei lui Suleiman Magnificul în Moldova*, în „Cercetări istorice" (s.n.), IX—X, 1978—1979, p. 314 (subl. aut.).

[27] Textul tratatului — *ibidem*, p. 320—325.

[28] *Ibidem*, p. 314.

mîinile unei garnizoane polone, Rareş a coborît cu oştile sale spre inima Moldovei.

Din partea tătarilor — care, în frunte cu hanul lor, aşteptau să treacă Prutul pentru a face joncţiunea cu trupele otomane — o incursiune a fost respinsă în lupta de la Ştefăneşti, pe Prut [29].

Soliman înainta încet. După un popas de cîteva zile la Babadag, a ajuns la 21 august la Isaccea, de unde, „aruncîndu-se un pod peste Dunăre, se ia drumul Moldovei" [30]. Aici, la Isaccea, s-au reunit diversele corpuri de oaste şi s-a stabilit ordinea de bătaie, apoi, vineri 23 august, a început trecerea în sudul Moldovei. Opt zile mai tîrziu, sîmbătă 31 august, a fost trecut Prutul, făcîndu-se popas în tîrgul Fălciu. În acest interval, un grup de mari boieri a luat iniţiativa unor contacte directe cu sultanul aflat deja pe pămîntul ţării, încercînd să-l convingă pe Rareş că, lipsit de ajutor de la oricare din aliaţii săi, a opune rezistenţă celor 300 000 de ostaşi (turci şi tătari) era nu numai inutil şi imposibil, ci de-a dreptul primejdios, întrucît înfrîngerea în luptă putea să ofere lui Soliman prilejul de a instaura sangeacatul; supunerea de bună voie, însă, — deşi era o concesie şi un compromis, cu laturi umilitoare, desigur, ca oricare compromis — oferea şansa ca islamizarea ţării şi transformarea ei în sangeacat să fie evitate. În frunte cu bătrînul Gavril Trotuşanul fost mare logo-

---

[29] *Cronica moldo-polonă*, loc. cit., p. 184.
[30] *Itinerarul turc*, în *Călători străini*, I, p. 384.

făt şi cu Mihul, portarul Sucevei, aceşti boieri — după ce, în sfatul convocat de domn pentru a lua o hotărîre şi care s-a ținut, poate, la Roman, au pledat pentru supunere — au plecat în tabăra otomană ; ei nu s-au prezentat, însă, chiar sultanului, ci unuia dintre capii oastei, Mehmed-bei Iahia Paşaoglu, comandantul trupelor din Semendria, creştin de origine, sîrb, înrudit cu soția lui Rareş (cunoscut sub numele de Mehmed Sokolli, va fi, mai tîrziu, mare vizir). Prin el s-au început, probabil, primele tratative cu Soliman, pentru a se obține „iertarea".

Cronologia acestor întîmplări nu e stabilită şi nici succesiunea lor nu e riguros cunoscută. S-ar putea ca desprinderea grupului de boieri să se fi produs la 7 septembrie [31], cînd cămăraşul domnesc Nicoară Hâra i-a spus domnului aceste cuvinte dramatice : „O, vai, voievodule, boierii se pregătesc să se lepede de tine !" [32]. Verancsics sugerează că faptul s-ar fi petrecut mai tîrziu, cam pe la 12—13 septembrie, după care Rareş se va îndrepta, în grabă, spre Hotin, cum vom vedea imediat. Dar încă de la 14 septembrie la Braşov se consemna ştirea că boierii se despart de Petru vodă [33], deci faptul se petrecuse cîteva zile mai înainte.

[31] Ştefan S. Gorovei, *Găneştii şi Arbureştii*, în „Cercetări istorice" (s.n.), II, 1971, p. 144.
[32] Cronica lui Macarie, în *Cronici slavo-române*, p. 99.
[33] Hurmuzaki-Densuşianu, *Documente*, II, 4, p. 182.

La 9 septembrie, Soliman a ajuns la Iași, unde s-a făcut, în sfîrșit, joncțiunea cu oștile tătărești ale lui Sahib Ghiray. „Tîrgul Iașilor *(Iaș-pazarî)*, care adeseori era capitala“ domnului Moldovei, a fost prădat, incendiat, dărîmat [34]. Plecînd a doua zi din Iași, sultanul a ajuns la 11 septembrie la Tîrgu-Frumos *(Fermus-pazarî)*.

Rareș alesese, ca loc al luptei pe care o aștepta, „anevoioasa trecătoare a Botoșanilor“, în zona actualului sat Stîncești, pe „șleahul cel mare al Sucevei“ [35]; socotind că sultanul se va îndrepta de la Iași spre Suceava pe drumul cel mai scurt, prin Șipote-Botoșani, închisese acest drum la Dracșani, printr-o adevărată lucrare genistică, cu șanțuri, trunchiuri de copaci și pari bătuți în pămînt, care zăgăzuiau „o întindere de cîteva leghe“ [36]. Sultanul a pornit, însă, spre Tîrgu-Frumos. Cîtă vreme marea oaste otomano-tătară s-a aflat pe drumul Iași—Tîrgu-Frumos (9—11 septembrie), s-a mai putut spera în folosirea fortificațiilor din zona Botoșanilor — căci de la Tîrgu-Frumos se putea ajunge acolo prin Hîrlău; cînd, însă, această oaste a apucat drumul de țară, prin Hărmănești (12 septembrie) și Probota (13 septembrie), cu intenția clară de a ajunge la Suceava pe valea Sire-

---

[34] *Cronici turcești*, cit., p. 352, 412.

[35] I. D. Marin, *La „trecătoarea Botoșanilor“ în 1538*, în volumul *Botoșani — istorie și contemporaneitate*, 1972, p. 25.

[36] *Cronici turcești*, cit., p. 225; *Tesaur...*, cit., p. 156.

tului, fortificațiile din codrii Botoșanilor au devenit inutile. Acestui moment trebuie să-i fi corespuns punctul culminant al opoziției pe care Rareș o întîmpinase în rîndurile marii boierimi. Un ultim sfat al domnului cu boierii trebuie să se fi ținut în aceste zile (12—13 septembrie) ; între cei aflați încă în jurul său, Rareș a constatat existența unui mic grup care îi dorea capul. A rămîne, însemna să-și primejduiască inutil viața, fără a avea măcar speranța de a beneficia de un tratament demn din partea sultanului. A lupta, devenise o imposibilitate. A rămîne fără a lupta nu avea nici un sens pentru acela care socotea că „nimic nu e mai de laudă pentru un principe creștin, ca a se lupta pentru credință și a cădea, chiar, dacă așa i-ar fi soarta“ [37]. *Nu-i rămînea decît calea exilului, singura soluție care îi îngăduia și păstrarea unei speranțe.* Luîndu-și rămas bun de la cei care îi erau credincioși și lăsîndu-le în pază pe cei răzvrătiți, sîmbătă 14 septembrie 1538 Petru Rareș a părăsit tabăra, plecînd în pribegie. A doua zi, Soliman a ajuns în fața cetății Suceava. Cronicarul Mustafa Gelalzade — martor ocular — a notat că „cetatea este așa de bine întărită, încît foarte greu poate fi cucerită“, ba chiar „este cu neputință de pătruns, chiar pentru zborul unei păsări“ [38]. Rezistența celor din interiorul fortificației fiind considerată inutilă, cetatea — al cărei co-

---

[37] *Tesaur...*, cit., p. 156 (Veranciscs).
[38] *Cronici turcești*, cit., p. 269.

mandant militar era portarul Mihu — și-a deschis porțile.

Începînd de la 14—15 septembrie 1538, istoria lui Petru Rareș nu mai este și istoria Moldovei. Evenimentele se desfășoară în paralel — nu fără interdependențe — timp de doi ani și cinci luni, după care istoria lui Petru Rareș și istoria Moldovei revin în matca lor comună. Pentru răstimpul menționat, ele trebuie, însă, urmărite separat. Îl părăsim, deci, pe Petru vodă în momentul plecării sale în pribegie, pentru a rămîne, cîtăva vreme, în tabăra lui Soliman Magnificul, unde, în acele zile, se hotăra soarta Moldovei. O săptămînă încheiată, marele sultan și-a avut tabăra la Suceava.

Adunați la Bădeuți, în vechile curți ale lui Ștefan cel Mare, „vlădicii și boierii țării [...] s-au sfătuit cu toții, ce vor face de acea nevoie ce le venise asupră" (cronica lui Grigore Ureche). S-a hotărît trimiterea unui sol la sultan — ca reprezentant al țării — și alegerea a căzut asupra boierului Trifan Ciolpan, personaj cu totul necunoscut în epocă și menționat abia în 1607, în legătură cu unii dintre urmașii săi. Trimis la Suceava, Trifan Ciolpan s-a prezentat în fața sultanului, care, „acordînd iertare întregii populații a Moldovei", a convocat — printr-un firman — o adunare electivă [39]. Întrunită la 18 septem-

[39] *Cronici turcești*, cit., p. 480 (Ibrahim Peçevi).

brie[40], această adunare a aflat că voința sultanului este ca Moldova să aibă un domn nou, în persoana lui *Ștefan voievod* — fiu (ultimul născut și postum) al lui Alexandru (m. 26 iulie 1496), nepot al lui Ștefan cel Mare. Hotărîrea fusese luată încă de la Adrianopole — dacă nu chiar din capitala imperiului ; despre acest Ștefan — care slujise un sfert de veac la Poartă și căruia îi fusese promisă, ca soție, o fiică a lui Gritti — circulau zvonuri ciudate : că ar fi turc, că ar avea o soră în haremul sultanului și așa mai departe. Nimic nu era adevărat : pretendentul protejat de Soliman era creștin, avea nevastă *(Chiajna)* și doi băieți (*Alexandru* și *Ștefan*) și nu va incerca — așa cum se exprima temerea în toamna lui 1538 — să islamizeze Moldova.

Impunerea sa pe tronul Moldovei nu s-a făcut fără dificultăți ; adunarea convocată la Suceava a avut, probabil, de ales între sangeacatul intenționat inițial de Soliman și condițiile impuse pentru ca Moldova să-și păstreze vechiul statut juridic. Aceste condiții — înscrise într-o nouă „capitulație" *(ahidnâme)* — erau următoarele : cedarea teritoriilor „aflate între țărmul stîng al Prutului [...] și pînă la rîul Nistru", adică Bugeacul, cu cetatea Tighina (care, cu zona adiacentă, urma să alcătuiască o nouă *raia*) ; construirea de către turci a unor cetăți la cele două ca-

40 Cele ce urmează au fost expuse pe larg, cu întreaga documentare, în capitolele respective din volumul *Petru Rareș*, p. 162—178.

pete ale ținutului cedat (la Tighina, arhitectul Sinan ibni Abdul Merian va ridica, în adevăr, ziduri noi, transformînd vechea cetate într-o adevărată „poartă întărită" — acesta e și înțelesul noului său nume, Bender[41] — menită să țină sub observație Moldova, Polonia și Ucraina[42]) ; cu jurămînt pe Evanghelie și pe cruce, voievodul trebuia să făgăduiască solemn că Moldova nu se va mai răzvrăti, că „va îndeplini orice firman care se va da de către împărăție" și că la fiecare doi ani va veni să aducă personal haraciul la Poartă[43]. Odată acceptate aceste condiții, noul domn a fost uns și încoronat, după vechile tradiții ale țării — la 21 septembrie 1538 — primind, pe loc, și însemnele investiturii din partea Porții : cuca, steagul (tuiul) și caftanul, împreună cu „legămîntul scris" *(ahidnâme)* care consemna condițiile impuse Moldovei[44]. Acceptarea noului domn s-a făcut la capătul unei adunări care a durat patru zile ; aceasta sugerează existența unei evidente opoziții boierești în fața hotărîrilor lui Soliman Magnificul, ca și știrea — cuprinsă ulterior în-

---

[41] M. Guboglu, *Inscripția sultanului Suleiman Magnificul în urma expediției în Moldova (1538/945)*, în „Studii", 2—3/IX, 1956, p. 112.

[42] *Ibidem.*

[43] *Cronici turcești*, cit., p. 270 (Mustafa Gelalzade).

[44] Nu poate fi vorba de un *berat* (simplu *act de numire*), cum se menționează în cronica lui Pecevi, din veacul următor — cf. studiul nostru, *Moldova în „Casa Păcii"*, loc. cit., p. 661 ; în acest sens trebuie corectată și afirmația din vol. *Petru Rareș*, p. 164.

tr-o scrisoare a lui Petru Rareş (1542) — că boierii moldoveni care au mers să stabilească noul hotar cu împărăţia turcească (în Bugeac) „şi-au lăsat acolo capetele“ [45]. A doua zi, duminică 22 septembrie, oastea otomano-tătară a primit ordinul de plecare. În timpul şederii la Suceava, marele imbrohor Hussein aga a primit dispoziţia să caute tezaurul moldovenesc ; l-a găsit îngropat în cîteva „butoaie foarte mari de vin, în chiar cetatea Sucevei“ [46]. Acest tezaur — a cărui descriere se face în amănunţime în cronicile otomane — l-a uimit pe Soliman, care nu putea înţelege cum „într-o ţară atît de mică, un domnitor a putut aduna o aşa mare comoară“ [47].

Însoţit de noul voievod şi de curtea sa, sultanul a pornit pe drumul întoarcerii ; ajuns la hotar, într-un acces de mărinimie, a restituit „tot pleanul şi robii, cîţi s-au aflat faţă, şi birul încă le-au iertat“ [48]. Ajuns la Prut, Soliman a trimis regelui Sigismund o scrisoare, cerînd extrădarea fratelui lui Petru Rareş, pe nume Toader (frate uterin), fost pîrcălab al Hotinului, care se refugiase, cu soţia, fiul, fiica şi averea sa, pe pămînturile regelui. Solia a fost încredinţată lui Kierdei, demnitarul otoman de origine polonă deja cunoscut din evenimente anterioare. De la

---

[45] Ilie Corfus, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone*, Bucureşti, 1979, p. 73.

[46] *Călători străini*, I, p. 421 (Verancsics).

[47] Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, XI, p. 37.

[48] Grigore Ureche, *Letopiseţul ţării Moldovei*, ed. 1958, p. 156.

Isaccea, sultanul a trimis, „în toate colțurile imperiului", scrisori de biruință *(fetihnâme)*, vestind că „a fost cucerită Moldova"[49]. În fond, faptul nu era adevărat: Moldova își păstrase intact statutul juridic, nici un galben nu se adăugase haraciului său, iar ideea transformării ei în provincie otomană a fost abandonată. Rășluirea unei bucăți din pămîntul țării și lăsarea unei garnizoane otomane la Suceava nu puteau justifica o asemenea afirmație; de altfel, acea garnizoană nu a supraviețuit domniei lui Ștefan vodă, după cum nu s-a putut perpetua nici trimiterea țăranilor „de neam turcesc"[50] de către Soliman, în Moldova, ai cărei locuitori i-au alungat imediat.

Totuși, fără să fi transformat Moldova în sangeacat pentru unul din fiii săi, Soliman își atinsese țelul: provocînd căderea lui Petru Rareș, lovise în veriga cea mai însemnată și mai activă, *dar și cea mai vulnerabilă*, a Ligii Sfinte. Liber, acum, de angajamentele față de Ligă, Zápolya s-a întors la vechile-i alianțe, proiectînd căsătoria sa cu prințesa Isabela, fiica regelui Sigismund al Poloniei. Cîteva zile după plecarea sultanului de la Suceava, Barbaros Hayreddin înfrîngea la Preveza (28 septembrie) flota Ligii. În felul acesta, amenin-

[49] Una din ele, datînd din 5 sau 6 octombrie 1538, a fost descoperită și publicată de Aurel Decei, *Un „fetihnâme-i Kara boğdan" (1538) de Nasuh Matrakci*, în *Fuad Köprülü armağani*, Istanbul, 1953, p. 1113—124.

[50] C. Rezachevici, în vol. *Petru Rareș*, p. 247—248.

țările din partea blocului creștin, constituit cu atîtea eforturi, erau înlăturate cu totul.

Noul domn al Moldovei — pretendent încă din 1504, de la moartea bunicului său, apoi la 1523 și pe urmă chiar de la începutul domniei lui Rareș, cum s-a văzut din paginile anterioare — a rămas în istorie cu cognomenul „Lăcustă", din cauza marii invazii a acestor insecte, care au pustiit nu numai Moldova, ci și Transilvania și Ungaria, în august 1539. El cunoștea deja ițele conspirației urzite împotriva lui Rareș și, bazîndu-se pe complicitatea portarului Sucevei, Mihu, cu episcopul Anastasie de Vad (eparhia Vadului, din Ardeal, era sub jurisdicția Moldovei), s-a adresat acestuia la 11 octombrie 1538, cerîndu-i să-l convingă pe Simion Draxin, pîrcălabul cetății Ciceu — unde se refugiase Rareș — pentru ca el „să ne facă nouă slujbă cu acest Petru voievod" [51]. Astfel, cercul conjurației care viza *suprimarea fizică* a fostului domn se închidea, găsindu-și ultima verigă chiar acolo unde Rareș se adăpostise, cum se va vedea ceva mai tîrziu.

Evenimentele anului 1538 [52] aduseseră, astfel, în fruntea Moldovei un principe care nu

---

[51] Gr. Tocilescu, *534 documente istorice...*, cit., p. 521—522 ; v. și *Petru Rareș*, p. 165, n. 45.

[52] Cu privire la aceste evenimente, v. Eugen Stănescu, *Le coup d'état nobiliaire de 1538 et son rôle dans l'asservissement de la Moldavie par l'Empire ottoman*, în „Nouvelles études d'histoire", I, București, 1955, p. 241—264 ; Gorovei, *Gănești și Arburești*, loc. cit., p. 143—159 ; Ștefana Simionescu, *Campania lui Soliman din 1538 în*

avea nici un sprijin temeinic; el nu se putea baza nici pe garnizoanele otomane împotriva boierilor, nici pe fidelitatea boierilor împotriva Porții. Preluînd mai bine de jumătate din membrii sfatului domnesc al lui Rareș, Ștefan Lăcustă a asigurat continuitatea vieții politice interne, fapt care — în condițiile așa de grele în care s-a produs — nu e deloc neglijabil. Să mai adăugăm că nu se cunosc, pînă azi, confiscări de averi ordonate de acest domn, care pare să fi încercat a avea relații pașnice cu boierimea ale cărei tendințe le cunoștea, desigur, foarte bine. Doar o scrisoare din 1539 menționează decapitarea unora dintre marii boieri [53], după sfatul consilierilor otomani.

Pe plan extern, Ștefan Lăcustă s-a îndreptat repede în direcția politicii tradiționale a Moldovei. Pe iscusitul diplomat Avram Banilovschi — care a slujit cîteva decenii în „ministerul de externe" al Moldovei — l-a trimis imediat la Cracovia pentru a cere sancționarea tratatului încheiat la Hotin în august [54], între Rareș și hatmanul Tarnowski, precum și extrădarea lui Toader, fratele uterin al lui Rareș, fost pîrcălab de Hotin. La 21 octom-

---

Moldova. Antecedente și urmări, în „Studii și materiale de muzeografie și istorie militară", 7—8, 1974—1975, p. 141—150; Manole Neagoe, *Petru Rareș și campania din 1538*, în „Revista arhivelor", nr. 4/LIII, 1976, p. 390—397; C. Rezachevici, *Tratatul...*, loc. cit., p. 305—325.

[53] Hurmuzaki-Densușianu, *Documente*, II, 4, p. 189.

[54] Ilie Corfus, *op. cit.*, dă data de 30 august (p. XIV; p. 18, n. 6; p. 42, n. 3).

brie, aceeaşi cerere o prezentase Kierdei, solul sultanului; Banilovschi a fost primit la 28 octombrie. Predat lui Kierdei, pîrcălabul Toader a fost ucis pe cînd trecea prin Moldova spre Constantinopol, de către oamenii lui Lăcustă vodă, cu complicitatea lui Mihu şi Trotuşanu[55]. Uciderea unui personaj care devenise ostatecul sultanului însemna, însă, un ultragiu la adresa acestuia.

Blocul creştin, către care se îndrepta Ştefan Lăcustă, era din nou pe cale de divizare. Căsătoria lui Zápolya cu Isabela de Polonia (ianuarie 1539), menită să fortifice alianţele statelor creştine, va deveni un factor de disoluţie: naşterea unui fiu al perechii regale la 7 iulie 1540 (Ioan-Sigismund) punea sub semnul întrebării clauzele tratatului de la Oradea, iar moartea lui Ioan Zápolya, două săptămîni mai tîrziu, deschidea conflictul pentru succesiune, întrucît, conform acelui tratat, arhiducele Ferdinand era moştenitorul său, in vreme ce sultanul recunoscuse pe fiul abia născut drept succesor la coroana ungară. Chiar din toamna lui 1538, soli moldoveni sînt menţionaţi la Braşov, cetate prin mijlocirea căreia Ştefan Lăcustă a luat legătura cu Ferdinand de Habsburg. Un sol al acestuia, Tranquillo Andronico (dalmat de origine), va veni în Moldova în octombrie 1539, pentru a pro-

---

[55] Cu privire la pîrcălabul Toader şi soarta sa — oglindită în documentele cunoscute pînă azi — v. notele pe care le-am dat în „Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „A. D. Xenopol", XVIII, 1981, p. 683—686.

pune domnului să treacă în tabăra ferdinandistă ; i se promitea, în schimb, *reîntregirea Moldovei prin recuperarea pămînturilor răşluite de Soliman în 1538,* punct de frunte în programul politic al lui Ştefan Lăcustă, deziderat a cărui îndeplinire o cereau cu insistenţă şi boierii moldoveni. Încheind cu Polonia tratatul de pace (februarie 1539), pe bazele aceluia de la Hotin, precum şi o convenţie de graniţă, complementară tratatului (1 iunie 1540), Ştefan vodă Lăcustă a început tratativele cu Ferdinand de Habsburg, cerînd, în schimbul recunoaşterii suzeranităţii acestuia, restituirea cetăţilor Ciceul şi Cetatea de Baltă, cu domeniile lor. *În zilele cînd solul moldovean Ioan primea, la Viena, răspunsul regelui Ferdinand* — care accepta cu bucurie Moldova în ascultarea sa, dar nu putea da cetăţile, întrucît aparţineau deja altcuiva — *Ştefan Lăcustă era ucis la Suceava,* în împrejurări care nu sînt lipsite de legătură cu acelea ale exilului lui Petru Rareş.

*

Am văzut că, la 14 septembrie 1538, încolţit din toate părţile, Petru Rareş a părăsit domnia, pornind pe drumul pribegiei [56]. Ceea

---

[56] V. şi Constantin Rezachevici, *Pribegia lui Petru Rareş,* în vol. *Petru Rareş,* p. 179—203 şi Radu Constantinescu, *op. cit.,* p. 91—107 (în ambele locuri, expuneri amănunţite şi foarte documentate, cu informaţii inedite

ce a urmat a fost o pagină dramatică — nu singura, fără îndoială — din viața strălucitului domn, iar cele două săptămîni pînă cînd și-a putut găsi adăpostul în spatele zidurilor cetății Ciceu sînt cu adevărat săptămîni ale patimilor sale.

Cu numai 150 de însoțitori călări, Rareș s-a îndreptat întîi spre cetatea Hotinului, urmărit îndeaproape de acei boieri care-i voiau capul, ceea ce face pe Verancsics — altminteri adversar notoriu al lui Rareș, dar leal, după cum se vede din tot ce a scris — să exclame: „Iată fărădelege nemaiauzită, trădare fără exemplu, înșelăciune măiestrită, mai presus de toată cugetarea!".

Cum era de așteptat, însă, la Hotin Rareș nu a fost primit (14 sau 15 septembrie), așa încît a rămas în cîmp, sub hăituiala urmăritorilor săi. Drumul îi era închis nu numai spre Polonia, dar și spre Moscova, unde s-ar fi gîndit să se refugieze. Nu-i rămîneau decît domeniile din Transilvania, Ciceul, unde-și trimisese din vreme familia și o parte din avere, ca și unii dintre boieri. Ca să ajungă acolo, trebuia să traverseze Moldova de-a latul. Drumul cel mai scurt de la Hotin spre munți cădea, însă, *în fața oștilor otomane*, ajunse, chiar în acele zile, la Suceava, fără să se poată ști dacă vor rămîne acolo sau vor înainta pînă la hotarul nordic al țării.

---

sau prea puțin folosite pînă acum); în cele ce urmează, am păstrat paginile redactate încă din toamna anului 1976, cu cîteva precizări, care se impuneau.

Şi Rareş a făcut calea întoarsă, dar nu pe unde venise, ci — cum scrie Verancsics — a apucat drumul la dreapta, de-a lungul Nistrului, ceea ce, în limbajul autorului, vrea să zică *de-a stînga Prutului,* pe care l-a trecut, „înconjurînd duşmanul pe la spate, fără să-l observe". La fel spune şi cronicarul moldovean Macarie — care omite, însă, toate acestelalte amănunte — că Rareş, „*trecînd pe la spatele turcilor,* se îndrepta fără să-şi abată privirile de la munţii cei cu vîrfuri ascuţiţi". Prutul fiind trecut, poate, prin vadul de la Ţuţora, Rareş a trebuit să se îndrepte de aici, pe drumuri mai mult sau mai puţin ascunse, spre Piatra Neamţ de azi — pe atunci, Piatra lui Crăciun ; trecerea lui pe aici e atestată şi de Verancsics, dar şi de una din tradiţiile populare consemnate de Neculce („cuvîntul" XII). O variantă, înregistrată probabil de un localnic şi tipărită la 1881, adaugă, alături de evidente contaminări ale veacului XVIII, dar şi de amănunte nesemnificative, şi pe acela că Rareş venea călare „în fuga mare" şi „îmbrăcat în straie ţărăneşti" [57].

De la Piatra, Rareş s-a îndreptat spre mănăstirea Bistriţa ; datorită egumenului Serapion, care a deschis porţile, fostul domn „a fost primit, fără împotrivire, *către seară,* înăuntrul mănăstirii Bistriţa" (Macarie). *Către*

---

[57] C. Rezachevici, *Un alt „cuvînt al lui Neculce confirmat de documente din veacul al XVII-lea şi cîteva relatări în legătură cu „istoriile" sale,* în „Revista de istorie", 4/27, 1974, p. 583.

seară se raportă la ziua de 17 septembrie, căci la 18, cum vom vedea, domnul a intrat „în munte". Așadar, întreg acest lung drum ocolit (Hotin-Țuțora-Piatra-Bistrița) Rareș l-a străbătut în maximum trei zile și trei nopți — dacă datele de care dispunem sînt corecte și dacă admitem că episodul de la Hotin s-a consumat la 14 septembrie și că a plecat de acolo în seara aceleiași zile. Fusese, între timp, și prădat și necontenit urmărit de dușmani sau de oamenii lor ; din cei 150 de însoțitori, îi mai rămăseseră 25 de tineri (copii de casă). Numai cu aceștia a ajuns la mănăstirea Bistrița, gîndind să înopteze acolo ; dar imediat vechea așezare monahală a lui Alexandru cel Bun a fost înconjurată de aceiași urmăritori tenaci. Și atunci s-a petrecut unul din acele episoade înduioșătoare din viața oamenilor mari, caracteristice pentru tăria lor sufletească ; îl povestește parte Verancsics, parte Rareș însuși, într-un document emis opt ani mai tîrziu. La miezul nopții, pribeagul și-a sculat tovarășii din somn și le-a comunicat îngăduința ce le-o dădea de a-l părăsi, pentru a se duce la noul domn ; și-a pregătit doi cai — unul, fost al lui Gritti, pentru el, altul pentru sacii cu lucruri de preț (îi va pierde pe amîndoi, pe drum) — iar apoi (povestește Rareș în actul menționat, din 1546 [58]) „am trecut pe drumurile pustii

---

[58] *Moldova în epoca feudalismului*, vol. I, Chișinău, 1961, p. 53 ; documentul fusese cunoscut anterior numai după o traducere veche (v. *D.I.R.*, 1/XVI, p. 609—610),

și ascunse...". Ca un ecou îndepărtat, Macarie comentează : „Și se îndepărta fugind, neștiind încotro, septembrie 18. Și a ajuns în niște locuri prăpăstioase și abrupte și văi păduroase [...]. Înaintînd pe drumuri nepătrunse, stăpînite de fiare și printre pereții înalți, gol, rănit la mîini și desculț, *mergea pe un drum neumblat și aspru acest mare între viteji...*". Drumul era, în adevăr, și neumblat și aspru, căci pasul Bicazului — în „pereții înalți" recunoaștem splendidele Chei — nu era folosit pe atunci și vor mai trece trei veacuri pînă să fie deschis circulației [59]. Dar „neumblat și aspru" era drumul și la figurat : pe drumul acesta al unei pribegii așa de dramatice nu mai umblase, pînă atunci, nici un domn al Moldovei !

Timp de șase zile, Petru Rareș a rătăcit pe căi necunoscute și pustii, prin codrii milenari și pe crestele Carpaților ; în a șasea zi — care e marți 24 septembrie — „pe un oarecare pîrîu care cobora spre Țara Secuilor, a fost găsit de niște pescari dintre localnici" (Macarie). E vorba, poate, de cursul superior al Oltului, pe care îl va fi urmat după ce l-a părăsit pe acela al Bicazului. Pescarii l-au ospătat, l-au îmbrăcat cu haine de-ale lor și l-au trecut prin straja ungurească — «i-au

---

ceea ce favorizase bănuiala că ar fi fals. Aflarea originalului și critica atentă a actului au dus, însă, la „reabilitarea" sa.

[59] Pavel Binder, *Drumurile și pasurile Carpaților orientali*, în „Studii și articole de istorie", XX, 1972, p. 72.

întrebatu pre dînşii : „Ce oameni sînteţi ?". Ei au zis : „Sîntem păscari"» — şi l-au condus pînă la casa „unui boiarin ungurescu, carile au fost avîndu priiteşug mare cu Pătru vodă". Aceste informaţii ale cronicii lui Grigore Ureche — preluate din alte surse, căci nu se află în scrierea lui Macarie — se continuă printr-o frumoasă şi interesantă scrisoare, din 27 septembrie 1538 [60], a judelui din Tîrgu-Mureş [61]. Din ea se vede că Petru Rareş poposise în zilele precedente în scaunul Ciucului, în mare taină, căci Ştefan Mailat îl pîndea cu străşnicie — deci a fost adăpostit în casa unui prieten, cu care, joi 26 septembrie, înainte de ora amiezei, a sosit la Tîrgu-Mureş. Judele, Köpeczy Tamás, a scos repede vin din pivniţa sa şi l-a chemat pe un alt prieten al voievodului, Tamási Barabás [62], ca să se sfătuiască. Tamási l-a luat la el acasă şi l-a ospătat [63], iar a doua zi, vineri 27 septembrie, au pornit împreună spre Ciceu. „Şi mergîndu cu nevoinţă, au sosit la Ciceu şi sîmbătă, în răsărita soarelui, septevrie 28 de zile, au întratu Pătru vodă în cetatea Ciceului şi au închis porţile".

---

[60] Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, XV, 1, p. 380.

[61] Scrisoarea e trimisă din *Zekelwasarhel*. C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 188, identifică această localitate cu *Odorheiul secuiesc*, iar Radu Constantinescu, op. cit., p. 95 — cu *Tîrgul secuiesc*. Am adoptat identificarea făcută de Coriolan Suciu, *Dicţionar istoric al localităţilor din Transilvania*, II, Bucureşti, 1968, p. 196.

[62] Pentru forma corectă, ungurească, a numelor, v. Radu Constantinescu, *op. cit.*, p. 95.

[63] Hurmuzaki-Iorga, *cit*, p. 380; A. Veress, *op. cit.*, p. 292.

Dar nici în spatele acestor porți nu-l aștepta liniștea, alături de doamna și copiii săi (Ruxandra se născuse în 1537 sau chiar în 1538 ; băieții erau Iliaș și Ștefan ; după alte surse, Rareș ar fi fost însoțit, în septembrie 1538, în fuga sa, de doi fii, dintre care unul a și murit în acele împrejurări, dar știrile acestea nu se pot verifica). Pe de o parte, firele complotului din Moldova, urmărind suprimarea domnului, se întinseseră pînă aici ; episcopul Anastasie de Vad — episcop moldovean pentru românii de pe domeniile moldovene din Ardeal — era de mult în legătură cu Mihu și Trotușanu ; lui i s-a alăturat și Simion Dracșin, pîrcălabul Ciceului. Amîndoi își datorau slujbele lui Petru Rareș și acum — primindu-l, totuși, în cetate, care *a lui* era — îi unelteau, în taină, moartea.

Pe de altă parte, regele Zápolya — pe care această enclavă moldovenească în stăpînirile sale îl stînjenea, și prin ea însăși, dar și prin prezența, acolo, a fostului domn, ceea ce ar fi putut să-i dăuneze în relațiile sale cu Poarta — a poruncit tezaurarului său, Gheorghe Martinuzzi, și voievodului Transilvaniei, Emeric Balassa, să asedieze Ciceul. La 5 octombrie, cei doi își aveau tabăra la Reteag [64], cîțiva kilometri la sud de Ciceu ; două zile mai tîrziu, erau sub zidurile cetății [65]. Situația era deosebit de critică ; Rareș știa — o va mărturisi el însuși, în 1540, lui Verancsics —

---

[64] Hurmuzaki-Iorga, *Documente,* XV, 1, p. 381.
[65] *Ibidem.*

că „pîrcălabul acelei cetăți, pentru a se pune bine cu noul voievod, [l-ar fi omorît] în chiar acea zi în care a fost împresurată cetatea [...] sau l-ar fi dus viu în captivitate, împreună cu soția și copiii". Prins între aceste două tabere cu „gînduri rele", Rareș a procedat — cum scrie Macarie — „ca un om înțelept" : pe uneltitorii dinăuntrul cetății „i-a scos afară cu meșteșug și a predat cetatea în păstrare ungurilor", nu, însă, fără tratative prealabile cu Martinuzzi ; în cursul lor, demnitarul ungur i-a spus, „ca să-i dea mai mare încredințare pentru speranța lui și să-l aducă mai ușor la predarea cetății", că el e unul din dregătorii cei mai de seamă ai regelui Zápolya. „Și eu, în Moldova, nu de mult eram cel dintîi și cel mai mare — a replicat Petru Rareș — dar să știi că toți care primesc și țin de la altul stăpînirea și dominația, dacă se sumețesc și se mîndresc, vor cădea în aceeași ocară și nenorocire, în care mă vezi și pe mine căzut astăzi" [66]. Garantîndu-i-se rămînerea la Ciceu, cu familia și curtea sa de exil, Rareș a predat cetatea (peste cîteva zile, Zápolya a preluat și Cetatea de Baltă).

Dealtminteri, șederea lui Rareș în Transilvania nu a fost o captivitate propriu-zisă, așa cum vesteau unele rapoarte diplomatice ale vremii [67] și cum el însuși avea să povestească mai tîrziu. Popularitatea de care se bucura

---

[66] *Călători străini*, I, p. 420 (Verancsics).
[67] V., de exemplu, Hurmuzaki-Densușianu, *Documente*, II, 4, p. 164.

Petru Rareș în Moldova a făcut ca el să nu poată fi prins de urmăritorii otomani pe drumul spre Transilvania. În provincia românească intracarpatică, domnul român s-a bucurat, de asemenea, de prestigiul și ospitalitatea atît a oamenilor de rînd români și de alte naționalități, cît și a unor feudali secui și maghiari, precum și a patriciatului orășenesc din Ciceu, Cetatea de Baltă, Bistrița, care i-au acordat înțelegere în realizarea planurilor sale de luptă pentru suveranitate, planuri care se contopeau cu ale lor. Registrele de socoteli bistrițene, publicate de curînd de Radu Constantinescu, arată că pribegilor li se trimiteau felurite daruri (must pentru doamnă, faguri pentru copii), alimente și vin. Bistrița plătea în continuare censul și suporta unele cheltuieli — de la aurirea pintenilor lui Rareș (chiar a doua zi după sosirea la Ciceu !) și a steagului său, pînă la pictarea unor încăperi din locuința familiei domnești [68] ! În pivnițele cetății, fuseseră din vreme adunate sume însemnate ; 200 000 de florini a cheltuit Rareș în timpul șederii sale în Transilvania [69]. Exilul său era cu adevărat aurit ; nobilii unguri și secui îl priveau cu o teamă respectuoasă, adresîndu-i-se cu formula — potrivită unui principe în exil — *Măria Ta* [70]. A avut parte, însă,

---

[68] Radu Constantinescu, *op. cit.*, p. 227—233.

[69] N. Iorga, *Scrisori...*, p. 204.

[70] Gr. Ureche, op. cit., p. 159 : *Notceagos*, adică *Nagyságos*, înseamnă *Măria Ta* — cf. Andrei Veress, *Note la amănuntele unguresți din Letopisețul Țării Moldovei al*

și de hărțuieli, ca acelea provocate de ancheta cazului Wolfgang Forster, poveste veche, din 1530, cînd Rareș, orbit de mînie, dăduse morții pe acest locuitor al cetății bistrițene, recunoscîndu-i mai tîrziu nevinovăția. Acum, profitînd de prezența sa acolo, autoritățile bistrițene au deschis o anchetă pentru stabilirea vinovățiilor, anchetă care nu va fi încheiată nici după reîntoarcerea lui Rareș în Moldova...

Pe cînd, prin înverșunarea bistrițenilor, afacerea Forster lua proporții, fiind chemați martori și din Moldova lui Ștefan vodă Lăcustă, Petru Rareș s-a adresat regelui Zápolya cu propunerea de a-i încredința comanda unui detașament de 3 000 de ostași călări pentru a redobîndi Moldova, ai cărei locuitori erau nemulțumiți de domnia cea nouă, impusă de sultan ; regele, însă, ocupat tocmai atunci cu pregătirile pentru căsătoria sa cu Isabela de Polonia, a respins acest plan [71].

Nu-i rămînea, lui Rareș, pentru a se salva și a recîștiga tronul, decît o singură cale : împăcarea cu Poarta. Și această împăcare s-a făcut în chipul cel mai misterios, căci faptele, așa cum sînt cunoscute din cronici, oferă o explicație prea simplistă pentru a o putea accepta *tale-quale*. Astfel, cronicarul Macarie

---

lui Grigore Ureche și Simion Dascălul, în „Revista Istorică Română", III, 1933, p. 384.

[71] Veress, *Acta et epistolae...*, cit., p. 296 (raport din Viena, 16 februarie 1539) ; căsătoria s-a făcut întîi prin procură, la 29 ianuarie 1539, și apoi personal, la Székesfehérvár, la 23 februarie.

relatează că Petru vodă a trimis sultanului „o scrisoare pe ascuns [...] cerînd ajutor de la dînsul", iar sultanul, îndurîndu-se de el, „a poruncit craiului Ioanăş să-i dea drumul [...] şi l-a chemat la dînsul să-l facă voievod". Un veac mai tîrziu, cronica lui Grigore Ureche va adăuga elemente noi : scrisoarea tainică fusese opera doamnei Elena, ştiutoare de „carte sîrbască". Ea a scris-o, iar Petru vodă „o au slobozit-o pre o zebrea din cetate de sus" — deşi, ştiind că pribegii aveau libertate de mişcare, se poate presupune că scrisoarea a fost încredinţată direct acelui slujitor sîrb, care o va duce, apoi, sultanului. Episodul e cu totul obscur, conţinutul scrisorii a rămas necunoscut ; poate se făceau, în ea, referiri la vechile înrudiri dintre dinastia otomană şi cea sîrbească, poate se apelase şi la Mehmed Sokolli pentru o intervenţie, poate... Presupuneri se pot face multe ; cert e numai faptul că din Istanbul a pornit către Zápolya porunca împărătească pentru slobozirea românului. Temător ca nu cumva Rareş să recapete domnia, Zápolya a amînat mereu executarea poruncii, care a trebuit repetată de şase ori [72], pentru a fi îndeplinită a şaptea oară ! Regele pretexta că, trimiţîndu-l pe Rareş la Poartă,

---

[72] Cifra e dată de Ureche, *op. cit.*, p. 158 ; Verancsics, într-o scrisoare din 2 februarie 1540, arată că Soliman trimisese „assiduis nunciis" (Hurmuzaki-Densuşianu, *Documente*, II, 4, p. 211—212) ; Giovio (*loc. cit.*, p. 39) menţionează şi el soliile trimise de sultan una după alta. Despre neaşteptata chemare a lui Rareş la Poartă, v. şi raportul din 1539 (Hurmuzaki-Densuşianu, *cit.*, p. 200).

ar încălca dreptul ginților și se pare că, fie și de formă, a cerut lui Soliman ca fostului domn al Moldovei să i se acorde statutul de ambasador (imunitatea diplomatică) și să i se îngăduie suita de onoare, ceea ce sultanul a acceptat (Paolo Giovio).

În ziua Anului Nou 1540, pregătirile pentru plecare erau în toi și Zápolya însuși se îngrijea de toate cele necesare[73]. La 21 ianuarie[74], cu cîțiva slujitori și boieri credincioși — între ei, diplomatul Grigore Rosenberger — cu cîțiva saci cu aur și lucruri scumpe, Rareș a părăsit Ciceul, îndreptîndu-se spre Dunăre. Peste o săptămînă, a trecut prin Turda[75], ajungînd în aceeași zi la Alba Iulia și Verancsics, care l-a cunoscut aici cu acest prilej, a putut constata că domnul era „fără tulburare, neschimbat, vesel și cu mare speranță că se va întoarce în domnie, nearătînd pe față nimic din omul părăsit și lovit de soarta dușmană. Doar amintirea soției și a copiilor schimba fața barbarului și uneori chiar plîngea“[76]. Grija familiei a dus-o, dealtminteri, tot timpul și ea se vede din toate scrisorile sale ; la 2 februarie, din Caransebeș, scria bunului său prieten Toma Boldorffer (Waldorffer) din Bistrița să îngrijească să se dea doamnei și copiilor o parte din censul datorat de oraș[77].

---

[73] Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, XV, 1, p. 388.
[74] Hurmuzaki-Densușianu, *Documente*, II, 4, p. 211—212.
[75] A. Veress, *op. cit.*, p. 300.
[76] Hurmuzaki-Densușianu, *Documente*, II, 4, p. 220.
[77] Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, XV, 1, p. 388.

Însoțit de oamenii regelui Zápolya, Rareș a ajuns, cu suita sa de 40 de călăreți, la Dunăre, unde era „așteptat de mulți călăreți turci pentru a-l acompania“ spre Istanbul[78], unde trebuie să fi sosit spre sfîrșitul lunii februarie sau începutul lunii martie 1540. Pe țărmurile Bosforului, Rareș a început o adevărată campanie diplomatică, vizitînd pe marii demnitari ai împărăției și făcînd fiecăruia daruri bogate, din comorile aduse cu el. Paolo Giovio, contemporanul bine informat, menționează, de pildă, între asemenea daruri, două perle mari cît două pere, din care se vor face cercei pentru o fiică a sultanului. După ce a împărțit cu dărnicie aur și pietre scumpe, domnul pribeag a obținut audiența la sultan. Acolo, în fața divanului împărătesc, Petru Rareș a vorbit îndelung și meșteșugit, pentru a-și apăra cauza, explicînd pe îndelete toate faptele primei sale domnii. Cuceriți — parte de calitățile prințului român, parte de aurul său — dregătorii Porții au cerut sultanului să acorde „iertarea“ acestui om a cărui „extraordinară vitejie în război [...] stîrnise admirație în sufletele vitejești ale turcilor, întratîta încît, chiar să nu fi fost corupți prin daruri, dregătorii tot s-ar fi socotit obligați să apere pe un bărbat atît de vestit prin fapte“ (Paolo Giovio). La rugămințile de „iertare“, Soliman Magnificul ar fi răspuns — va scrie Neculce, după tradițiile păstrate pînă în vre-

[78] Al. Ciorănescu, *Documente...*, cit., p. 34 ; confirmă pe Giovio, în privința statutului diplomatic.

mea sa — „că-i giurat, pănă nu va trece cu calul preste dînsul, să nu-l lasă. Deci viziriul au dzis că-i „prè lesne a plini Măria Ta giurămîntul“. Și l-au scos la cîmpu și l-au culcat la pămînt, învălit într-un harariu [o țesătură groasă — *n.n.*] și l-au sărit împăratul de trii ori cu calul. Iar alții dzicu că au ședzut supt un pod și împăratul au trecut de trii ori pe pod“. Trimis să locuiască în vechiul cartier genovez Pera, unde va întreține o adevărată curte de prinț în exil, Rareș era privit, încă din aprilie, ca viitorul domn al Moldovei, a cărui revenire pe tron era doar o chestiune de timp, după cum relata la Viena, la 28 aprilie, un diplomat întors de la Istanbul [79]. Pe la sfîrșitul lui mai, a trimis lui Zápolya un sol pentru a-l anunța de primirea bună pe care o avusese din partea sultanului, care i-a făgăduit să-l repună, în scurtă vreme, în stăpînirile sale de altădată ; Rareș cerea acum regelui fie restituirea Ciceului, pentru mai marea libertate a Doamnei, fie chiar s-o elibereze pe aceasta, urmînd a se așeza la Bistrița [80]. În sfîrșit, la 23 iunie pornea din Istanbul, către prietenul Boldorffer din Bistrița, o scrisoare în care, deși încă în surdină, trîmbițele victoriei se aud limpede : „Să știi că noi sîntem la Țarigrad, bine sănătoși, [...] și ținuți bine și în cinste de Măria Sa Împăratul

---

[79] Raportul lui Marcus Holackh, în Hurmuzaki, *Documente,* II, 1, p. 212, pus în lumină de C. Rezachevici, în capitolul *Pribegia* din vol. colectiv *Petru Rareș,* p. 198.
[80] Hurmuzaki-Densușianu, *Documente,* II, 4, p. 225.

și de viziri ; nu ne lipsește nimic, [...]. Dacă lucrul zăbovește, trebuie să fim cu răbdare. Ci nădăjduim [...] că lucrul se va schimba în curînd". Cerea vești despre ai lui și grijă pentru ei și pentru murgul său iubit, Peyloo. Și încheia : „Nădăjduim [...] că vom fi ce am fost și mai mult decît atîta, vom plăti tot pe tocmai. A scrie mai mult, nu ne-a dat vremea" [81]. Cuvintele acestea — pe care N. Iorga le va reaminti poporului român în decembrie 1916, într-unul din cele mai grele momente ale participării sale la războiul pentru întregirea neamului [82], atunci cînd două treimi din țară fusese cotropită de vrăjmaș, cînd doar pămîntul românesc al Moldovei rămăsese liber, dovedesc că la data aceea nu mai exista nici o îndoială cu privire la revenirea lui Rareș în domnie.

Exilul a durat zece luni, pînă la începutul lunii ianuarie 1541. În acest exil, o adevărată aventură — și e primul domn moldovean care trăiește o asemenea aventură, pe care doar domnii munteni o cunoscuseră pînă atunci — a purtat la el un obiect care e, și pentru noi, cei de azi, încărcat de valori : celebrul evangheliar dăruit la 1473 de Ștefan cel Mare vechii mănăstiri de la Humor și între paginile căruia se află, pictat pe pergament, cel mai bun portret al marelui domn. În 1538, călugării de la Humor îl trimiseseră, pentru a-l salva de eventualele prădăciuni otomane, la Ciceu, unde

---

81 Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, XV, 1, p. 390—391 ; traducere la N. Iorga *Scrisori...*, p. 200—201.

82 Vezi N. Iorga, *Discursuri parlamentare 1907—1917*, București, 1981, p. 347—354.

l-a găsit Rareș, care, „luîndu-l la sine și în mîinile sale, îl ținu la sine cîtă vreme a petrecut în cetatea Ciceului. Iar cînd s-a dus în țara turcească, îl luă iarăși, îl luă cu sine și la Țarigrad și păstră și acolo, în mîinile sale, [...]. Și peste puțină vreme, aflîndu-se în țara turcească, se milostivi [...] și-i dărui coroana Domniei, ca să fie iarăși domn al Țării Moldovei și al creștinilor..." [83]. Chipul marelui părinte l-a însoțit, astfel, pe malurile Bosforului, pentru a-l încuraja, pe acela dintre urmașii săi care se dovedise pînă acum, și se vestea a fi și de acum încolo, cel mai vrednic, mai strălucitor și mai demn de glorioasa lui moștenire.

*

Evenimentele din a doua jumătate a anului 1540 au înclinat cumpăna în favoarea lui Petru Rareș, ușurîndu-i întoarcerea în Moldova. Opțiunea sultanului Soliman Magnificul pentru instalarea lui Rareș ca domn nu trebuie înțeleasă ca un act de mărinimie, de „milă" față de domnul Moldovei. Ea are profunde implicații politice și a izvorît din necesitatea Imperiului otoman de a avea în Moldova un voievod capabil să instaleze ordinea și în cealaltă provincie română de peste munți Transilvania. Prestigiul de care se bucura Petru Rareș aici, posesiunile domnului Moldovei, cetățile transilvane care cu ani în urmă

[83] I. Bogdan, *Evangheliile de la Homor și Voroneț din 1473 și 1550*, în „An. Ac. Rom., Mem. secț. ist.", t. XXIX, 1907, p. 649.

i se închinaseră sînt fapte ce au determinat pe sultan, în bună măsură, să-i reacorde însemnele de învestitură.

Moartea neaşteptată a regelui Ioan Zápolya (22 iulie 1540) a redeschis conflictul pentru Ungaria. Regele minor — Ioan-Sigismund se născuse la 7 iulie — a rămas sub tutela lui Martinuzzi, regenţa fiind asigurată de acesta, împreună cu Petru Petrovici şi Valentin Török. Încă înainte de moartea lui Zápolya, în Ardeal se răzvrătiseră Ştefan Mailat — care visa tronul de principe transilvan — şi Emeric Balassa, ale căror sentimente prohabsburgice erau de dată veche şi nu constituiau un secret ; după moartea regelui, petrecută chiar în vremea luptelor din Ardeal, cei doi s-au proclamat „căpitani ai Transilvaniei şi locotenenţi regali în numele lui Ferdinand" [84]. În toamnă, pe cînd oştile lui Ferdinand de Habsburg porneau să recucerească cetăţile ungureşti, încercînd să pună în aplicare tratatul de la Oradea, din 1538, Imperiul otoman şi Liga Sfîntă au încheiat pacea.

Starea aceasta de anarhie şi confuzie oferea sultanului — care făgăduise tronul Ungariei moştenitorului lui Zápolya încă înainte de a se fi născut — prilejul să intervină. *Un rol însemnat se rezerva lui Petru Rareş, a cărui restaurare era iminentă : ca şi cu 10—12 ani în urmă el trebuia să opereze în Transilvania. Planurile sultanului se întîlneau acolo cu vechile dorinţe ale princepelui Moldovei.*

---

[84] Radu Constantinescu, *op. cit.*, p. 105.

Evoluția evenimentelor în Transilvania a influențat în mod direct și viața politică din Moldova, al cărei domn, deşi impus de sultan, îşi îndreptase privirea destul de repede spre tabăra habsburgică. O astfel de orientare o arăta, de altfel, şi domnul Ţării Româneşti, Radu Paisie : amîndoi au trimis, în 1540, ostaşi în sprijinul lui Ștefan Mailat. Situația lui Ștefan vodă Lăcustă era aproape fără ieșire. Pe de o parte, ştirile care veneau de la Istanbul, despre Petru Rareş şi succesul demersurilor sale, despre „cinstea mare" la care se afla acolo, „îi era ca o ghiață la inimă" ; ca să-și mențină tronul, ar fi trebuit să supraliciteze la Poartă. *N-a făcut-o.* Pe de altă parte, boierii din țară îl presau să recupereze Tighina cu „partea aceea de pămînt, luată de turc" în 1538. Încheierea păcii între Ligă şi Poartă nu putea să pună capăt dilemei lui Ștefan Lăcustă, care nu ținea de o simplă opțiune politică. Cei cîțiva mari boieri care mijlociseră înscăunarea sa, devenind un fel

de garanți ai politicii filo-otomane, și-au manifestat, desigur, neliniștea. În acest sens trebuie interpretată o știre din octombrie 1540, conform căreia domnul Moldovei constatase că nu mai putea avea încredere în unii dintre dregătorii săi, plănuind înlocuirea lor cu alții, ridicați dintre boierii de țară. O lună mai tîrziu, atacarea și lichidarea unei tabere otomane a arătat că Ștefan vodă nu înțelegea să revină la politica Porții [1]. Tot în noiembrie s-a aflat că oșteni moldoveni au atacat și prădat ținuturile cedate Porții ; „aceasta s-a întîmplat cu voia voievodului și a întregii țări", determinînd pe „dregătorii din Chilia, din Cetatea Albă, din Tighina" să se ducă la sultan și „să se plîngă împotriva voievodului" [2]. *În aceeași lună, sultanul a trecut în Europa, așezîndu-și Curtea la Adrianopol, în vederea plănuitei campanii din Ungaria.*

Față de aceste evenimente, adversarii lui Ștefan Lăcustă s-au decis să acționeze : „s-au vorbit o seamă de boieri din curtea lui, anume Găneștii și Arbureștii și la așternutul lui, unde odihniia, l-au omorît, în cetatea Sucevii" (Ureche). „Găneștii și Arbureștii" erau — după cum am arătat într-o mai veche cercetare genealogică [3] — rude apropiate de-ale lui Luca

[1] Pentru toate acestea, v. *Petru Rareș*, p. 173—174.
[2] Ilie Corfus, *Documente...*, cit., p. 33. Foarte interesantă este menționarea, în acest document, a unor „morminte tătărești zidite de piatră, cu inscripții", în zona cetății Soroca.
[3] Ștefan S. Gorovei, *Găneștii și Arbureștii*, loc. cit.

Arbure și Cozma Șarpe-Gănescu, principalii boieri prigoniți de Ștefăniță vodă în 1523. În fruntea acestei partide, care își avea pretendentul său, se puseseră „acei lei sălbatici și lupi încruntați, anume Mihul hatmanul și Trotușanul logofătul“, care, ca și alți cîțiva boieri, aveau a se teme de mînia lui Petru Rareș. În locul lui Ștefan Lăcustă, omorît într-o noapte din jurul datei de 20 decembrie 1540, a fost proclamat domn „un oarecare Alexandru, poreclit Cornea“ (cum zice Macarie), un om — se pare — tînăr [4], a cărui origine nu e încă stabilită : într-o scrisoare trimisă regelui Poloniei după asasinatul de la Suceava, pentru a-l explica și justifica, „noi, boierii“, care își asumau întreaga responsabilitate a faptelor, afirmau că Alexandru „e coborîtor al domnilor, fiu al lui Bogdan vodă și nepot al bătrînului Ștefan vodă, moștenitor drept al țării Moldovei“ ; după alte știri, ar fi fost un fiu al lui Ilie (mort în 1501) și nepot al lui Petru Aron. Cronicarul Macarie, am văzut, nu-i afirmă, dar nici nu-i contestă apartenența la familia domnească, în vreme ce Ureche va scrie că „mai denainte vreme fusese slugă la Mihul hatmanul“ [5].

În scurta sa domnie, de nici două luni, Alexandru Cornea a urmat linia politică inaugurată de predecesorul său : solii săi au plecat imediat spre regele Poloniei și spre Ferdinand

---

[4] Hurmuzaki-Densușianu, *Documente*, II, 4, p. 279 : „juvenis palatinus“.

[5] Cf. *Petru Rareș*, p. 176—177.

de Habsburg ; celui din urmă, pe lîngă depunerea jurămîntului de credință, îi cerea și ajutor militar. O altă solie a fost trimisă sultanului, pentru a obține confirmarea lui Alexandru vodă. Dar solia aceasta a ajuns la Adrianopol odată cu vestea despre continuarea revoltei antiotomane și a atacurilor organizate împotriva raialelor din sudul Moldovei [6] și despre ajutorul cerut lui Ferdinand de Habsburg. Aflat la curtea sultanului, Petru Rareș — acum un fel de pretendent oficial la tronul Moldovei, cu toți sorții de izbîndă — a intervenit, cerînd să nu se dea urmare soliei lui Alexandru vodă, „om obscur", cum îl caracterizează Paolo Giovio. Lucrurile erau, astfel, decise : solii au trebuit să se întoarcă fără steagul de investitură. Iar la cererea de ajutor pe care a îndreptat-o spre Habsburgi, Alexandru vodă Cornea nu a mai apucat să capete răspunsul — negativ, dealtminteri...

În aceste împrejurări, cererea lui Petru Rareș de a i se acorda domnia Moldovei — mai dinainte făgăduită — nu a mai fost decît o simplă formalitate. În cadrul unei ceremonii care s-a desfășurat la Adrianopol, probabil în Primele zile ale lui ianuarie 1541, lui Rareș i s-a „dat steag și domnia la Moldova", fiind învestit după protocolul otoman, îmbrăcat cu caftanul și cuca despre care istoricul francez

---

[6] Hurmuzaki, *Documente*, II, 1, p. 215 ; Hurmuzaki-Bogdan, *Documente*, Supliment II, 1, p. 152 ; N. Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*, București, 1899, p. 326.

Mignot (sec. XVIII) avea să scrie, referindu-se la aceste evenimente, că „dintre toți creștinii [supuși Porții], numai prințul Moldovei avea dreptul s-o poarte". Un sol al sultanului a fost imediat trimis regelui Poloniei, pentru a-i notifica schimbarea de domnie din Moldova : „i-am dat din a noastră deosebită și înaltă îndurare voievodatul țării Moldovei, *cu toate, precum a fost în timpul tatălui său și al bunicului său, în care hotare l-au ținut acei înaintași ai săi*"[7]. Cu alte cuvinte — cel puțin în principiu — o adevărată *restitutio in integrum*, deși, cum e lesne de înțeles, nu putea fi vorba de revenirea situației anterioare anului 1484 (cînd au fost cucerite Chilia și Cetatea Albă). Scrisoarea sultanului arată clar că obținerea domniei de către Petru Rareș în aceste împrejurări dramatice nu a fost considerată ca producînd o schimbare esențială în statutul juridic al Moldovei în relațiile cu Poarta, după cum nici evenimentele din toamna anului 1538 nu au avut o asemenea semnificație[8].

Lui Rareș i s-a impus o majorare a haraciului — care sub Ștefan Lăcustă rămăsese la vechea sumă de 10 000 de galbeni — urcînd acum la 12 000 de galbeni, cerîndu-i-se, totodată, să trimită un fiu la Poartă, ca ostatec ; 500 de călăreți otomani trebuiau primiți în

[7] Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 36 (subl. ns.).
[8] Aurel Decei, *Istoria Imperiului otoman*, p. 190 ; Ștefan S. Gorovei, *Moldova în „Casa Păcii"*, loc. cit., p. 659—665.

Moldova [9]. I se promitea, însă, lui Rareş sprijinul pentru redobîndirea cetăţilor transilvănene, înapoierea ţinutului smuls la 1538 cu cetatea Tighina (contra unor noi sume de bani) şi restituirea tezaurului luat de la Suceava tot în 1538 [10]. O dată la trei ani, domnul Moldovei trebuia să se prezinte la Poartă [11]. Ce s-a ales din aceste promisiuni şi condiţii — despre care se anunţa că sînt grele şi se credea că Rareş se va revolta din cauza lor [12] — e bine să se spună de la început. Un fiu va fi trimis la Poartă, în adevăr. Dar, dacă Tighina şi ţinutul ei nu vor mai reveni niciodată lui Rareş, în schimb nici garnizoana de 500 de călăreţi otomani nu a rămas în Moldova şi nici Rareş nu s-a mai dus vreodată la Poartă. Despre înapoierea tezaurelor, e adevărat că nu este decît o ştire, şi aceea tîrzie, din 1562 şi că în toate scrisorile sale Rareş se va plînge de sărăcia vistieriei. Dar nu e mai puţin adevărat că a doua sa domnie e mai bogată în ctitorii, desăvîrşind unele construcţii începute în prima domnie şi întreprinzînd altele.

Împreună cu marele imbrohor Husein aga (acelaşi care în 1538 descoperise tezaurele la Suceava), Rareş a plecat din Adrianopol „cu mare cinste“ spre Moldova, la 9 ianuarie; 3 000 de ieniceri şi spahii „din curtea“ sulta-

---

9 *Arhiva istorică a României*, I, 1, p. 157—158; Hurmuzaki, *Documente, Supliment* I, 1, p. 3.

10 *Călători străini...*, II, Bucureşti, 1970, p. 175 (tezaurul).

11 Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 87.

12 Hurmuzaki, *Documente*, II, 1, p. 214—215.

nului îl însoțeau[13]. La 23 ianuarie, au ajuns la Dunăre. Din popasul făcut acolo, Rareș a trimis, cinci zile mai tîrziu, o scrisoare prietenului Boldorffer din Bistrița, anunțîndu-l că „nebiruitul împărat, prea-milostivul nostru domn și prea-luminații viziri, îndurătorii noștri domni, ne-au dat iarăși Moldova, țara noastră, *tocmai așa cum am ținut-o și asemenea și în Ardeal ce am ținut mai înainte*"[14]. În zilele următoare, Rareș a trecut Dunărea, poposind la Brăila, unde, cum spune cronicarul Macarie, a fost întîmpinat de „toată mulțimea boierilor moldoveni" — după un raport străin, 20 000 de călăreți[15], cărora le-a făgăduit iertarea, cerută, sub prestare de jurămînt, și de mitropolitul Teofan[16]. Vornicul Țării de Jos, Efrem Huru, a refuzat să opună rezistență, asigurînd lui Rareș drumul liber spre Suceava[17]. Înfruntarea dintre Rareș și Alexandru Cornea — despre care se spune că ar fi avut o oaste de 15 000 de oameni[18] — s-a petrecut în jurul Galaților, probabil la 9 februarie[19]. Prins și adus în fața lui Rareș, Cornea a jurat că el nu voise domnia și că

---

13 *Ibidem*, p. 214 ; Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, XV, 1, p. 397 și N. Iorga, *Scrisori...*, p. 202 (cu un rînd sărit, care schimbă datarea evenimentelor).

14 N. Iorga, *op. cit.*, p. 202.

15 Hurmuzaki, *Documente*, Supliment, I, 1, p. 3.

16 *Ibidem.*

17 Hurmuzaki-Densușianu, *Documente*, II, 4, p. 279.

18 *Ibidem.*

19 Ștefan S. Gorovei, *Găneștii și Arbureștii*, loc. cit., p. 157.

totul se datorește îndemnurilor hatmanului Mihu. Cererea sa de a fi crestat la nas — după străvechiul obicei (rhinotmeza) care făcea ca cei însemnați astfel să nu mai poată domni — și trimis într-o mănăstire, a fost respinsă de Rareș, care l-a dat pe mîna călăului, strigîndu-i: „Să fie pe sufletul aceluia care te-a îndemnat!“ [20].

Drumul spre Suceava era deschis și domnul l-a străbătut fără grabă, într-un adevărat triumf. Izvoarele contemporane arată că el era întîmpinat peste tot cu bucurie, mai ales de oamenii simpli, care știau că el îi va apăra împotriva abuzurilor marilor boieri. La Bîrlad, marele vornic Efrem Huru, unul din boierii cei mai credincioși, l-a întîmpinat cu „mare ospăț și cinste“. După un al doilea popas la Roman, alaiul domnesc a ajuns la Suceava la 21 sau 22 februarie [21]. Trecuseră doi ani și cinci luni de cînd Petru vodă pornise pe drumul cel „neumblat și aspru“.

*

A doua domnie a lui Petru vodă Rareș — care, dealtminteri, s-a socotit domn al Moldovei în răstimpul 1538—1541, cronica oficială

---

[20] N. Iorga, *Studii istorice...*, cit., p. 349.

[21] Ureche dă „luni după sfeti Theodor“, ceea ce e *21* februarie; un raport polon dă *22* februarie (Hurmuzaki-Densușianu, *Documente,* II, 4, p. 279; A. Veress, *Documente,* I, p. 24). În schimb, o scrisoare a marelui imbrohor către regele Poloniei arată că sosirea la Suceava a avut loc

numărîndu-i 19 ani de domnie, adică *fără nici o întrerupere* — e cunoscută azi mai bine, datorită lucrărilor apărute în ultimii ani; C. Rezachevici a prezentat-o folosind numeroase documente descoperite în arhivele poloneze, iar Radu Constantinescu a înfățișat mai ales relațiile cu Transilvania, cu bibliografie rară, străină, adesea nefolosită pînă la el, împreună cu neprețuitele socoteli bistrițene. Ulterior, Ilie Corfus a îmbogățit baza documentară pentru studierea acestei perioade cu un număr de noi documente polone. Pentru o și mai deplină conturare și mai exactă înțelegere a întregii istorii a lui Petru Rareș, de altfel, informația existentă ar trebui completată cu izvoare otomane. Cît privește documentele interne, o observație se impune: numărul actelor emise de Petru Rareș în ultimul său an de domnie — mai corect spus, în ultimele opt luni ale domniei sale (ianuarie—august 1546) — este *aproximativ de zece ori mai mare* decît numărul actelor emise în întreaga perioadă februarie 1541—decembrie 1545 [22]. Această simplă constatare dovedește în chip grăitor că doar anul 1546 a fost cel mai liniștit din totalul celor 16 ani de domnie

---

la *10 martie* (Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 37). Trebuie să existe o explicație pentru aceste două date (21/22 februarie și 10 martie), așa de diferite.

[22] *D.I.R.*, 1/XVI, nr. 367—487. Volumul V din noua colecție, *Documenta Romaniae Historica*, însumînd documentele lui Petru Rareș (în pregătire la Institutul de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol" din Iași), conține și piese noi, care însă nu modifică substanțial situația.

a lui Rareș (numărul actelor emise în întreaga perioadă 1527—1538 este *abia de 1,5 ori mai mare* decît numărul actelor din 1546 !).

În adevăr, a doua domnie a lui Petru Rareș e, din anume puncte de vedere, mai zbuciumată decît prima — în tot cazul, ea se desfășoară cu mai multă încordare, cu mai mult dramatism, ca într-o puternică încleștare tăcută. Domnul are aceleași dorințe și năzuințe, aceeași fermitate de gîndire, dar pune mult mai multă prudență în manifestările sale, ca unul care cunoștea acum foarte bine pe cei cărora li se adresa. Deși puterea sa militară și economică nu pare să fi fost serios diminuată, el are grijă ca în toate scrisorile sale să se înfățișeze ca un principe sărăcit, ale cărui acțiuni pornesc din porunca sultanului. De fapt, în acești ultimi ani ai domniei sale, Rareș nu și-a ridicat ostașii în sprijinul acțiunilor lui Soliman, ci numai pentru a căuta o rezolvare a problemelor sale în anumite contexte favorabile create de politica europeană a Porții. Actele și faptele lui Petru Rareș în a doua sa domnie arată că el nu renunțase la locul care simțea că i se cuvine în tabăra principilor creștini, îndemnînd mereu la acțiune, la o acțiune pe care era gata să o sprijine cu efortul suprem al țării sale. Dar, ca și în prima domnie, a avut de întîmpinat, din partea principilor creștini, aceeași atitudine șovăielnică, aceleași confruntări de interese, aceeași neputință de a ridica în fața Semilunii o forță capabilă nu numai să-i stăvilească ascensiunea, dar să o și oblige să bată în retragere,

renunțînd la „protectoratul" pe care îl impusese principatelor române. Cea care a bătut în retragere a fost tot tabăra creștină, care a privit cu neputință instalarea unui pașă la Buda și transformarea Transilvaniei în principat vasal Porții.

*

Dacă se poate spune că Petru Rareș a revenit în scaunul Moldovei cu un program politic stabilit, atunci acest program poate fi rezumat în chiar cuvintele domnului : „vom fi ce am fost și mai mult decît atîta". Program plin de îndrăzneală, dacă nu chiar nerealist la împlinirea căruia domnul a pornit cu toate forțele sale — forțe ostenite, se pare, mai mult trupește : socotelile bistrițene, publicate recent, menționează frecvent trăsura cu arcuri, căptușită cu pînză roșie ori verde și zugrăvită [23], în care domnul Moldovei străbătea lungile drumuri ale ultimelor sale expediții, ca și distanțele care separau reședințele domnești din orașele în care a petrecut lunile de liniște ale acestor ani.

În februarie 1541, cînd steagul cel mare al domnului, pictat și aurit la Ciceu în 1539 [24], flutura din nou la Suceava, programul politic al lui Petru vodă Rareș începea să fie confruntat cu problemele aspre și încîlcite ale realității. Dușmănia regelui Poloniei ; suprave-

---

[23] Radu Constantinescu, *op. cit.*, p. 242, 249, 250 etc.
[24] Radu Constantinescu, *op. cit.*, p. 232.

gherea Porții ; soția și copiii rămași în Transilvania ; promisiunile sultanului ; boierii trădători ; boierii fugari ; cetățile și domeniile ardelene pierdute ; campania sultanului în Ungaria ; speranța redobîndirii — fie și cu bani — a ținutului pierdut la 1538... Și totul pe fondul unei continue instabilități a alianțelor și prieteniilor, ceea ce făcea ca singura alianță și prietenie mai sigură să fie aceea a sultanului. Ceea ce deosebește a doua domnie a lui Rareș din acest punct de vedere, e încrederea pe care, de data aceasta, i-a arătat-o sultanul, încredere constantă, neumbrită, se pare, nici de veștile care trebuie să fi ajuns și la Istanbul despre relațiile domnului moldovean cu cei care pregăteau o mare campanie antiotomană. Însuși marele imbrohor Husein aga, cel care îl adusese pe Rareș pînă la Suceava, scria regelui Poloniei, în martie 1541, chiar din capitala Moldovei, că „Măria Sa împăratul i-a arătat tare mare cinste [lui Petru vodă], încît de mult n-a fost arătată de către Măria Sa împăratul nimănuia asemenea cinste. [...] Și el îl are în mare grație pe acest Petru voievod și afară de aceasta Măria Sa împăratul s-a prins să-l apere de toate pagubele, dacă cineva dintre vecinii săi ar vrea să-i facă vreo daună în ceva. Căci aceasta n-ar fi o daună pentru voievodul Petru, ci o jignire pentru Măria Sa împăratul [...]“ [25]. Asemenea cuvinte, ca și faptul că Rareș era însărcinat

[25] Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 37—38.

să ajute la consolidarea domniei lui Ioan-Sigismund Zápolya (nepotul regelui Poloniei) erau de natură să netezească relațiile dintre domnul Moldovei și regele Sigismund; de altfel, și Rareș, anunțînd acestuia din urmă revenirea sa în scaunul părintesc, declara că dorește să respecte „jurămîntul nostru, pe care l-am făcut cu hatmanul vostru lîngă cetatea noastră a Hotinului, pe care jurămînt eu vreau să-l țin bucuros, fără nici o răutate și viclenie“ [26]. Cu același prilej, Rareș cerea regelui 10 000 de zloți — fie ca dar, fie ca împrumut — extrădarea unor răufăcători, ca și a lui Sienko Popovici, fostul său comornic (paznicul tezaurului personal), fugit în 1538 cu o mulțime de lucruri scumpe; mai ruga pe rege să îngăduie libera trecere a solilor săi spre Moscova (de unde se aduceau unele obiecte care se transformau în daruri pentru dregătorii Porții) și să intervină pe lîngă nepotul său, „regele“ Ungariei, „ca să dea drum liber soției și fiilor noștri, ca să fie lăsați să treacă nevătămați la noi“. Dînd solului moldovean răspunsul, regele Sigismund lăsa să treacă — sub formulele ceremonioase ale diplomației — doar cîteva promisiuni neangajante, refuzîndu-i ajutorul material [27]. De fapt, singurul punct în care regele pare să fi acționat a fost acela care privea familia lui Rareș, ținută încă la Ciceu: regina Ungariei era fiica sa și doar pentru ea și fiul ei Rareș promitea

---

[26] Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 41.
[27] *Ibidem*, p. 44.

să intervină din nou peste munți. În rest, solilor moldoveni către Moscova li se vor face necontenit greutăți — o dată vor fi, chiar, bătuți și prădați ; „răufăcătorii“ nu vor ajunge niciodată, se pare, în mîinile lui Rareș, care pînă la sfîrșit le va cere mereu extrădarea, amintind regelui polon cum fusese predat otomanilor însuși fratele său, pîrcălabul Toader ; împotriva lui Sienko Popovici se va porni o anchetă, chiar în iulie 1541 [28] și s-a păstrat un fel de proces-verbal, consemnînd răspunsurile lui Sienko la acuzațiile aduse de domnul Moldovei prin solul său, Burlă pisarul [29] : e un document deosebit de interesant pentru cunoașterea tezaurului domnesc — se aflau acolo 12 caftane cu bumbi de argint aurit, valorînd cîte 20 000 de aspri fiecare, un săculeț cu 20 000 de aspri, vase și arme scumpe, bijuterii de aur curat, împodobite cu mărgăritare și pietre scumpe (între aceste bijuterii, e menționat un lanț de aur, purtat de domn peste haine „după obiceiul său moldovenesc“) [30]. Deși fostul comornic a răspuns că despre unele obiecte nu știe nimic, iar altele nu mai sînt la el, a fost totuși trimis în închisoare, din porunca regelui, pînă la lămurirea lucrurilor. Pînă la urmă, Rareș nu a mai căpătat nimic.

---

28 *Ibidem*, p. 46, n. 6.

29 N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. XXIII, București, 1913, p. 336—338.

30 Textul pare să fi rămas neobservat atît de P. P. Panaitescu (*Tezaurul domnesc*, în „Studii“, 1/XIV, 1961, p. 49—83) cît și de Corina Nicolescu (*Istoria costumului de curte în țările române*, București, 1970).

În primăvară, cît marele imbrohor Husein aga mai era încă în Moldova, Petru vodă a pus capăt și vechiului său conflict cu acei dintre boierii săi care îi doriseră moartea ; în fruntea lor se aflau Trotușanu, Mihu și comisul Pătrașco, „trădătorii noștri", care, se pare, n-au fost găsiți chiar din primul ceas[31]. Prinși, puși la cazne pentru a mărturisi toate complicitățile, ei au fost decapitați vineri 11 martie, la Suceava[32]. Cum s-a observat deja, Rareș și-a înlăturat marii adversari sub protecția și cu sprijinul Porții[33] : Mihu și Trotușanu erau vinovați de atacarea unui sol al sultanului, Kierdei, precum și de răpirea și asasinarea lui Toader, fostul pîrcălab al Hotinului (fratele lui Rareș), un fel de prizonier de stat, ceea ce constituia un ultragiu adus autorității imperiale, ca și asasinarea lui Ștefan vodă Lăcustă. Tot atunci și-au pierdut viața, probabil, și principalii boieri din cele două familii, Găneștii și Arbureștii. N-au fost atinși cu nici un fel de pedeapsă acei boieri care, deși au rămas în țară și au slujit în sfatul domnesc sau în misiuni diplomatice ori alte slujbe, *nu au fost socotiți trădători față de țară și față de domnul căzut la 1538*. În chiar ziua cînd capetele trădătorilor cădeau — ele vor fi apoi trimise sultanului, ca mărturie că pedeapsa rînduită fusese împlinită — boieri de credință preluau dregătoriile : fostul vistier

---

[31] C. Rezachevici, în vol. *Petru Rareș*, p. 230.
[32] N. Iorga, *Studii istorice...*, p. 348.
[33] C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 209.

Mateiaş devenea mare logofăt, Petru Vartic (care în răstimpul 1538—1540 îndeplinise misiuni diplomatice de taină) îl înlocuia pe Mihu ca portar al Sucevei (titlu care, tocmai în anii aceştia, începe să fie echivalat cu acela de *hatman)*, iar în locul vistierului Crasnăş, înlăturat ca membru al clanului Arbureştilor, venea unul din logofeţii mici, Toma. Toţi trei rămăseseră în ţară sub Ştefan Lăcustă. Cămăraşul Nicoară Hâra, care plecase cu Rareş în pribegie, a fost învestit pîrcălab de Hotin. Dovadă a credinţei lor şi a preţuirii pe care le-o arăta domnul stă faptul că mormintele unora dintre ei se vor afla în ctitoriile domneşti de la Probota (Hâra, Vartic) şi Sf. Dumitru din Suceava (Toma şi Popescul, pîrcălab de Hotin).

Rămînea, deocamdată, fără rezultat strădania lui Rareş de a-şi aduce acasă familia, rămasă la Ciceu ; în cronica lui Ureche este înregistrată data de 25 mai 1541 pentru sosirea Doamnei şi a copiilor la Suceava, dar, de fapt, chiar în acea zi Rareş insista din nou pe lîngă regele polon ca să o determine pe fiica sa, regina Isabella, să îngăduie plecarea familiei [34]. Dealtminteri, socotelile bistriţene o arată pe „voievodiţă“ ca fiind încă la Ciceu şi în iunie şi în august 1541 [35]. Se poate presupune că fa-

---

[34] C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 238. Radu Constantinescu afirmă, însă (*op. cit.*, p. 108), că familia s-ar fi întors încă din martie.

[35] Radu Constantinescu, *op. cit.*, p. 234—236 ; altă menţiune e din decembrie 1541, dar e neclară (*ibidem*, p. 237).

milia domnească s-a întors la Suceava abia după încheierea noii campanii ardelene a lui Rareş.

Această campanie, prima manifestare externă de oarecare anvergură din a doua domnie, a stat în legătură cu marea expediţie pe care o plănuia Soliman împotriva Ungariei. În aprilie, anunţase printr-o solie — ajunsă în dieta de la Şinca Mare la 25 mai — că nu recunoştea ca rege al Ungariei decît pe „fiul regelui Ioan" Zápolya, cerînd ca răzvrătirea lui Mailat şi Balassa să înceteze[36]. În mai, în vreme ce oştile ferdinandiste ocupau Buda, iar lui Rareş i se cerea să trimită soli la dieta imperială de la Ratisbona[37], domnul s-a plîns Porţii că ardelenii nu-i lasă nici cetăţile, nici familia[38], cerînd apoi să i se dea detaşamente de tătari pentru incursiuni în Polonia[39].

Pregătirile fiind încheiate — nu lipseau ajutoare otomane, în muniţii[40], iar în Ardeal se ştia că are o mare cantitate de pulbere, cu care putea să cucerească nu numai Bistriţa, ci şi celelalte cetăţi[41] — expediţia a fost pornită la 8 iunie 1541. A doua zi, din tabăra de pe Moldova (poate de la Roman, unde de obicei se adunau oştile), Rareş scria braşovenilor, liniştindu-i cu privire la ţelurile campaniei

---

[36] Hurmuzaki, *Documente,* II, 1, p. 219.
[37] Hurmuzaki-Densuşianu, *Documente,* II, 4, p. 280—281.
[38] Hurmuzaki, *Documente,* II, 1, p. 220.
[39] *Ibidem,* p. 222.
[40] Radu Constantinescu, *op. cit.,* p. 109.
[41] Hurmuzaki-Iorga, *Documente,* XV, 1, p. 402—403.

sale : „noi trebuie să ne îndeplinim jurămîntul nostru, făcut prea puternicului împărat al turcilor, dar să ferească Dumnezeu să provocăm vreo violență neamului creștinesc!“. Peste 11 zile, *la 20 iunie, Soliman însuși părăsea capitala imperiului, îndreptîndu-se spre Buda.*

Lui Rareș, care venea cu 12 000 de oameni, îi revenea sarcina ca, în unire cu Radu Paisie, domnul Țării Românești (care aducea 6 000 de oameni) și cu beiul de Nicopole, Kuciuk Bali-beg, „să margă... și să prinză pre Maelat“, locotenentul regal care se visa principe al Transilvaniei. Țelul sultanului corespundea intereselor, ca și vechilor resentimente ale lui Rareș. Luînd „drumul de jos“ sau al Brașovului, a trecut munții pe la Oituz și la 25 iunie avangarda — „ztraza moldaviensis“ — și-a făcut apariția în secuime [42]. La 30 iunie, Rareș era la Brașov ; a doua zi se întîlnea la Bod cu Radu Paisie și cu Kuciuk Bali-beg, pentru ca la 9 iulie să fie deja la Făgăraș. Capturarea locotenentului regal nu s-a făcut, însă, decît peste 10—11 zile [43], printr-un șiretlic, la un ospăț pregătit în cortul lui Rareș [44], unde Mailat acceptase să vină numai după ce primise în cetatea Făgărașului cîțiva chezași, între care marele logofăt al Moldovei, Mateiaș. Prins și dus la Istanbul, fostul voievod, doritor

---

[42] *Ibidem*, p. 405, n. 1. V. și Gh. Șincai, *Hronica românilor*, II, București, 1969, p. 242.

[43] La 19 iulie (Gh. Șincai, *op. cit.*, p. 248) sau la 20 iulie (cronica lui Ureche).

[44] V. Motogna, *Relațiunile...*, p. 51—52 ; Radu Constantinescu, *op. cit.*, p. 110.

de tron princiar, a trebuit să-şi sfîrşească zilele acolo, zece ani mai tîrziu[45]; captivii — moldoveni, munteni şi, se pare, şi turci — de la Făgăraş nu vor fi eliberaţi decît în 1545. La sfîrşitul lunii iulie, domnul Moldovei se afla pe calea întoarcerii, prin Braşov, Hărman şi Prejmer (6—7 august), apoi, luînd drumul „de sus“, cum spune cronicarul Macarie, „s-a întors pe la Cîmpulung“.

În vremea aceasta, Soliman Magnificul, ajuns la Buda (26 august), făcea să i se înfăţişeze regele minor al regatului pentru care erau atîtea dispute. Ocupîndu-i capitala (29 august) şi hotărînd transformarea Ungariei centrale în paşalîc, sultanul lăsa lui Ioan Sigismund Zápolya titlul regal, dar cu autoritatea restrînsă la voievodatul Transilvaniei[46], care devenea, în chipul acesta, un principat autonom, sub suzeranitate otomană, condus, însă, de un rege minor — şi nominal — sub tutela mamei sale, Isabella de Polonia. Acesteia din urmă, Petru Rareş i s-a adresat, chiar în toamna anului 1541, cu cererea categorică de a i se restitui cetăţile (nu şi familia, ceea ce înseamnă că între timp doamna şi copiii reveniseră în Moldova), ameninţînd că, altminteri, nu se va sfii să le recupereze cu forţa, fără să se teamă de vreo reacţie din partea sultanului, care i le promisese încă de pe cînd era

---

[45] Cf. Pavel Binder, *Ştefan Mailat (circa 1502—1551), boier român şi nobil transilvan*, în „Studii“, 2/25, 1972, p. 301—309.

[46] Aurel Decei, *op. cit.*, p. 191—192.

el însuşi la Istanbul. Acordul pe care regina Isabella l-a încheiat cu Ferdinand de Habsburg (Gilău, 29 decembrie 1541) îl făcea, însă, pe arhiduce stăpînul de drept al Transilvaniei, Martinuzzi fiind confirmat de dieta țării ca guvernator ; în felul acesta, episcopul tezaurar şi guvernator devenea un fel de arbitru, încercînd să transfere Habsburgilor coroana fantomatică a Ungariei și stăpînirea efectivă a Transilvaniei, fără lupte şi în raporturi bune cu amîndoi principii țărilor române extracarpatice, ale căror sentimente și năzuințe îi apropiau atît de mult de tabăra principilor creștini, patronată de Habsburgi. Poziția lui Rareș era, însă, ceva mai delicată decît a lui Radu vodă Paisie, domnul Țării Românești, pentru că el avea de recuperat cetățile și, pe de altă parte, socotea că nu se poate încrede în intențiile bune ale lui Martinuzzi, pe care îl cunoscuse încă din 1538 iar acum, la începutul anului 1542, îl acuza — chiar în dieta transilvăneană, unde solii săi s-au prezentat pentru a cere înapoierea cetăților — nu numai că l-a trimis pe el la Poartă, dar şi că prin învoirea lui Buda a trecut în mîinile sultanului [47].

Acest început de an părea să aducă speranțe noi lui Petru Rareş ; alarmate de consolidarea puterii otomane în Europa centrală prin înființarea paşalîcului de la Buda, țările germane (din cadrul Sfîntului Imperiu) au pus la cale organizarea unei mari expediții

[47] Hurmuzaki-Densuşianu, *Documente*, II, 4, p. 285.

antiotomane, încredințînd conducerea militară supremă lui Joachim de Hohenzollern, principe elector și marcgraf de Brandenburg. Îndreptîndu-și privirile spre această coaliție, Rareș s-a străduit să normalizeze relațiile cu regele Sigismund, cu atît mai mult cu cît se părea că și Polonia va adera la noua ligă, mai ales că *Joachim de Hohenzollern era unul din ginerii regelui polon.*

Deși trecuse aproape un an de cînd Petru vodă redobîndise domnia, regele Sigismund nu-i trimisese nici un sol : la toate soliile domnului Moldovei, el răspunsese doar prin înșiși diplomații moldoveni. Acest fapt, care nu măgulea deloc orgoliul lui Rareș, împreună cu refuzul constant și abia voalat al regelui de a da satisfacție principelui moldovean în atîtea din chestiunile pe care i le adresa făceau ca relațiile moldo-polone să fie încă încordate. Misiunea ameliorării lor a fost încredințată unuia din cei mai buni și mai neobosiți diplomați ai vremii, Avram Banilovschi, staroste de Cernăuți. El s-a prezentat întîi lui N. Sieniawski, voievodul de Belz, la 22 ianuarie 1542, expunîndu-i amănunțit nemulțumirile și dorințele lui Petru vodă [48]. Din această foarte interesantă expunere se vede că regele nu îngăduise solilor moldoveni să treacă spre Moscova, ei fiind siliți să ia drumul tătăresc, prin Crimeea. Cu aceasta începe lista repro-

---

[48] Hurmuzaki-Bogdan, *Documente,* Supliment II, 1, p. 156—159 ; C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 233—236 ; Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 67—69.

șurilor : refuzul de a i-l preda pe Sienko, refuzul de a extrăda pe boierii fugiți, refuzul de a-i împrumuta „cîteva mii de zloți“, fără să țină seama că vistieria Moldovei era goală din pricina cheltuielilor pe care el, Rareș, le-a făcut ca să revină în domnie, căci altfel „locul meu ar fi fost ocupat acum de un turc, ca la Buda“. Și orgoliul rănit al fiului lui Ștefan cel Mare izbucnește : „Măria Sa regele nu m-a onorat încă să-mi trimită un sol, n-a binevoit să-mi trimită pe vreunul din panii sau curtenii curții sale ; dacă Măria Sa mi-ar fi trimis un orășean sau un țăran, sau măcar dacă ar fi legat o scrisoare de gîtul unui cîine și mi-ar fi trimis-o, aș fi primit-o cu recunoștință...“. Sultanul, în schimb, „nu mă consideră ca o slugă, ci ca pe fiul său“. Totuși — declara Petru vodă — „voi prefera ca țara mea să nu aibă, din toate părțile, ca vecini, decît domni creștini“. Sieniawski a transmis această solie regelui și efectul a fost prompt : la 1 februarie, Matei Wlodek, stegarul Cameniței, primea instrucțiunile pentru solia sa în Moldova : urări de domnie lungă, în pace și... plîngeri pentru conflictele de la graniță [49].

Continuîndu-și demersurile diplomatice, Avram Banilovschi s-a înfățișat și regelui, amintindu-i rolul însemnat pe care-l îndeplinise Moldova în luptele pentru stăvilirea agresiunii otomane în Europa : „țara noastră a Moldovei a fost poarta și cheia acestor țări

---

[49] Hurmuzaki-Bogdan, *Documente,* Supliment II, 1, p. 159—161.

a Ungariei şi a Poloniei şi nu numai a acestor două ţări, ci şi a altor ţări creştine", dar „aţi lăsat păgînii mai întîi în ţara Moldovei şi au răsturnat porţile şi au rupt cheia pentru toate ţările creştine". Regele şi ceilalţi principi europeni erau îndemnaţi să acţioneze neîntîrziat, „căci acum este timpul şi vremea bună, pînă la primăvară" [50].

În timp ce Matei Wlodek îşi îndeplinea misiunea în Moldova, soli de taină ai domnului perfectau înţelegerea cu marcgraful de Brandenburg, iar portarul Sucevei, Petru Vartic — alt mare diplomat al vremii — transmitea regelui Poloniei schimbarea de atitudine pe care Rareş se pregătea să o facă : „împreună cu toţi oamenii din ţara de sub stăpînirea sa, şi-a pus în gînd să nu se mai supună împăratului turcilor, ba chiar să-şi răscumpere libertatea sa cu puterea şi cu armele". Motivele acestei schimbări : sultanul „şi-a călcat credinţa faţă de el" ; a nesocotit „tratatul şi înţelegerile încheiate de înaintaşii săi cu moldovenii" ; nu a restituit Tighina cu pămînturile luate la 1538 ; a pretins şi Orheiul (probabil în virtutea vechilor stăpîniri tătăreşti, din sec. XIII—XIV). Rareş anunţa, totodată, că voinţa întregii ţări era să nu ridice armele contra lui Ferdinand de Habsburg [51]. Pentru

---

[50] Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 72—73 ; acest document, ca şi altele, nu are dată ; el este, însă, databil prin critica internă ; datarea cîtorva documente este încă discutabilă.

[51] C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 247—248 (document inedit încă, descoperit de autor în arhivele polone).

acesta din urmă, tot Petru Vartic a făcut o expunere separată asupra proiectelor pentru acea vară a anului 1542 : era vorba doar de fortificarea cetății Buda, nu de o expediție personală a sultanului ; prin urmare, „dacă principii creștini vor să întreprindă ceva contra turcilor, au acuma timpul cel mai potrivit, iar după asta nu vor avea unul mai bun. Acum, acum trebuie să se ridice principii creștini, ca să meargă la Buda,, să o cucerească și, dărîmînd-o, să-i arunce ruinele în Dunăre, căci, dacă turcii o vor fortifica, atunci creștinii niciodată nu-i vor mai izgoni“ [52]. Cît despre Rareș însuși, trebuia să se știe că i se îngăduise să facă război în Transilvania (avînd promisiunea unui ajutor de 40 000 ostași otomani), pentru a-și redobîndi cetățile și a-și elibera captivii ținuți în cetatea Făgărașului.

Sentimentele și intențiile principelui moldav fiind astfel aduse la cunoștința fruntașilor taberei creștine, calea spre alianța cu marcgraful de Brandenburg era deschisă. În timp ce principii germani se tînguiau și se tîrguiau în dieta de la Speyer, Petru Rareș emitea la Suceava, la 1 martie 1542, actul — întărit cu sigiliul său secret — prin care promitea lui Joachim de Brandenburg tot sprijinul ce i-l putea acorda în cursul înfruntării cu Soliman

---

[52] Hurmuzaki, *Documente*, II, 1, p. 240 ; traducere română la N. Iorga, *Scrisori...*, p. 240. Același îndemn la dărîmarea Budei, cu aceeași explicație, e și într-o solie la regele Poloniei (Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 50), datată de editor în *1541*, dar care trebuie redatată *post 19 mai 1542*, întrucît menționează plecarea fiului domnesc la Poartă.

Magnificul. Scrisoarea lui Rareş menţionează încheierea unei înţelegeri secrete *(secreta... negotia et pacta)*, ale cărei puncte şi condiţii erau înscrise în scrisoarea marcgrafului, „ce se află în păstrarea noastră". Nu s-a păstrat decît scrisoarea lui Rareş.[53] Documentul are unele ciudăţenii, dar trebuie să se ţină seama de faptul că era un act ultra-secret, a cărui redactare a fost încredinţată, probabil (pentru mai deplina şi mai sigura păstrare a tainei), scribului venit cu solul (sau solii) marcgrafului de Brandenburg ; aceasta ar explica inadvertenţele constatate în unele formulări din text. Actul a fost descoperit de Al. Papiu-Ilarian la mijlocul veacului trecut, într-o arhivă berlineză ; el l-a editat, însoţindu-l cu fotografia unui fragment şi cu reproducerea semnăturii lui Petru Rareş[54]. Azi, originalul pare să nu mai fie la locul său.

O lună mai tîrziu, Rareş răspundea şi regelui polon, prin Matei Wlodek[55]. Ceea ce s-ar numi stenograma discuţiilor dintre domnitor şi sol are două părţi, cea de-a doua fiind consacrată unor „pricini tainice" ; prima dintre acestea priveşte trimiterea fiului domnesc la Poartă, ca ostatec, eveniment ce trebuia să

---

[53] Cf. D. Ciurea, *Diplomatica latină în ţările române. Noi contribuţii*, în „Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „A. D. Xenopol", Iaşi, VIII, 1971, p. 21.

[54] A. Papiu-Ilarian, în *Tesaur de monumente istorice*, III, Bucureşti, 1864, p. 13—15 ; facsimilele la p. 16.

[55] Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 82 ; scrisoarea lui Wlodek (p. 82—84) e tot din Hîrlău, *Bucznyowey* fiind o formă coruptă a numelui latinesc al Hîrlăului, *Bachlovia*.

aibă loc după 23 aprilie 1542 : „nu mi-ar păsa nici de fiu — a spus Rareş şi ideea aceasta o vom regăsi într-o altă relatare din aceeaşi vreme — numai ca eu să mai pot fi de ajutor cu ceva domnilor creştini“. Repetînd propunerea pentru asedierea şi dărîmarea Budei, Rareş îndemna la unitate : „bine ar fi ca toţi să se ajute cît mai curînd între ei, numai că se poate ca domnii creştini să nu voiască să creadă [cît de mare era primejdia otomană], pînă ce, Doamne fereşte, nu vor fugi din ţările lor, aşa cum mi s-a întîmplat mie“ [56].

Aşa cum spusese lui Matei Wlodek, în luna mai Rareş şi-a trimis un fiu la Poartă ; la 19 mai acest fiu [57] a trecut Dunărea. Cîteva zile mai tîrziu, stînd de vorbă cu un tălmaci polon, Nicolae Armeanul, care tocmai se întorcea de la Istanbul, Rareş i-a împărtăşit aceste gînduri, care rezumă întregul său zbucium din vremea aceea : „dacă aş vedea că vreun rege creştin s-ar ridica cu putere şi credinţă împotriva turcilor, atunci m-aş alătura cu credinţă de el şi l-aş ajuta din toate puterile. Acum, însă, nu pot face altfel, căci nu am la cine să alerg, trebuie să fac ce porunceşte turcul. Ştiu [bine] că a trebuit să trimit pe fiul meu [şi că el] va trebui jertfit pentru creştini, dar şi de aceasta nu mă îngrijesc de loc, [căci] de cînd fiul meu a fost dus

---

56 Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 87—88.

57 *Iliaş* — după opinia curentă ; *Alexandru*, necunoscut altminteri — după opinia lui C. Rezachevici (*op. cit.*, p. 246).

peste Dunăre, din acea zi eu îl socotesc ca mort. Totuşi eu păstrez această hotărîre şi părere nestrămutată ca să ţin cu creştinii pînă la pieirea capului meu". Şi, reproşînd cu amărăciune faptul că în 1538 hatmanul Tarnowski nu voise să-i lase trupele cu care venise la asediul Hotinului şi cu care „nu l-aş fi lăsat pe împăratul turcilor să iasă nevătămat din Moldova", Rareş adăuga acest ultim sfat: „Să-i spui regelui tău să nu se bizuie pe prietenia turcilor" [58].

Cheltuielile enorme pe care Rareş se angaja să le facă pentru aprovizionarea oastei lui Joachim de Brandenburg dovedesc fermitatea intenţiilor sale: trei chitanţe semnate de marcgraf la Viena, la 24 iunie, 29 iunie şi 6 iulie 1542, îl arată pe comandantul Ligii îndatorîndu-se lui Rareş pentru 500 000 de florini, din care 100 000 îi primise în numerar şi tot atîta în vite cornute [59].

Printr-un vienez, Jacob Fischer, domnul Moldovei ţinea legătura atît cu Ferdinand de Habsburg — căruia la 27 august îi cerea sprijinul pentru eliberarea ostatecilor de la Făgăraş [60] — cît şi cu Joachim de Brandenburg; solia prezentată acestuia din urmă în septembrie întărea toate făgăduielile [61]. Era, însă,

---

[58] Hurmuzaki, *Documente,* II, 1, p. 224 (data trecerii Dunării, la p. 225); *Călători străini...,* p. 387—388.

[59] A. Papiu-Ilarian, *op. cit.,* p. 16—23.

[60] C. Giurescu, *Documente răzleţe din arhivele Vienei,* în „Buletinul Comisiei istorice a României", I, 1915, p. 284.

[61] N. Iorga, *Scrisori...,* p. 203—204.

tot mai evident că oştile marcgrafului vor bate zadarnic zidurile Budei. Şi atunci, ca să nu piardă prilejul de a încerca din nou redobîndirea cetăţilor cu a căror pierdere nu se împăca deloc, Rareş a decis să intre în Transilvania. La 17 septembrie, cerea secuilor din Trei Scaune să curețe pasul Oituz [62]; spre sfîrşitul aceleiaşi luni a plecat din Suceava spre Hîrlău „cu oastea sa şi cu bombarde năruitoare de ziduri" ; la Hîrlău, unde poruncise „să se adune oastea cît de iute", un sol al nobililor transilvăneni l-a văzut pe Rareş şi l-a auzit tunînd şi fulgerînd împotriva magnaţilor unguri şi împotriva lui Martinuzzi şi ameninţînd că de va ajunge la Alba Regală va scoate din mormînt cadavrul lui Ioan Zápolya şi „va pune să fie spînzurat acel cadavru, ca fiind leşul unui trădător al său învederat" [63]. Sultanul îi trimisese nouă soli, unul după altul, cu îndemnul să treacă munţii [64]; aceeaşi acţiune era prevăzută şi de planul care decurgea din alianţa cu marcgraful de Brandenburg ! În primele zile ale lui octombrie, Rareş a sosit la Roman [65], unde, pentru a nu da nimic de bănuit otomanilor, l-a arestat pe Toma Kamarai, solul regelui

---

62 Hurmuzaki, *Documente,* II, 1, p. 231 ; II, 4, p. 286 ; Supliment II, 1, p. 162.

63 Hurmuzaki-Densuşianu, *Documente,* II, 4, p. 294—296 ; A. Veress, *Documente...,* I, p. 28—29 ; *Călători străini...,* I, p. 392.

64 Hurmuzaki-Densuşianu, *Documente,* II, 4, p. 309—310.

65 Hurmuzaki-Iorga, *Documente,* XV, 1, p. 421.

Ferdinand [66]. Cînd beilerbeiul de la Buda i-a transmis că nu mai este nevoie să se grăbească, întrucît oștile germane s-au retras [67], Rareș era deja sub munți ; expediția rămînea să se facă numai pentru îndeplinirea țelurilor sale : redobîndirea cetăților. La 16 octombrie, cînd Rareș era încă la Trotuș [68], se prezenta la Ciceu vistierul Toma pentru a reaminti celor de acolo că cetatea aparține domnului Moldovei [69].

Deși Rareș anunța prin solii săi că vine în Ardeal pentru că aceasta e porunca sultanului și „altfel nicicum nu pot face“ [70], dar că nu va face țării stricăciuni — cum asigura pe secuii care îi trimiseseră o întreagă ambasadă [71] — totuși se zvonea că el are de gînd să pună stăpînire pe localitățile Mediaș, Cetatea de Baltă și Făgăraș [72], unde îi erau încă ținuți în captivitate boierii în frunte cu logofătul Mateiaș ; dealtminteri, pentru eliberarea acestor ostateci sosise, încă din septembrie, un ceauș turc, amenințînd că, în cazul contrar, cetatea Făgărașului va fi asediată de oștile

---

[66] Hurmuzaki, *Documente,* II, 1, p. 237 ; II, 4, p. 324.

[67] Hurmuzaki-Densușianu, *Documente,* II, 4, p. 312.

[68] Hurmuzaki, *Documente,* II, 1, p. 236.

[69] Hurmuzaki-Iorga, *Documente,* XV, 1, p. 422 ; „supremus thezaurarius“ din acest act e Toma (învestit vistiernic în martie 1541) ; identificarea cu Mateiaș (Radu Constantinescu, *op. cit.,* p. 114, 122, 156, n. 725), mare logofăt de la aceiași dată, este eronată.

[70] Hurmuzaki-Densușianu, *Documente,* II, 4, p. 320—321.

[71] *Ibidem,* p. 311, 316—317 ; v. și p. 305.

[72] *Ibidem,* p. 309—310.

otomane şi româneşti[73]. Situaţia păru ameninţătoare cu adevărat cînd veni vestea că domnul Moldovei aşteaptă să se întîlnească la Braşov cu corpuri de oaste otomană şi munteană ; în egală măsură stîrnea spaimă înţelegerea lui Rareş cu secuii, ca şi faptul — consemnat de secretarul polon al reginei Isabella — că românii din Ardeal aveau să treacă de partea moldoveanului cu uşurinţă din cauza unităţii pe care le-o arăta vorbirea aceleiaşi limbi *(propter lingue societatem)*[74]. În mijlocul acestor frămîntări, un sol a adus propunerea pe care domnul Moldovei o adresa „naţiunilor" transilvănene : să nu se ridice cu armele, ci să accepte întrunirea, la Mediaş, a unei diete şi *cu participare moldovenească şi muntenească*, în care să se hotărască împreună asupra treburilor acestei ţări[75]. Se propunea, astfel, după expresia lui N. Iorga, *„o adevărată uniune dacică"*[76], idee care la românii a răzbătut peste veacuri în pofida vicisitudinilor istorice, a faptului că în Evul Mediu cele trei ţări româneşti au fost vremelnic despărţite.

Fireşte, propunerea lui Rareş n-a fost luată în seamă ; pe de altă parte, însă, nici joncţiunea de la Başov nu s-a mai făcut, după cum nici Martinuzzi n-a reuşit să adune suficiente trupe ca să se poată război cu „o oaste aşa

---

[73] *Ibidem*, p. 301—302.
[74] Hurmuzaki-Bogdan, *Documente*, Supliment II, 1, p. 163.
[75] Hurmuzaki-Densuşianu, *Documente*, II, 4, p. 321.
[76] N. Iorga, *Istoria românilor*, IV, p. 409.

de puternică", împotriva căreia cerea ajutorul regelui Ferdinand[77]: de pe la mijlocul lui octombrie, acesta îl considera pe Martinuzzi locotenent al său în Transilvania, îndatorindu-l să o păzească de atacurile domnilor români[78]. Intrînd în Ţara Bîrsei la 24 octombrie[79], Rareş a rămas ceva mai mult de o lună „în măruntaiele ţării" *(in visceribus regni)*, fără să întîmpine o rezistenţă serioasă. N-a asediat nici Mediaşul, nici Făgăraşul, ci doar a bătut vreme de şase zile (cronica lui Ureche) zidurile Cetăţii de Baltă. Pe urmă s-a îndreptat spre Bistriţa, în faţa căreia şi-a aşezat tabăra la 24 noiembrie[80]; ameninţările cu care-i obişnuise pe bistriţeni în primii ani ai domniei sale au fost reactualizate — pentru cea din urmă oară! În socotelile Bistriţei se află, cu privire la aceste împrejurări, o însemnare lipsită de orice caracter financiar, dar plină de interes pentru personalitatea lui Rareş şi pentru istoria sa: „pe cînd cetatea era de pretutindeni înconjurată de Petru vodă al Moldovei cu nemăsurata-i oaste [...] zilnic ameninţa că dacă nu vom face cu el legămînt, pace şi înţelegere şi nu-i vom da 8 800 de florini [...], atunci, de nu va putea dobîndi cetatea, va da foc la mahalale, sate şi casele din afară [...], iar turmele şi toate celelalte averi, oricum ar fi numite, le va

---

[77] Hurmuzaki-Densuşianu, *Documente*, II, 4, p. 325.
[78] *Ibidem*, p. 312—316.
[79] N. Iorga, *Istoria armatei româneşti*, p. 156.
[80] Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, XV, 1, p. 428—429.

duce în țara sa și nimic nu ne va lăsa decît pămînt și cenușă". S-a făcut un fel de împrumut public; fruntașii comunității săsești au dat cît au putut, în aur și argint, monede și obiecte de preț, neputîndu-se acoperi nici un sfert din suma cerută de Rareș! În cele din urmă, „au fost trimiși soli la măritul domn Petru vodă, care au făcut pace", domnul însuși reducîndu-și pretențiile la numai 4 000 de florini [81]. La 25 noiembrie, Rareș era primit în cetate [82], urmărit de Martinuzzi, care, peste numai cinci zile, din tabăra sa de lîngă Bistrița, scria regelui Ferdinand, anunțîndu-i plecarea domnului moldovean [83], cu detaliul că și-a îngropat tunurile în munți *(bombardas... defossas in alpibus)*. După știrea cronicii lui Eftimie, aceasta s-a întîmplat la Rodna [84], de unde, „trecîndu muntele, au ieșit la Cîmpul Lung și s-au pogorît la Bae și decii cu mare laudă s-au dus la scaunul său, la Suceava" (cronica lui Ureche). Întreaga campanie fusese mai mult o demonstrație de forță, căci, așa cum avea să noteze cronicarul, „nici un războiu cu niminea nu au făcut" [85].

Revenit la Suceava în primele zile ale lunii decembrie, Rareș a fost întîmpinat de Jacob Fischer, care încă din octombrie fusese trimis

---

[81] Radu Constantinescu, *op. cit.*, p. 239—240.

[82] *Ibidem*, p. 116 și 239.

[83] Hurmuzaki, *Documente*, II, 1, p. 238—239.

[84] *Cronicile slavo-române*, p. 117.

[85] V. și Hurmuzaki-Densușianu, *Documente*, II, 4, p. 296: Rareș a trecut neîmpiedecat de nimeni (*nemini... impediente*).

cu solie de către regele Ferdinand [86]. Mare lucru nu mai era de transmis acum la Viena, aşa că la 6 decembrie Fischer primea încuviinţarea de plecare [87]. Relaţiile cu Habsburgii se vor mărgini, pînă la moartea lui Rareş, la simpla trimitere de daruri cu prilejul căsătoriei lui Sigismund August, fiul regelui Poloniei, cu o fiică a lui Ferdinand de Habsburg [88].

Ultimele solii ale anului 1542 au fost îndreptate către marele cneaz al Moscovei [89], către Toma Nádasdy, care cîrmuia Făgăraşul, cu rugămintea de a pune în libertate captivii [90] şi către starostele Cameniţei, Gheorghe Jazlowiecki (cu care avusese neînţelegeri), pentru rezolvarea conflictelor de hotar [91].

Odată cu tunurile îngropate la Rodna — ceea ce a părut o greşeală, plătită cu capul

---

86 C. Giurescu, *op. cit.*, p. 284—285.

87 *Ibidem*, p. 285 ; Hurmuzaki, *Documente*, II, 1, p. 239. Actul e emis în „Salcza“, care nu poate fi neînsemnatul sat Salcia de lîngă Suceava (D. Ciurea, *Relaţiile externe...*, p. 16 ; C. Rezachevici, op. cit., p. 255), ci e însăşi Suceava, cu numele german — *Sacza, Socza* — greşit descifrat. V. şi N. Iorga, *Istoria românilor*, IV, p. 410, n. 3.

88 C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 260.

89 Solii s-au prezentat în audienţă la 8 noiembrie ; P. P. Panaitescu, *Petre Rareş şi Moscova*, p. 7. V. şi G. Bezviconi, *Contribuţii la istoria relaţiilor româno-ruse*, Bucureşti, 1962, p. 47—49.

90 A. Veress, *Documente...*, p. 31—32 (Suceava, 8 decembrie).

91 Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 90—91 (Suceava, 31 decembrie).

de către boierii Şeptelici şi Rotompan [92], la Hîrlău, în ianuarie 1543 — păreau îngropate şi speranţele lui Rareş de a redobîndi cetăţile. Pacea pe care dieta transilvăneană i-o propunea în februarie-martie 1543, solicitîndu-i alianţa şi buna-vecinătate [93], ca şi noua expediţie pe care sultanul o anunţa, în aceeaşi vreme, împotriva lui Ferdinand de Habsburg, chemîndu-i deopotrivă pe ardeleni, munteni şi moldoveni să participe la ea [94], vor fi dat, poate, domnului Moldovei noi speranţe. La începutul lui august, se ştia că amîndoi voievozii aşteptau doar chemarea sultanului [95], dar acesta îşi purta oştile tocmai la Esztergom şi Alba Regală [96], aşa încît lui Rareş nu-i rămînea decît să mai încerce o dată recuperarea cetăţilor. N-a mai fost, însă, decît o slabă mişcare de trupe, în octombrie şi noiembrie 1543 [97]; nici trecerea, pentru scurtă vreme, a domnului însuşi peste munţi, la Bistriţa, nu a adus vreo modificare [98].

Ceea ce a pus capăt, în cele din urmă, opoziţiei lui Martinuzzi şi a reginei Isabela a fost

---

[92] Cronica îi dă numele *Avram*, dar e posibil să fie o transcriere greşită, în loc de *Dragoş* Rotompan, boier cunoscut din campaniile ardelene ale primei domnii, ca şi din documente interne mai tîrzii (*D.I.R.*, 3/XVII, p. 146—147, din 1613).

[93] Hurmuzaki-Densuşianu, *Documente*, II, 4, p. 339.

[94] *Ibidem*, p. 340.

[95] *Ibidem*, p. 348.

[96] Aurel Decei, *op. cit.*, p. 193.

[97] Radu Constantinescu, *op. cit.*, p. 120.

[98] *Ibidem*, p. 245 (însemnare din 1 mai 1544, despre un împrumut făcut „anul trecut, cînd a fost aici voievodul").

o poruncă a sultanului[99]; în fața ei, regina și episcopul au ales o soluție de compromis: „au stricat cetatea Ciceului și, ținînd Cetatea de Baltă pentru sine, ținuturile lor le-au întors lui Petru“[100], în vara anului 1544, adăugînd mai tîrziu cetatea părăsită de la Amlaș și o parte din domeniul de la Sînmarghita[101]. Soluționarea aceasta nu mai lăsa loc pentru activitatea ostășească a moldovenilor lui Rareș și readucea relațiile cu Bistrița pe un făgaș normal: soli mărunți se vor perinda necontenit, dintr-o parte într-alta, cerînd bistrițenilor zidari pricepuți pentru ctitoriile lui Rareș[102] sau aducînd acestuia felurite daruri — pere, portocale sau cireșe[103].

Din partea otomanilor, avea acum liniște. Făgăduiala sultanului de a-i înapoia Tighina cu ținutul răpit la 1538 se dovedise deșartă; ba, mai mult, se pare că la un moment dat ar fi vrut să-i ceară și Orheiul[104]... Ca măsuri de prevedere Rareș a numit pîrcălab de Orhei pe unul din boierii săi credincioși, Cozma Ghenghea, și a fortificat cetatea Sorocăi[105], pusă sub comanda pîrcălabului Cazan.

---

99 C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 260. V. și Gh. Șincai, *Hronica românilor*, I, p. 245.

100 Gh. Șincai, *op. cit.*, p. 245.

101 C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 260; Radu Constantinescu, *op. cit.*, p. 121—123.

102 Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, XV, 1, p. 440, 447—449, 453.

103 Radu Constantinescu, *op. cit.*, p. 246, 249, 250.

104 C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 247.

105 Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, XV, 1, p. 432.

Anii 1545 și 1546 — ultimii ani ai domniei și ai vieții lui Petru Rareș — au fost tulburați doar de cîteva conflicte intervenite în relațiile cu Polonia[106], adăugate neînțelegerilor deja existente. Erau mai ales conflicte generate de unele proprietăți de la hotare, care degenerau în incursiuni și prădăciuni (în 1545, oștenii moldoveni au ajuns pînă la curtea din Snyatin), ca și de activitatea negustorilor, Rareș înțelegînd să subordoneze negoțul nevoilor țării sale, restrîngînd — atunci cînd era cazul — libertățile de care se bucurau, de obicei, negustorii. Așa, de pildă, în cursul unei întrevederi a „regelui tînăr" al Poloniei, Sigismund-August, proaspăt proclamat și mare duce al Lituaniei, cu solii moldoveni Cozma Ghenghea (acum jitnicer de Suceava) și Neculai (Nicoară Burlă, staroste de Șepeniț, s-au discutat nu numai vechile chestiuni privitoare la cămărașul Sienko Popovici și la boierii fugari, ci și plîngerile unor negustori turci, armeni și evrei, care făceau afaceri în Moldova, ca și cazul unor negustori poloni care cumpăraseră 1 000 de boi de la însuși domnitorul Moldovei, fără să-i achite costul (3 000 de galbeni unguresti)[107].

Ceea ce a dus, însă, relațiile moldo-polone la un grad mai înalt de încordare a fost un

---

106 Pentru relațiile moldo-polone în general, cf. Veniamin Ciobanu, *Țările Române și Polonia (sec. XV—XVI)*, sub tipar.

107 *Arhiva istorică a României*, I, 1, p. 33—34; v. și Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 91—122.

incident petrecut în 1545. Soli moldoveni trimişi în marele cnezat al Moscovei pentru obişnuitele cumpărături necesare achitării datoriilor față de dregătorii Porții (blănuri, dinți de peşte, şoimi etc.), au fost atacați, în Volhinia, de oamenii principilor Wiśniowiecki — Teodor Mihailovici şi Dimitrie Ivanovici — şi jefuiți ; unul din soli a fost ucis, altul rănit de moarte, slujitorii lor au fost şi ei bătuți [108]. Paguba materială era considerabilă, prejudiciul moral — încă şi mai mare, pentru că un sol este reprezentantul unui stat : în persoana sa era ofensat suveranul său. La baza acestui atac a stat, după toate probabilitățile, o veche animozitate de familie : Teodor (Fiedor) Wiśniowiecki fusese căsătorit cu o fiică a lui Ştefan cel Mare şi, la începutul domniei sale, Petru Rareş ceruse — cum am arătat cu mai multe pagini în urmă — regelui Poloniei ca fostul său cumnat să-i restituie tezaurul primit ca zestre ; urmase un proces, judecat de însuşi regele Sigismund, cîştigat de principele Wiśniowiecki în baza testamentului scris lăsat de soția sa [109]. Dar ranchiuna rămăsese şi ea va fi constituit mobilul necugetatei acțiuni din 1545.

Se mai adăuga — adevărată circumstanță agravantă — faptul că solii moldoveni fuseseră reținuți şi la Vilno (capitala Lituaniei) şi nici nu fuseseră tratați, în trecerea lor pe acolo, cu atenția cuvenită, fiind lăsați fără

---

[108] Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 107—113.
[109] P. P. Panaitescu, *Tezaurul domnesc*, loc. cit., p. 57.

hrană și fără călăuze. Întîmplarea a făcut ca la scurtă vreme după aceste știri să sosească la curtea Moldovei un sol al regelui polon, Iacob Wilamowski, cunoscut și din misiuni diplomatice anterioare. Pînă la rezolvarea conflictului — prin acordarea de despăgubiri și satisfacții de ordin moral — Rareș nu a mai îngăduit ca Wilamowski să plece. Incidentul risca să ia proporții [110]. Se pare că vodă însuși dorea să facă primul pas pentru rezolvarea lui, prin eliberarea solului, „dar l-a lovit boala, s-a prăbușit și a murit" [111]. Boala sa îngăduia să se întrevadă sfîrșitul inevitabil cel puțin din august: instrucțiunile regale date solilor poloni delegați să participe la lucrările unei comisii mixte la hotar conțin, ca ultimă prevedere, o indicație pentru cazul cînd „domnul voievod ar fi murit" [112].

Cele din urmă luni ale vieții lui Rareș n-au stat, însă, numai sub semnul acestui incident; două evenimente trebuie să fi luminat apusul orgoliosului principe moldav: întîi, în iunie 1546, nunta fiicei sale Chiajna, cu noul domn al Țării Românești, Mircea vodă, supranumit Ciobanul; pe urmă, în luna următoare, restaurarea episcopiei de Vad — întemeiată de Ștefan cel Mare și rămasă fără titular în urma amestecului episcopului Anastasie în

---

[110] V. și Gh. Duzinchevici, *Din legăturile lui Petru Rareș cu Polonia*, extras din „Revista istorică", XXIII, 1937, p. 7—17.
[111] Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 124.
[112] *Ibidem*, p. 123.

complotul din 1538; la 19 iulie 1546, Rareş anunţa bistriţenilor alegerea unui nou conducător al acelei eparhii, în persoana episcopului Tarasie[113]. Semnificaţia faptului depăşea sfera vieţii religioase: cu noul episcop venit din Moldova, se consolida autoritatea domnului de la Suceava asupra unei părţi din ţinuturile locuite de românii ardeleni.

La o vîrstă care, atunci, era socotită a bătrîneţilor (circa 65 de ani), în noaptea de 2 spre 3 septembrie 1546 (joi spre vineri), Petru Rareş a închis ochii, în curţile domneşti de la Suceava, sfîrşind „o viaţă plină de cele mai neaşteptate şi mai izbitoare peripeţii“[114]. „După atîta trudă a sa“ — cum se spune în cronica lui Ureche — şi-a găsit odihna veşnică în frumoasa şi eleganta ctitorie de la Probota, menită de el să fie necropola familiei sale. În zilele următoare, ţara a ridicat în scaunul domnesc pe cel mai mare dintre fiii săi rămaşi în viaţă. Cinci ani au fost, însă, pentru Iliaş vodă, de-ajuns ca să renunţe la tron. Dar acestea nu mai fac parte din istoria lui Petru Rareş[115]; adevăratul său continuator şi moştenitor va fi ginerele său postum, Petru stolnicul din Lăpuşna, cunoscut de istorie sub numele de Alexandru Lăpuşneanu.

---

113 Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, XV, 1, p. 453.
114 N. Iorga, *Istoria Românilor*, IV, p. 414.
115 Cf. Georgeta Ignat şi Dumitru Agache, *Contribuţii privind politica urmaşilor lui Petru Rareş (1546—1552)*, în „Anuarul Institutului de istorie şi arheologie „A. D. Xenopol“, Iaşi, XV, 1978, p. 149—173.

*

Imaginea unei epoci, a unei domnii de importanța aceleia la care s-a ridicat cea a lui Petru Rareș ar rămîne incompletă dacă i-ar lipsi paginile despre cultura și arta vremii. E drept că domnia lui Rareș înfățișează a cronică foarte bogată în fapte de natură politică și militară, care, într-o prezentare ca aceea de față, au prioritate, lăsînd puține pagini disponibile pentru preocupările spirituale.

Viața culturală și artistică a Moldovei lui Rareș nu a făcut, încă, obiectul unei cercetări sistematice și complete, socotindu-se, de obicei, suficientă constatarea că ea trebuie considerată o continuare a aceleia din vremea lui Ștefan cel Mare. Există, însă, numeroase aspecte deosebitoare, pe care o cercetare viitoare le va pune, fără îndoială, în evidență. Desigur, și coordonatele generale ale epocii au elemente noi, între cele mai de seamă fiind răspîndirea tiparului și Reforma, care va impulsiona traducerile în limba română. Unul din punctele principale ale mișcării inițiate de Martin Luther era traducerea cărților religioase din limbile „sacre“, de cult, în limbile naționale ; după ce Reforma a fost adoptată de o parte din sașii și ungurii din Transilvania, propaganda luterană s-a extins peste Carpați, unde, însă, se va lovi de ostilitatea autorităților atît laice, cît și eclesiastice. Pentru atragerea românilor la Reformă, s-au tradus în limba română și s-au tipărit — asigurîndu-li-se, astfel, o difuzare mai largă —

unele cărți bisericești; scopul propagandistic n-a fost, însă, atins, *românii întorcînd în favoarea lor această activitate: traducerile în limba română au întărit conștiința romanității și unității românilor locuitori în cele trei principate.*

Ca în întregul nostru Ev Mediu, cultura și arta epocii lui Rareș au un caracter predominant religios, în conformitate cu mentalitățile și rînduielile specifice acelei vremi, cînd domeniul laic și cel religios nu erau delimitate în chip riguros. Neprețuite tezaure de cultură erau adăpostite mai ales în mariie mănăstiri: biblioteci bogate în manuscrise rare, cercetate cu interes de cărturarii vremii, precum sasul brașovean Johannes Honterus [116]. Activitatea de copiere a manuscriselor a rămas o preocupare constantă, cu atît mai necesară, cu cît în Moldova încă nu se introdusese tiparul. Cărțile copiate pe pergament sau pe hîrtie și împodobite cu frontispicii și inițiale colorate, continuă tradiția bogată a vremii lui Ștefan cel Mare [117]. Din primii ani ai domniei lui Rareș datează o știre despre *cele dintîi traduceri în limba română realizate în Moldova*: o scrisoare din 11 martie 1532 menționează pe un moldovean care a mers la Wittenberg,

---

[116] Șerban Papacostea, *Moldova în epoca Reformei*, în „Studii", 4/XI, 1958, p. 63.

[117] E. Turdeanu, *L'activité littéraire en Moldavie de 1504 à 1552*, în „Revue des études roumaines", IX—X, Paris, 1965, p. 127—136. V. și notele lui D. Mioc, în *SMIM*, VI, 1975, p. 336—337 (v. și p. 441) și VII, 1974, p. 278.

la Martin Luther, dorind să tipărească evangheliile în limbile română, polonă şi germană[118]. Se pare că traducerea românească, efectuată cu acest prilej, va sta la baza celei dintîi tipărituri în limba română păstrată pînă azi, un Evangheliar imprimat la Sibiu pe la 1551—1553[119]. Nu este exclus ca şi *prima carte tipărită pentru Moldova* — Tetraevanghelul slav, imprimat tot la Sibiu, de Filip Moldoveanul, în 1547, în numele lui Iliaş vodă — să-şi datoreze începutul sau măcar iniţiativa tot domniei lui Petru Rareş.

Între cărturarii care au ilustrat această domnie, se cuvin menţionaţi Macarie, cronicarul episcop de Roman, şi Grigore Roşca, un văr al domnului, ajuns mai apoi mitropolit. Încă de pe vremea cînd era simplu călugăr, Macarie a început să scrie — „din porunca domnească a lui Petru [...] şi a marelui său logofăt, chir Theodor" (Toader Bubuiog, ctitorul Humorului) — o cronică menită să acopere perioada de după moartea lui Ştefan cel Mare pînă în zilele lui Rareş. Cronica lui Macarie arată modelele bizantine cu care autorul era familiarizat, preluînd din ele modalităţi de expresie şi figuri de stil. Această cronică este — cum s-a observat nu demult — *„prima istorie care îmbrăţişează evenimentele din*

---

118 Şerban Papacostea, *op. cit.*, p. 62—63.

119 L. Demény, *Prima tipăritură în limba română*, în „Magazin istoric", 9/1967, p. 65—68 ; *Evangheliarul slavo-român de la Sibiu 1551—1553*, ed. de E. Petrovici şi L. Demény, Bucureşti, 1971 ; Zs. Jakó, *Philobiblon transilvan*, Bucureşti, 1977, p. 99—100.

toate țările românești, integrează Ardealul în orizontul istoriografiei române și încadrează, deși încă de o manieră elementară, elementele românești în cadrul istoriei universale“ [120]. Dar, în afară de această cronică, a mai existat o scriere despre Petru Rareș, mai exact despre perioada pribegiei sale din 1538—1541, ale cărei amănunte, foarte precise și vii, se regăsesc în cronica lui Ureche [121].

Despre atmosfera culturală din Moldova lui Rareș, de la curtea domnească, unele informații se pot desprinde dintr-o scriere foarte controversată, *Jalba cea mare* a lui Ivan Peresvetov. Acest autor colindase zona estică și centrală a Europei, căutînd un rost ostășesc; prin 1537—1538, „am fost la Suceava, la voievodul Moldovei, cinci luni [...], și am văzut marea lui înțelepciune“. Adresîndu-se tînărului cneaz moscovit — care avea să devină primul țar, Ivan cel Groaznic — Peresvetov pune în gura lui Petru Rareș felurite sfaturi și îndemnuri necesare pentru o bună și dreaptă cîrmuire, adăugînd că „acele cuvinte le-a spus din învățătura înțelepciunii filozofice, pentru că [...] însuși voievodul Petru era un filozof și un doctor înțelept și pe el îl slujeau mulți oameni înțelepți, filozofi și doctori“ [122]. Evident că aceste cuvinte

---

[120] Dan Zamfirescu, *Petru Rareș,* în *Independență și cultură*, cit., p. 57.

[121] P. P. Panaitescu, *Contribuții la istoria culturii românești*, op. cit., p. 516—517 (introducerea la cronica lui Ureche).

[122] *Călători străini* I, p. 462.

nu trebuie luate *ad-litteram,* după cum e foarte puțin probabil ca Rareș să fi dat, în 1537—1538, sfaturi pentru centralizarea statului rus. Totuși, anumite detalii din scrierea lui Peresvetov indică limpede faptul că ostașul-scriitor a cunoscut realmente pe domnul Moldovei și a stat de vorbă cu el : aluziile sau referirile directe la unele cărți care circulau pe atunci *(Zapisul lui Adam, Povestirea despre căderea Țarigradului)* și din care își vor trage substanța și unele teme ale picturii exterioare moldovenești [123]. De asemenea, trebuie subliniate unele asemănări între cuvintele atribuite lui Rareș și recomandările din nu mai puțin celebrele *Învățături ale lui Neagoe Basarab* [124]. Dincolo de toate acestea, însă, rămîne deosebit de semnificativ faptul că modelul oferit de Peresvetov suveranului său a fost ales în persoana domnului Moldovei — care, dealtminteri, era unchiul marelui cneaz al Moscovei.

O bogată activitate în domeniul constructiv caracterizează epoca lui Petru Rareș. Moldova se îmbogățește acum cu unele dintre cele mai strălucite monumente de artă feudală, ctitorite de domnul însuși (Probota, Moldovița, Rîșca etc.), ca și de unii dintre colaboratorii săi, precum marele logofăt Toader Bubuiog

---

[123] Dan Zamfirescu, *op. cit.*, p. 52.

[124] *Ibidem.* V. și Mihai Țînțar, *Au fost cunoscute „Învățăturile lui Neagoe Basarab..." la curtea din Suceava?*, în „Suceava". Anuarul Muzeului Județean, VI—VII, 1979—1980, p. 287—294.

(Humor, 1530), vistierul (mai apoi mare logofăt) Mateiaș (Coșula și Horodniceni) sau boierii din familia Hâra (Zaharești). Pe acest plan, se continuă tradițiile epocii lui Ștefan cel Mare, constatîndu-se, însă, tot mai frecvent, elemente specifice Renașterii, integrate vechiului stil gotic moldovenesc[125]. Nu este, dealtminteri, nimic neașteptat în această constatare, într-o vreme cînd influențele occidentale se puteau exercita în arta moldovenească pe două căi, prin Transilvania și prin Polonia și aceste influențe s-au exercitat nu numai în arhitectura religioasă, ci și în cea laică: arhitectul sovietic V. A. Voițehovski, care a cercetat îndeaproape cetatea Soroca, refăcută de Petru Rareș, a ajuns la concluzia că această fortificație prezintă „analogii izbitoare cu castelul Caprarola din Italia, construit în 1530, atît sub raportul planului pentagonal al cetăților, cît și al dimensiunilor construcțiilor respective“[126].

Încă din vremea lui Ștefan cel Mare începuse să se practice pictarea zidurilor exterioare ale bisericilor; sub Petru Rareș, decorarea exterioarelor atinge perfecțiunea[127],

---

[125] Cf. Ion I. Solcanu, *Realizări artistice*, în *Petru Rareș*, p. 292—302.

[126] Alexandru Andronic, *Fortificațiile medievale din Moldova*, în „Memoria Antiquitatis“, II, Piatra-Neamț, 1970, p. 415.

[127] Ion I. Solcanu, *Datarea ansamblului de pictură de la biserica Arbure. II — Pictura exterioară. Începuturile picturii exterioare în Moldova*, în „Anuarul Institutului de

acestei modalități originale de exprimare artistică imprimîndu-i-se și un caracter ideologic [128]: mobilizarea tuturor forțelor țării la lupta antiotomană. În acest scop, Rareș a introdus o modificare în programul iconografic constituit sub Ștefan cel Mare: în scena care înfățișa asedierea Constantinopolului de către perși, în anul 626, a poruncit înlocuirea perșilor cu otomanii [129].

Bogatul program constructiv al lui Petru Rareș a inclus și vechile așezăminte monahale de la Muntele Athos, asupra cărora domnii moldoveni și munteni exercitau, de mai multă vreme, un adevărat patronaj. Rareș a construit sau a reconstruit, a plătit pentru împodobirea cu picturi, a trimis obiecte de cult (broderii, argintării, cărți) sau ajutoare în bani la mănăstirile Hilandar, Dionisiu, Karakallu, Protaton [130]. Puținele obiecte păstrate în țară

Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol", Iași, XVIII, 1981, p. 167—180.

[128] Sorin Ulea, *Originea și semnificația ideologică a picturii exterioare moldovenești*, în „Studii și cercetări de istoria artei", t. 10, 1963, p. 57—93 (I) și t. 19, 1, 1972, p. 35—55 (II).

[129] Cf. Ion I. Solcanu, *op. cit.* V. și idem, *Reflectarea luptei pentru independență în pictura murală din nordul Moldovei (Noi contribuții)*, în „Suceava", VI—VII, p. 279—285.

[130] N. Iorga, *Muntele Athos în legătură cu țările noastre*, în „An. Ac. Rom., Mem. Secț. Ist.", s. II, t. XXXVI, 1913; M. Beza, *Urme românești în orientul ortodox*, București, 1937; T. Bodogae, *Ajutoarele românești la mănăstirile din sfîntul Munte Athos*, Sibiu, 1940; Virgil Cândea, Constantin Simionescu, *Mont Athos, Présences roumaines*, București, 1979.

sau în străinătate, în diverse muzee, atestă gradul înalt de rafinament artistic atins în realizarea operelor ținînd de domeniul așa-ziselor „arte minore" ; orfevrărie, broderie, sculptură în lemn, miniaturistică etc. Din știrile pînă azi păstrate se poate deduce că Rareș era un om iubitor de fast, de strălucire, adunînd în tezaurul său lucruri de mare preț. Am menționat, cîteva pagini mai în urmă, unele dintre obiectele pe care i le-a furat fostul său comornic, Sienko Popovici ; o listă și mai lungă și mai bogată cuprinde un inventar foarte sumar al tezaurului luat de otomani de la Suceava, în septembrie 1538 : „berbeci de argint [obiecte care împodobeau masa — *n.n.*], carafe, ibrice, cușme, pahare, săbii incrustate cu pietre prețioase, săbii germane, săbii foarte înguste și cu vîrful ascuțit, perle prețioase, giuvaericale, vase prețioase de pus flori, cămăși de mătase, cărți legate în argint și aur, [...] stofe de mătase și multe alte lucruri"[131]. Socotelile bistrițene arată că în scurtul răstimp cît Rareș a stat la Ciceu, zugravii au avut de lucru în apartamentele domnești de acolo. La Bistrița își tocmea trăsura, cu coviltirul pictat, ca și steagul cel mare, pictat și aurit, după cum îi plăcea să-și aurească și pintenii ; de la Bistrița primea ii pentru Doamna, sfeșnice, ba chiar și un ceasornic !

Toate aceste detalii sînt folositoare și pentru înțelegerea mai adîncă și mai nuanțată a *per-*

---

131 *Cronici turcești*, I, p. 270.

sonalităţii lui Petru Rareş[132], a caracterului său, pe care atît de bine i-l pun în lumină scrisorile sale şi cuvintele consemnate cu fidelitate de unii mesageri diplomatici : şi unele şi celelalte ni-l arată vehement, tăios, polemist, aruncînd iute asupra adversarului cuvîntul de foc, ameninţarea cu cele mai crunte represalii, ironia dură sau subtilă — pasajele reproduse în chiar paginile acestei cărţi stau mărturie. Scrisorile lui Rareş nu pot fi comparate cu acelea rămase de la Ştefan cel Mare. E o nouă personalitate, animată de un nou spirit, care dictează diecilor curţii princiare, în palat, în tabără, pe drum, la asediul cetăţilor, între două lupte. Cîteva zeci de scrisori — adresate regilor Ungariei şi Poloniei, sultanului, împăratului Carol Quintul, unor nobili poloni sau unguri, conducătorilor unor oraşe ardelene — pot alcătui repertoriul, bogat şi sugestiv, al corespondenţei lui Rareş.

Cu aproape jumătate de veac în urmă, N. Iorga l-a definit pe Rareş drept „un adevărat *principe,* după reţeta lui Machiavelli“[133]. Cu înmlădierile şi subtilităţile stilului său, cu vioiciunea exprimării şi plasticitatea expresiilor, cu uşurinţa de a-şi potrivi gîndul şi de a şi-l înveşmînta în cuvinte după cum se cuvenea destinatarului scrisorii, cu sinceritatea directă sau cu ascunzişurile cerute de apărarea

---

132 Cf. şi Leon Şimanschi, *Personalitatea domnului,* în *Petru Rareş,* p. 318—322.

133 N. Iorga, *La pace des Roumains dans l'histoire universelle,* Bucureşti, 1930, p. 244.

unor interese mai presus de voințele și dorințele momentului, Petru Rareș ni se înfățișează, în adevăr, din cuvintele ca și din faptele sale, ca un om politic al Renașterii. Corespondența sa este expresia concretă a unui spirit dinamic, conștient de responsabilitățile sale, realist, înțelegător al tuturor împrejurărilor politice între care — neputînd sta deoparte — *trebuie* să acționeze și pe care le cîntărește atent, pentru a le folosi numai spre mărirea și slava țării sale și a sa. Își dăruiește toată puterea sufletului și a minții pentru atingerea țelurilor pe toate căile care i se par bune, potrivit unui principiu renascentist : cine are toată răspunderea, trebuie să aibă și toate drepturile.

Neîndoielnic, Petru Rareș a introdus o notă de voluntarism [134], nemaiîntîlnită pînă la el în concepția politică a domnilor moldoveni. Cerînd colaboratorilor săi „cea mai credincioasă slujbă“ (cum scria bistrițenilor, în 1530, vistierul Mateiaș), își rezerva hotărîrile decisive, așa încît boierii se plîngeau că nu-i puteau afla „voia și gîndurile“. Dar oare Machiavelli nu-și sfătuia principele „să fie vulpe pentru a evita cursele și leu pentru a băga groaza în lupi“ ? Descriindu-l, Verancsics îi făcea un portret care ar părea să-l deprecieze : „Caracterul său [...] era de o extremă mobilitate și nimic nu-i lipsea mai mult decît apucăturile cinstite. Cugetul său se schimba necontenit : unul cînd ședea și altul cînd se scula

---

[134] Leon Șimanschi, *op. cit.*, p. 320.

în picioare. Totdeauna cu două gînduri și piezis în toate lucrurile, pînă chiar cu prietenii săi. De atîtea ori frînsese sfințenia credinței, încît nimeni, fie din vecini, fie dintre aliați, nu mai puneau nici un temei pe jurămintele sale și atunci se fereau mai tare, cînd el se jura mai strașnic". Evident, Rareș putea să pară nestatornic în raport cu ceilalți, pentru că era statornic față de sine însuși ; duplicitar față de aliații vremelnici, pentru că urmărea cu putere o singură cauză, a poporului său ; lipsit de cuvînt și de credință, pentru că nu se putea încrede în atîția care își vindeau cuvîntul. Și doar Machiavelli arătase că „un principe, și mai ales un principe nou, nu poate să respecte toate acele virtuți pentru care oamenii în general sînt socotiți buni, deoarece adeseori, pentru ca să-și apere statul, el este nevoit să acționeze împotriva cuvîntului dat, împotriva milei, a omeniei, a religiei. De aceea, trebuie ca spiritul lui să fie oricînd gata să se îndrepte după cum îi poruncesc vînturile sorții și schimbările ei și [...] să nu se îndepărteze de ceea ce este bine, dacă poate, iar la nevoie să știe să facă răul" [135].

Desigur, între liniile directoare ale politicii lui Rareș se regăsesc și marile tradiții ale înaintașilor săi ; astfel, conștiința rosturilor Moldovei în această parte a lumii se vădește la el în aceleași cuvinte ca și la Ștefan cel Mare — Moldova era cheia și poarta apărării creștinătății ; impregnat de simțul dinastic,

---

[135] Niccolo Machiavelli, *Principele*, București, 1960, p. 66.

el apără memoria tatălui său, căruia — cel dintîi — îi spune „cel Mare", ca și memoria fratelui Bogdan și a nepotului Ștefăniță; absolut remarcabil în ceea ce privește ideea unității dinastice care îl anima pe Rareș este tabloul votiv de la Dobrovăț, înfățișîndu-l alături de tatăl și fratele său, cu chipuri și costume identice; ideea imperială și ideea unității creștine — amîndouă scumpe lui Ștefan cel Mare — nutresc și acțiunile lui Rareș. Totuși, omul acesta, care nu fusese crescut și educat în vederea urcării sale pe tron — din acest punct de vedere, cu el s-a asemănat Alexandru Ioan Cuza — adaptîndu-se rapid împrejurărilor vremii, face să se înceapă cu el o pagină nouă în istoria modelului de om politic pentru Moldova; tipul acesta, cu filiație renascentistă, va fi ilustrat, apoi, de Lăpușneanu și Despot.

Machiavelli a murit chiar în anul urcării lui Rareș pe tronul Moldovei, iar celebra sa carte *Il Principe* s-a tipărit patru ani mai tîrziu, în 1531. Va fi ajuns un exemplar în mîinile domnului de la Suceava? Nu vom ști, probabil, niciodată. Dar, dacă Rareș n-a cunoscut, poate, *litera* scrierii marelui gînditor, istoric și om politic italian, e cert că a acționat și s-a comportat *în spiritul* ei, multe din faptele sale părînd a fi ecouri ale preceptelor lui Machiavelli. Sînt toate motivele pentru a admite că „Petru Rareș, cu neînfrîntul lui avînt către fapte, cu conștiința lui că moștenește pe Ștefan cel Mare, cu stăruința lui în a apăra toate drepturile marelui părinte, cu do-

rința-i de a juca un rol în istoria universală, pe care personalitatea lui îl îndreptățea" [136], „merită a fi așezat în rîndul suveranilor din epoca Renașterii" [137].

Între Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul, Petru Rareș a fost domnul român cu cea mai întinsă faimă : numele său — și, prin el, și numele țării și poporului său — a fost cunoscut în Europa întreagă, din Spania pînă în cnezatul Moscovei, din țările germane pînă în Peninsula Balcanică. Au scris cu admirație despre el și prietenii, și adversarii.

Nu e greu de înțeles de ce un contemporan al său, sas din Brașov, într-o scrisoare particulară, dînd știri despre acțiunile sale, îl desemnează nu cu numele său, ci cu formula — care exprima desigur, opinia generală a epocii — „Moldavus magnus, dux valachorum" : *Moldoveanul cel Mare, principele românilor.*

---

[136] N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, I, ed. II, 1928, p. 144.

[137] *Ibidem*, p. 139. V. și idem, *Românii în străinătate de-a lungul timpurilor*, Vălenii de Munte, 1935, p. 33—34.

Petru Rareş, doamna Elena şi fiii lor Iliaş şi Ştefan

Sigiliul Moldovei în timpul lui Petru Rareş

Soliman Magnificul, gravură de epocă

Carol Quintul, gravură de epocă

Sigismund I Jagello, gravură de epocă

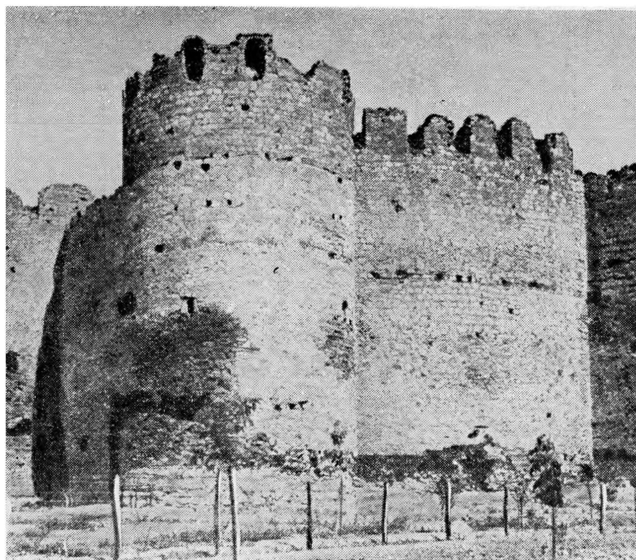
Ferdinand de Habsburg, gravură de epocă

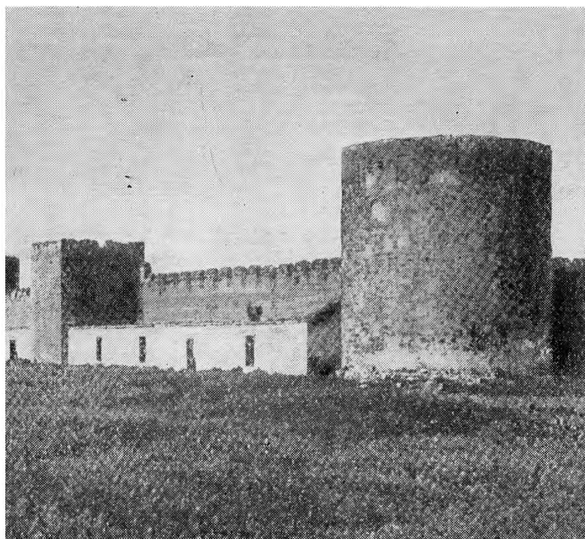
Ioan Zápolya, gravură de epocă

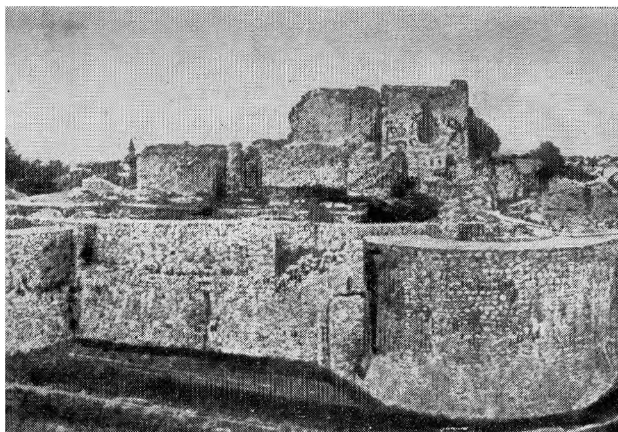
Joachim II elector de Branderburg,
pictură de Lucas Kranach cel Tînăr, 1571

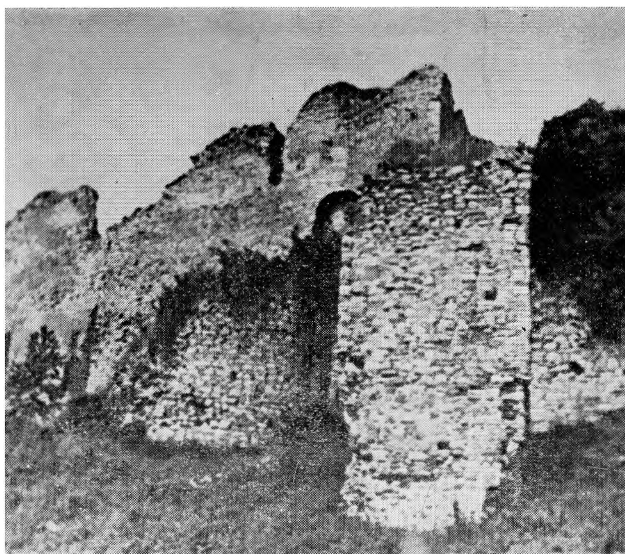
Cetatea Soroca, refăcută de Petru Rareș

Cetatea Tighina

Cetatea Suceava

Cetatea Neamţului

Ştefan cel Mare, ilustrul părinte a lui Petru Rareş

CUPRINS

Redactor : ALEXANDRU MARCU
Tehnoredactor : MARIA NICOLAE

Bun de tipar 22.09.1982. Apărut 1982.
Coli tipar $7^3/_4$ + 16 pag. coliță tipar înalt. B 164.

Tiparul executat sub comanda
nr. 1188 la
Întreprinderea poligrafica
„13 Decembrie 1918",
str. Grigore Alexandrescu nr. 89-97
București,
Republica Socialistă România

Editura militară

Petru Rareș, cu neînfrîntul lui avînt către fapte, cu conștiința lui că moștenește pe Ștefan cel Mare, cu stăruința lui în a apăra toate drepturile marelui părinte, cu dorința-i de a juca un rol în istoria universală, pe care personalitatea lui îl îndreptățea, merită a fi așezat în rîndul suveranilor din epoca Renașterii.

Între Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul, Petru Rareș a fost domnul român cu cea mai întinsă faimă: numele său — și, prin el, și numele țării și poporului român — a fost cunoscut în Europa întreagă, din Spania pînă în cnezatul Moscovei, din țările germane pînă în Peninsula Balcanică. Au scris cu admirație despre el și prietenii și adversarii.

Lei 9